

Muş Alparslan Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ / MUŞ ALPARSLAN UNIVERSITY

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/eyp>

e-ISSN:3023-7734

Haziran/June 2024

Cilt/Volume 2

Sayı/Issue 1

EKONOMİ YÖNETİM POLİTİKA

Economics Management Politics

Sayı Yazarları

Ahmet KAYA, Ayşe ŞAHİN

Muhammed Zahid ÇİĞMAN

Ercan MUTLU

Tarık CEMİLOĞLU

Mehdi PEKEDİS

Ekonomi Yönetim Politika
Economics Management Politics

YIL/YEAR: 2024 • CILT/VOLUME: 2 • SAYI/NUMBER: 1

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Ekonomi Yönetim Politika Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yapılmaktadır	Is made by Muş Alparslan University Faculty of Economics and Administrative Sciences		
3023-7734	: e-ISSN	e-ISSN	: 3023-7734
25/06/2024	: Yayın Tarihi	Published Date	: 25/06/2024
Haziran /2024	: Yayın Sezonu	Pub. Date Season	: June/2024
2	: Cilt	Volume	: 2
1	: Sayı	Number	: 1
2023	: İlk Yayın Tarihi	Founded	: 2023
Muş	: Yayın Yeri	Place of Publication	: Muş
Yılda iki defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	: Yayın Türü	Publication Type	: Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published semiannual
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	: Yayın Dili	Official Language	: Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Haziran ve Aralık	: Periyot	Frequency	: June and December
Muş Alparslan Üniversitesi	: Yayıncı	Publisher	: Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 49250, Muş/Türkiye	: Adres	Address	: Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Faculty of Economics and Administrative Sciences, 49250, Muş/Türkiye
eyp@alparslan.edu.tr	: e-posta	e-mail	: eyp@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	: Telefon	Telephone	: +90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	: Faks	Fax	: +90 436 249 10 22
https://dergipark.org.tr/tr/pub/eyp	: Ana Sayfa	Homepage	: https://dergipark.org.tr/tr/pub/eyp

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 1

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına Sahibi / Owner	Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Baş Editör / Editor-in-Chief	Doç.Dr. Orhan KESKİNTAŞ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Editörler/ Editors	Arş.Gör.Dr. Şeyma EŞKİ ÇAYLAK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr.Öğr.Üyesi Vedat BAYDAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş.Gör.Dr. Mevlüt GÖL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr. Öğr. Üyesi Osman Erdal ŞAHİN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Alan Editörleri	Dr.Öğr.Üyesi Abdulmecit YILDIRIM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Doç.Dr. Sedat KARAKAYA Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr.Öğr.Üyesi Veysel ERGÜÇ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr.Öğr.Üyesi Adem UYSAL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr.Öğr.Üyesi Selami ÖZKAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İstatistik Editörü	Prof.Dr. Çerkez AĞAYEVA Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Türkçe Dil Editörleri	Doç.Dr. Ercan ÇAĞLAYAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Arş.Gör. Gökhan TOPLUK Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
İngilizce Dil Editörleri	Dr.Öğr.Üyesi Abdulmecit YILDIRIM Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye Dr.Öğr.Üyesi Fatih SÖNMEZ Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Teknik Editör	Dr. Öğr. Üyesi Vedat BAYDAR Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Sekreteryaya / Secretariat	Arş.Gör.Dr.Mevlüt GÖL Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 1

Amaç ve Kapsam **Aims and Scope**

Ekonomi Yönetim Politika dergisinin amacı, iktisadi ve idari bilimler ile ilgili alanlarda bilimsel makaleler yayımlamaktır. Böylece ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel bilgilerin artırılması ve yaygınlaşmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu açıdan, temel misyonumuz bilimsel bilgi üretiminin yapıldığı ve paylaşıldığı bir ortamın hazırlanmasıdır. Bu bağlamda dergimiz, iktisadi ve idari bilimler ile ilgili araştırma makaleleri, literatür incelemeleri, vaka çalışmaları ve kitap incelemeleri gibi çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Ekonomi Yönetim Politika dergisinin hedef kitlesi, iktisadi ve idari bilimler alanında araştırmalarını sürdüren akademisyenler ile bu alana ilgi duyan öğrenciler, okurlar ve kurumlardır. Bu doğrultuda, ekonomi, yönetim, politika dergisi; yönetim bilişim sistemleri, yönetim ve strateji, yerel yönetimler, kent ve çevre politikaları, uluslararası iktisat, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, uygulamalı psikoloji, üretim ve operasyon yönetimi, siyasi tarih, siyasi düşünceler, siyasi hayat ve kurumlar, siyaset bilimi, pazarlama, kamu yönetimi, makro iktisat, maliye, mikro iktisat, muhasebe, nicel karar yöntemleri, organizasyon, iktisadi düşünce, iktisat tarihi, finans, ekonometri, bölgesel çalışmalar, beşeri ve iktisadi coğrafya, bankacılık ve sigortacılık bilim alanlarında ve ilgili diğer alanlarda yapılan çalışmaları yayımlar. Derginin yayın periyodu Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2(iki) sayıdır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ekonomi Yönetim Politika dergisinde yayımlanan tüm çalışmaların telif hakları Muş Alparslan Üniversitesine aittir.

The journal Economics Management Politics aims to publish scientific articles in the fields of economics and administrative sciences. Our mission is to contribute to the advancement and dissemination of scientific knowledge at both national and international levels. In this regard, we aim to foster an environment that encourages the creation and sharing of scientific knowledge. To achieve this, we accept research articles, literature reviews, case studies, and book reviews related to economics and administrative sciences.

The journal Economics Management Politics is targeted towards academics conducting research in the fields of economics, administrative sciences, and related areas, as well as students, readers, and institutions with an interest in these fields. Accordingly, the journal accepts manuscripts across a wide range of disciplines, including management information systems, management and strategy, local administrations, urban and environmental policies, international economics, international relations, international trade, applied psychology, production and operations management, political history, political thought, political life and institutions, political science, marketing, public administration, macroeconomics, finance, microeconomics, accounting, quantitative decision methods, organization, economic thought, economic history, public finance, econometrics, regional studies, human and economic geography, banking and insurance, and other related areas. The journal is published semiannually, in June and December, and accepts submissions in both Turkish and English. All rights to the published studies in the journal are held by Muş Alparslan University.

Ekonomi Yönetim Politika ***Economics Management Politics***

Yıl/Year: 2024 • Cilt/Volume: 2 • Sayı/Number: 1

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Harran Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Abdullah KIRAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK
İnönü Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ
Bingöl Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Bayram COŞKUN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Besime ŞEN
Mimar Sinan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Bilal SAMBUR
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Bülent BİLMEZ
İstanbul Bilgi Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Ersin ERKAN
Bingöl Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM
Dicle Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Mehmet ASUTAY
Durham University
- Prof. Dr. Mehmet BARCA
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Mete Kaan KAYNAR
Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Şükrü ASLAN
Mimar Sinan Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Yakup BULUT
Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
- Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Fırat Üniversitesi / Türkiye

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

Ahmet KAYA, Ayşe ŞAHİN	10
Mesleki Canlılığın Ulusal Yazındaki Yeri Üzerine Bir Araştırma A research on the place of professional vitality in the national literature	
Muhammed Zahid ÇİĞMAN	26
Demokrasi Dönemecinde Kamu Yönetimi: İdare Sanatı'nda İçerik ve Söylem Public Administration in the Democratic Turn: Content and Discourse analysis of İdare Sanatı	
Ercan MUTLU	41
Yetişkinlerin Denizcilik Meslek Eğitime Katılımı ve Ekonomi Participation of Adults in Maritime Vocational Training and Economy	
Tarık CEMİLOĞLU	52
Louis Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında Şark Islahat Planı Oriental Reform Plan in the Context of Louis Althusser's Ideological State Apparatuses	
Mehdi PEKEDİS	66
Millî Görüş Hareketinde Kalkınma Söylemi: Tarihsel ve İdeolojik Bağlamda Bir Okuma Development Discourse in the National Outlook Movement: A Reading in Historical and Ideological Context	

Değerli Okuyucular,

Muş Alparslan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlı olarak çıkardığımız Ekonomi Yönetim Politika adlı derginin ikinci sayısını yayımlamanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Ülkemizde ve dünyada üretilen bilgilerin yayım sürecinde yer almak akademik faaliyetin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Dergi kurulu olarak her sayımızda yeni yazarlarla birlikte daha güçlenerek akademik faaliyete nitelikli katkı yapmanın gayreti ve çabasını sürdürmeyi amaçlıyoruz.

Ekonomi Yönetim Politika dergimizin ikinci sayısında 5 önemli çalışma yer almaktadır:

Ahmet Kaya ve Ayşe Şahin, “Mesleki Canlılığın Ulusal Yazındaki Yeri Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada, ulusal yazında Kasım 2018-Aralık 2023 zaman diliminde yayınlanan mesleki canlılık konulu tez, makale ve kitap bölümlerini bibliyometrik analiz tekniği ile incelemektedir. Ayrıca, mesleki canlılık konusunu ele alan bilimsel yayınların eğilimlerini araştırmaktadırlar. Yazarlar, araştırmalarıyla, mesleki canlılık konusunun anlaşılması ve konuyla ilgili yapılan çalışmaların yönünün belirlenmesi ve boşlukların saptanmasına katkı yapmaktadır.

Muhammed Zahid Çığman “Demokrasi Dönemecinde Kamu Yönetimi: İdare Sanatı’nda İçerik ve Söylem” adlı çalışmasında, Cemal Babaç’ın 1951’de basılan İdare Sanatı adlı eserini içerik çözümlemesi ve söylem çözümlemesine tabi tutmaktadır. Çalışma, Babaç’un idare-i maslahatçı bürokrasi olarak adlandırdığı Türkiye’deki yönetim sorunlarının temelinde yer aldığı iddia ettiği anlayışı tartışmaktadır.

Tarık Cemiloğlu, “Althusser’in Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında Şark Islahat Planı” adlı çalışmasında, Althusser’in düşünceleri çerçevesinde, Şark Islahat Planları’nı değerlendirmektedir. Yazar, çalışmada, Cumhuriyet rejiminin resmi ideolojisi olan Kemalizmin, karşı devrim hazırlığında olan tüm unsurları ortadan kaldırmak ve bu süreçteki etkinlik alanını genişletmek için çeşitli aygıtlar kullandığını ileri sürer.

Mehdi Pekedis “Millî Görüş Hareketinde Kalkınma Söylemi: Tarihsel ve İdeolojik Bağlamda Bir Okuma” adlı çalışmasında, Millî Görüş hareketinin kalkınma söylemini incelemektedir. Yazar, Millî Görüş Hareketi’nde merkezi bir öge olarak yer alan maddi ve manevi kalkınma söyleminin tarihsel durumlarla ilişkisini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Ercan Mutlu “Yetişkinlerin Denizcilik Meslek Eğitimine Katılımı ve Ekonomi” adlı çalışmasında, işsizlik oranlarının arttığı bir süreçte nitelikli bir eğitim alarak, ekonomik kazanç elde etmek ve kendilerini istihdam edilebilir kılmak için özel denizcilik ve gemiadamları mesleki eğitim kurslarına devam eden yetişkinlerin katılım amaçlarını belirlemeye çalışmıştır. Yazar, araştırmasında, nicel ve nitel araştırma yaklaşımlarının bir arada kullanıldığı karma araştırma yöntemlerinden yakınsayan paralel deseni yönetimini kullanmıştır. Çalışmada yazar, Türkiye’de yetişkinlerin özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılımını etkileyen en önemli etkenin ekonomik kazanç elde etme ve iş bulma olanağını artırma olduğunu ileri sürer

Bu sayımıza değerli yazılarıyla katkı sağlayan yazarlara, emekleri için hakemlere, vakit ayırdıkları için derginin yayın kurulu üyelerine teşekkür ederiz. Dergimizin ikinci sayısının tüm okuyucular için keyifli ve faydalı bir okuma olması dileğiyle....

Doç. Dr. Orhan KESKİNTAŞ

Editör

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Derleme Makale • Review Article

Mesleki Canlılığın Ulusal Yazındaki Yeri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Place of Professional Vitality in the National Literature

Ahmet KAYA * Ayşe ŞAHİN **

Özet: Bu çalışmanın amacı, ulusal yazında Kasım 2018-Aralık 2023 zaman diliminde yayınlanan mesleki canlılık konulu tez, makale, bildiri ve kitap bölümlerinin içerik analiz tekniği ile incelenmesi ve mesleki canlılık konusunu ele alan bilimsel yayınların eğilimlerinin saptanmasıdır. Böylece mesleki canlılık konusunun anlaşılması ve konuyla ilgili yapılan çalışmaların yönünün belirlenmesi ve boşlukların saptanması amaçlanmaktadır. Araştırmaya ait yayınlar; Yüksek Öğretim Kurumu Tez Veri tabanı, Google Akademik ve Dergi Park üzerinde “mesleki canlılık”, “mesleki canlılığın” ve “professional vitality” kelimelerinin taraması yapılmış ve toplam 22 çalışma değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışma neticesinde, 2023 yılında en fazla çalışmanın yapıldığı (n=9, %40,9), 20 eserin (%90,9) nicel araştırma olduğu ve bu çalışmaların hepsinde anket tekniğiyle (n=20) verilerin toplandığı; 16 çalışmada Uzunbacak ve Akçanat tarafından Türkçeye uyarlanan Mesleki Canlılık Ölçeği'nin (%80) uygulandığı belirlenmiştir. 15 çalışmada araştırma deseni belirtilmezken (%75); en yoğun üzerinde araştırma yapılan grubun öğretmenler (n=7, %35) olduğu saptanmıştır. Eserlerin 17 (%85) tanesinin 2 veya 3 değişken kullanılarak yapıldığı ve mesleki canlılıkla birlikte en fazla çalışılan değişkenin ise mesleki bağlılık (n=4, %12,9) olduğu bulunmuştur. Çalışmaların veri analizlerinde en fazla betimsel istatistikler (20 kez) kullanılmıştır. Anahtar kelimelerde en fazla kullanılan kelimeler ise mesleki canlılık (n=19) ve mesleki bağlılıktır (n=4).

Anahtar Kelimeler: Mesleki canlılık, içerik analizi, canlılık.

Abstract: The aim of this study is to examine the theses, articles, papers and book chapters on occupational vitality published in the national literature between November 2018-December 2023 with content analysis technique and to determine the trends of scientific publications on occupational vitality. Thus, it is aimed to understand the subject of occupational vitality and to determine the direction of the studies on the subject and to identify the gaps. The publications belonging to the research; The words "professional vitality", was searched on the Higher Education Institution Thesis Database, Google Scholar and Dergi Park and a total of 22 studies were evaluated. As a result of the study, it was determined that the highest number of studies were conducted in 2023 (n=9, 40.9%), 20 studies (90.9%) were quantitative studies, and data were collected with the survey technique (n=20) in all of these studies; in 16 studies, the Professional Vitality Scale adapted into Turkish by Uzunbacak and Akçanat (80%) was applied. In 15 studies, the research design was not specified (75%); the most intensively researched group was found to be teachers (n=7, 35%). It was found that 17 (85%) of the studies were conducted by using 2 or 3 variables and the most studied variable together with professional vitality was professional commitment (n=4, 12,9%). Descriptive statistics were used most in the data analysis of the studies (20 times). The most frequently used keywords were professional vitality (n=19) and professional commitment (n=4).

Keywords: Professional vitality, content analysis, vitality.

* Dr.Öğr.Üyesi, Ardahan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
ORCID: 0000-0002-3876-3682 ahmetkaya@ardahan.edu.tr

** Dr.Öğr.Üyesi, Ardahan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
ORCID: 0000-0001-9019-4109 ayshe.shahin@googlemail.com

Received/Geliş: 14 Ocak 2024

Accepted/Kabul: 18 Haziran 2024

Published/Yayın: 25 Haziran 2024

Giriş

Örgütlerin başarısına etki eden birden fazla faktörün mevcut olduğu bilinmektedir. Bu faktörlerden birisinin de mesleki canlılık kavramı olduğu belirtilmektedir. Canlılık kavramı 1960'lı senelerde ilk olarak kişisel bağlamda inceleme altına alınmıştır (Uzunbacak ve Akçakanat, 2018). Devam eden süreçte, önemi giderek ilerleyen ve hem örgütler hem de çalışanlar için kazanımı oldukça önemli olan canlılık kavramı, nihayetinde literatürde önemli bir yere sahip olmuştur (Korkmaz, 2021). Sürdürülen bir enerji olarak görülen canlılık olgusu (Martin-Cuellar vd., 2019), aynı zamanda sağlığın özü olarak da kabul edilmektedir (Söderbacka vd., 2022).

Mesleki bağlamda ele alınan canlılık kavramının ise, Harvey (2002) tarafından literatüre kazandırıldığı aktarılmaktadır (Baruch vd., 2014). Görevlerin başarılı bir biçimde yerine getirilmesine imkân tanıyan mesleki canlılık, bu bağlamda çalışan performansının belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda yüksek mesleki canlılık düzeyine sahip kişilerin enerjileri de yüksek olmaktadır (Ateş, 2020).

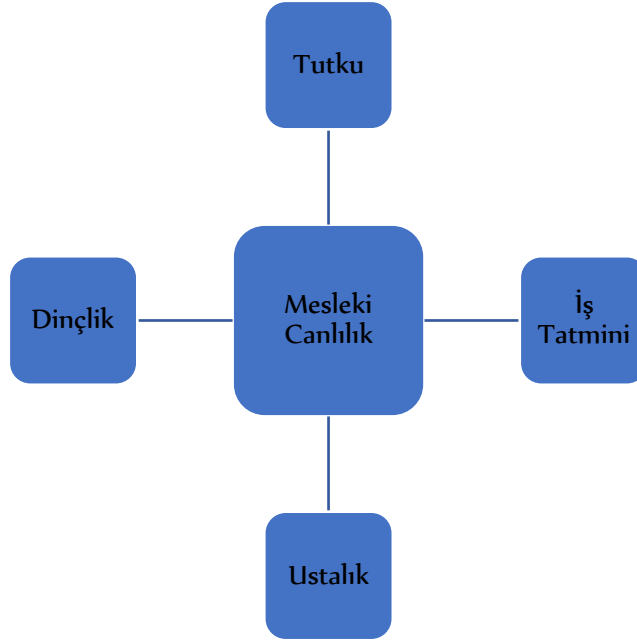
Ulusal alan yazınında mesleki canlılığa dair içerik analizinin kullanıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması durumu göz önüne alındığında, bu çalışmanın bu anlamda ilk olacağı ve yerli yazındaki önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Alan yazınında yeni sayılabilecek bir kavram olan mesleki canlılık kavramına ilişkin yapılan yerli araştırmaların (tez, makale ve kitap bölümleri) incelenmesinin, bu konuyu daha da geliştirip, anlaşılır kılacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma, bundan sonra mesleki canlılıkla ilgili çalışmalar yapacak araştırmacılara kılavuzluk edebileceği beklenmektedir. Bu bağlamda, ulusal yazında Kasım 2018-Aralık 2023 zaman aralıklarında yayınlanan mesleki canlılık konulu tez, makale, bildiri ve kitap bölümlerinin içerik analizi tekniği ile incelenmesi ve mesleki canlılık konusunu ele alan bilimsel yayınların eğilimlerinin saptanması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

1. Kavramsal Olarak Mesleki Canlılık ve Boyutları

Canlılık ve mesleki canlılık kavramlarına bakıldığında literatürde çeşitli tanımların bulunduğu görülmektedir. Canlılık kavramı Cambridge sözlüğe göre güç ve enerji anlamlarına gelmektedir (Cambridge Sözlük, 2023). Canlılık kavramı, psikolojik ve fizyolojik sağlığın kuvvetli ve basitçe elde edilebilen bir öncülü olarak görülmektedir (Lavrusheva, 2020). Başka bir çalışmada canlılık "insanların şevk, canlılık ve enerjisiyle deneyimleyerek benliklerinde buldukları bir pozitif ve enerjik olma durumu" olarak tanımlanmaktadır (Ryan ve Deci, 2008'den akt. DeFelippo ve Dee, 2022).

Bu çalışma kapsamında ele alınan mesleki canlılığa ilişkin ise birden fazla tanımlama getirilmiştir. Gooler, mesleki canlılığı, bireylerin, bireysel ve kurumsal hedeflere samimi bir bağlılık duygusuyla sürekli olarak meraklı oldukları, mesleki çabalardan memnuniyet duydukları, entelektüel faaliyet için coşkuyu yansıtan davranışlar sergiledikleri ve geleceğin neler getireceğini dört gözle bekledikleri bir durum olarak tanımlamaktadır (Gooler, 1991'den akt. Crouse, 2003).

Mesleki canlılık Harvey'e göre ise tercih ettikleri meslekler bağlamında işlerini dinç bir şekilde, tutkuyla, basitçe ve memnuniyetle tutarlı bir biçimde yapan kişilerin sergilemiş oldukları özellikler anlamına gelmektedir. (Harvey, 2002). Harvey'in (2002) dört tane olarak belirlediği mesleki canlılığa ilişkin boyutlar Şekil 1.'de yer almaktadır:

Şekil 1: Mesleki Canlılık Boyutları

Kaynak: (Harvey, 2002)

Mesleki canlılık değişkeninin sahip olduğu boyutların tanımları Cambridge sözlüğe göre Tablo 1.de yer almaktadır:

Tablo 1: Mesleki Canlılık Boyutlarının Tanımları

Dinçlik	Güç, enerji veya coşku...
Uсталık	Bir şeyi kolayca veya iyi yapabilme yeteneği...
Tutku	Aşk, nefret ve öfke gibi çok güçlü bir duygu...
İş tatmini	İşin yapmaya değer olduğu bilindiğinde. işte yaşanan zevk ve başarı hissi ya da işin bireye bu hissi verme derecesi...

Kaynak: (Cambridge Sözlük, 2023)

2. Öncülleri, Ardılları ve Önemi Bakımından Mesleki Canlılık

Canlılık olgusu üzerinde birçok değişkenin etkisi olduğu bilinmektedir. Canlılık çalışma koşullarından, sosyal haklardan, kişisel değerlerden ve kişinin kendi sağlığından etkilenebilmektedir (Söderbacka vd., 2022). Canlılığın içsel bir bireysel kaynak olduğunu ve yine de deneyimlenen canlılık düzeyinin bazı etmenlerden etkilenebildiğini belirten Lavrusheva (2020), gözden geçirdiği canlılık üzerine yazılan makalelerden hareketle, canlılığın öncüllerini üç faktör altında göstermektedir:

- Fiziksel (Örneğin somatik sağlık & iyi oluş),
- Psikolojik (Örneğin ruh sağlığı & iyi oluş),
- Çevresel (Örneğin işin bağlamı).

Öncüllerinden birinin algılanan örgütsel destek olan mesleki canlılığın olumlu bir kavram olduğu ve bundan ötürü de mesleki canlılığın kariyer bağlılığı, güven ve iş performansı gibi olumlu sonuçlar doğurduğu ifade edilmektedir (Ateş, 2020). Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular, pozitif çıktıları olan mesleki canlılığın önemini ortaya koymaktadır. Örneğin Yurdakul ve Kosa'nın iş yaşam kalitesinde hizmetkâr liderliğin etkisi ve bu etkide mesleki canlılığın aracılık rolü konulu çalışmalarında, hizmetkâr liderlik tarafından pozitif olarak etkilenen mesleki canlılık değişkeninin iş yaşam kalitesini pozitif olarak etkilediği bulgusu elde edilmiştir. Yine bu çalışmada, hizmetkâr liderlik ve iş yaşam kalitesi ilişkisinde mesleki canlılığın aracı bir role sahip olduğu sonucunu da varılmıştır (Yurdakul ve Kosa, 2023). Mesleki canlılığın öncülleri ve sonuçları konulu Chu ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında, mesleki canlılığın algılanan örgütsel destek, güven ve kariyer tatmini arasında kısmi aracılık rolüne sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir (Chu vd., 2015). Alan yazınındaki bir diğer çalışmada mesleki canlılığın örgütsel bağlılık üzerinde anlamlı derecede pozitif etkisinin olduğu belirtilmektedir (Ghandheri vd., 2023). Mesleki canlılık ve kariyer başarısının konu alındığı başka bir çalışmada ise, edilen bulgulardan hareketle mesleki canlılığın örgütsel yaşamdaki önemine işaret edilmektedir (Baruch vd., 2014). Yine yapılan bir başka çalışmada da mesleki canlılığın olumlu sonuçlarına ilişkin bulgular elde edilmiştir. Vaezi ve arkadaşlarının (2019) yapmış oldukları bu çalışmada mesleki iş başarısı ile pozitif bir korelasyona sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.Yöntem

Çalışmanın ana amacı; mesleki canlılığa ait gerçekleştirilen tez, makale, bildiri ve kitap bölümlerinin farklı temalar üzerinden içerik analizlerinin yapılmasıdır.

Araştırmada, verilere ulaşılırken “doküman analizi” tekniğine başvurulmuştur. Çalışmanın evrenini Türkiye’de mesleki canlılıkla ilgili yazılmış tez, makale, bildiri ve kitap bölümleri oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılacak olan eserlerin belirlenmesi için Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) tez merkezi veri tabanında, Google Akademik ve Dergi Park sitelerinden “mesleki canlılık”, “mesleki canlılığın” ve “professional vitality” anahtar kelimeleriyle tarama yapılmıştır. Veri tabanında Kasım 2018-Aralık 2023 tarihleri arasında yayımlanan ve erişim engeli olmayan 22 eserin tamamına ulaşılarak değerlendirmeye alınmıştır. Bu çalışmalarda yer alan dört çalışma tezlerden üretilmiş/geliştirilmiş olup yine de çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu eserler Ateş’in (2020) tezinden üretilen Pelit ve Ateş’in (2022); Yurdakul’un (2022) tezinden üretilen Yurdakul ve Kosa’nın (2023); Güder’in (2021) tezinden üretilen Güder ve Karaca (2023) ile Özçelik’in (2023) tezinden geliştirilen Özçelik ve Karaca (2023) çalışmalarıdır. Araştırmada eserlerin belirlenen temalar üzerinden içerik analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada temalar belirlenirken Sözbilir ve Kutu (2008), Sarıgül (2020), Gültekin (2022) ve Ünüvar (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu temalar; çalışmaların türü, dili, yılı, araştırma yöntemleri, hazırlandığı/yayınlandığı yer, araştırma deseni, kullanılan ölçek, örneklem grubu, değişkenler ve değişken sayıları, çalışmaların veri toplama yöntemi, istatistiksel testler ve analizler ile anahtar kelimelerine göre dağılımlarıdır. Betimsel analizle çözümlenerek elde edilen verilerin frekans ve yüzde değerlerine ait tablolar araştırmada sunulmuştur. Ayrıca çalışmalara ait anahtar kelime ve kullanılan belli başlı istatistiksel testler ve analizlere ait frekans dağılımları MAXQDA 2020 programı kullanılarak kelime bulutları oluşturulmuştur. Yalnızca ulusal yazındaki mesleki canlılık olgusuna ilişkin Kasım 2018-Aralık 2023 zaman diliminde yayınlanan çalışmalara yer verilmesi bu çalışmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Yine bu çalışmada incelenen çalışmaların sayısı “mesleki canlılık”, “mesleki canlılığın” ve “professional vitality” kelimelerinin ilgili veri tabanlarında taratılması sonucu elde edilen çalışmalarla sınırlıdır.

4.Bulgular

Araştırmaya ait bulgular aşağıda yer almaktadır.

Mesleki canlılıkla ilgili yapılan çalışmaların türü, yılı, danışmanı, araştırma ve veri toplama yöntemi ile çalışmaların hazırlandığı/yayın yerlerine göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Çalışmaların türü, dili, yılı, araştırma yöntemleri ile hazırlandığı/yayınlandığı yere göre dağılımı (n=21)

Çalışmaların	f	%	Çalışmaların	f	%		
Türü	Doktora Tezi	1	4,5	Afyon Kocatepe Üni. Bahçeşehir Üniv. Bartın Üni. İstanbul Üni. Kafkas Üni. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. Munzur Üniversitesi	1	4,5	
	Yüksek Lisans Tezi	8	36,4		1	4,5	
	Kitap bölümü	3	13,6		1	4,5	
	Makale	9	40,9		1	4,5	
	Bildiri	1	4,5		2	9,1	
	Toplam	22	100		1	4,5	
	Dili	İngilizce	3		13,6	2	9,1
Türkçe		19	86,4	İşletme Biliminden Seçkin Araştırmalar Ed. Dr. Furkan ÇELEBİ	1	4,5	
Toplam		22	100	Örgütsel Davranış Kavramlar ve Araştırmalar-II Ed.Bengü HIRLAK	1	4,5	
Yılı	2018	1	4,5	Research in Education and Social Sciences, Ed. Hasan ULUKAN	1	4,5	
	2019	1	4,5	Hazırlandığı /	UİK18- 18. Uluslararası İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı	1	4,5
	2020	2	9,1	Yayınlandığı yer	Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	4,5
	2021	5	22,7	Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1	4,5	
	2022	4	18,2	Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi	1	4,5	
	2023	9	40,9	International Journal of Health Services Research and Policy	1	4,5	
	Toplam	22	100	İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi	1	4,5	
	Araştırma Yöntemleri	Nicel*	20*	90,9	İşletme Araştırmaları Dergisi	2	9,1
Nitel		0	0	Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)	1	4,5	
Karma		0	0	Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/Journal of Travel and Hospitality Business	1	4,5	
Toplam		22	100	Toplam	22	100	

* Ölçek kullanılan çalışmalar

Çalışmaya dâhil edilen eserlerin 9'u makale (%40,9), 9'u tez (%40,9), 1'i bildiri (%4,5) ve 3'ü (%13,6) kitap bölümüdür. Çalışmaların 19'u (%86,4) Türkçe, 3 tanesi (%13,6) ise İngilizce dilinde yazılmıştır. Ulusal yazında mesleki canlılıkla ilgili ilk çalışma 2018 yılında

gerçekleştirilmiş olup en fazla çalışma 9 çalışmayla (%40,9) 2023 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların 20'si (%90,9) nicel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Munzur Üniversitesi ve Kafkas Üniversitesinde ikişer (%9,1) tez hazırlanmış olup makalelerin 2'si İşleme Araştırmaları Dergisinde (%9,1) yayımlanmıştır (Tablo 2).

Mesleki canlılıkla ilgili yapılan çalışmalara ait araştırma deseni, kullanılan ölçek, örneklem grubu, veri toplama yöntemi, değişken ve değişken sayılarına göre dağılımı Tablo 3' te gösterilmiştir.

Tablo 3: Çalışmalara ait araştırma deseni, kullanılan ölçek, örneklem grubu, değişken ve değişken sayılarına göre dağılımı (n=20)

Çalışmalara ait		f	%	Çalışmalara ait		f	%
Araştırma Deseni	Belirtilmemiş	15	75	Veri Toplama Yöntemi	Anket	20	100
	Betimsel tarama	1	5		Diğer	0	0
	İlişkisel tarama	2	10		Toplam	20	100
	Ölçek uyarlama	1	5		Bilgi paylaşımı	1	3,2
	Tanımlayıcı ve kesitsel	1	5		Bilişsel esneklik	1	3,2
	Toplam	20	100		Hizmetkâr liderlik	2	6,5
Kullanılan Mesleki Canlılık Ölçekleri	Harvey (2002)	3	15	Holistik liderlik algısı	1	3,2	
	Kark ve Carmeli (2009)	1	5	İş yaşam kalitesi	2	6,5	
	Uzunbacak ve Akçakanat (2018)	16	80	İş-Aile zenginleşmesi	1	3,2	
	Toplam	20	100	İşe adanmışlık	1	3,2	
				İşe yabancılaşma	1	3,2	
Örneklem Grubu	Akademisyenler	1	5	Kariyer çapaları	1	3,2	
	Beyaz yaka çalışanlar	1	5	Kimlikleştirme	1	3,2	
	Büro çalışanları	1	5	Kişilik özellikleri	1	3,2	
	Eczacılar	1	5	Lider etkinliği	2	6,5	
	Finans sektörü çalışanları	1	5	Lider-üye etkileşimi	1	3,2	
	Kamu kurumu çalışanları	1	5	Değişkenler	Mesleki bağlılık	4	12,9
	Öğretmenler	7	35		Öğrenilmiş çaresizlik	1	3,2
	Sağlık çalışanları	1	5		Örgütsel destek	2	6,5
	Sigorta, finans, banka ve bilişim sektöründe çalışanları	1	5		Örgütsel güven	1	3,2
	Spor eğitmenleri	1	5		Öz kontrol ve Öz yönetim	1	3,2
	Ticaret Bakanlığı taşra teşkilatı çalışanları	1	5		Öz kontrol ve Öz yönetim becerileri	1	3,2
	Turist rehberleri	3	15		Öznel kariyer başarısı	1	3,2
	Toplam	20	100		Sanal kaytarma	1	3,2
					Sürdürülebilir çalışan performansı	1	3,2
	Değişken Sayıları	1 değişkenli	2		10	Vizyoner liderlik	2
2 değişkenli		6	30		Toplam	31	100
3 değişkenli		11	55				
4 değişkenli		1	5				
Toplam		20	100				

* Ölçek kullanılan çalışmalar

Çalışmaya dâhil edilen yirmi nicel araştırmanın tamamında veriler anket yöntemi ile toplanmış olup bu çalışmalardan 16' sına ait verilerin toplanmasında Uzunbacak ve Akçakanat'ın Harvey'den (2002) Türkçeye uyarladıkları "Mesleki Canlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma deseninin 15 çalışmada (%75) belirtilmediği saptanmıştır. Öğretmenler 7 çalışmada (%35) örneklem grubu olarak seçilmiştir. Mesleki canlılığın çok farklı değişkenlerle çalışıldığı anlaşılmalı birlikte en fazla birlikte çalışılan değişkenin mesleki bağlılık (4 eser, %12,9) olduğu saptanmıştır. Çalışmaların 17'sinde (%85) 2 veya 3 değişkenle çalışılmıştır (Tablo 3).

Mesleki canlılıkla ilgili çalışmaların anahtar kelime ve çalışmalarda kullanılan istatistiksel testler ve analizlere ait frekans dağılımları MAXQDA 2020 programı kullanılarak yapılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen eserlerde bulunan kelime sayımı fonksiyonu ile ilkin anahtar kelimelere ait kelime sıklıkları belirlenmiş ve akabinde ortaya konulmuştur. Bu bağlamda en fazla tercih edilen anahtar kelimeler ortaya konulmuştur. Çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelere ait frekans analizi aşağıda Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2: Anahtar kelime frekansı

Çalışmaya dâhil edilen eserlerde en sık rastlanan ilk üç anahtar kelimenin "mesleki canlılık (19 kez)", mesleki bağlılık (4 kez) ve öğretmen (3 kez)" olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında "hizmetkâr liderlik", "iş yaşam kalitesi", "vizyone liderlik" ve "turist rehberi" kelimeleri ikiye kez anahtar kelime olarak kullanılmıştır.

Çalışmalarda kullanılan belli başlı istatistiksel testler ve analizlere ait frekans analizi Şekil 3’ te gösterilmiştir.

Şekil 3: Eserlerde kullanılan istatistiksel testler ve analizler

Çalışmaya dâhil edilen eserlerde en sık “betimsel istatistikler (20 kez)”, “güvenilirlik analizi (19 kez)” ve “korelasyon analizi” (19 kez)” kullanılmıştır.

4.1. Tezlerin Genel Olarak Ele Alınıp Değerlendirilmesi

Uzunbacak ve Akçakanat (2018), Harvey (2002) tarafından geliştirilen Mesleki Canlılık Ölçeği’nin Türkçe uyarlamasını 205 öğretmen üzerinde gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Ölçeğin aslına uygun olarak 4 boyutlu bir yapıyı temsil ettiği doğrulanmıştır.
2. Dört faktörün toplam varyansın %59,18’ini açıkladığı belirlenmiştir.
3. Ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu saptanmış ve alt boyutların kendi aralarında pozitif yönlü; orta ve yüksek düzeyde ilişkisinin olduğu bulunmuştur.

Dinç vd., Akçakanat ve Uzunbacak (2019), Mesleki Canlılık Ölçeği ve Örgütsel Destek Ölçeğini kullanarak Antalya Kemerdeki 5 yıldızlı otellerde büro çalışanı olarak görevli 265 kişi üzerinde yaptıkları çalışmalarına ait bulgular şunlardır:

1. Katılımcıların örgütsel destek algı düzeyleri arttığında mesleki canlılığın boyutlarının da arttığı belirlenmiştir.
2. Büro çalışanlarının mesleki canlılık algılarının oldukça yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır.

Ateş (2020), 379 turist rehberi üzerinde gerçekleştirdiği yüksek lisans tezinde Mesleki Canlılık Ölçeği, Mesleki Bağlılık Ölçeği ve Örgütsel Destek Ölçeğini kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır:

1. Katılımcıların örgütsel destek algıları arttığında mesleki canlılıklarının da arttığı belirlenmiştir.
2. Kadın katılımcıların mesleki canlılık alt boyutlarından olan tutku ve iş tatmini boyutlarında erkeklerden daha yüksek algı düzeyine sahip oldukları saptanmıştır.

3. *Katılımcıların mesleki canlılık alt boyutları incelendiğinde en yüksek algı ortalamasının ustalık boyutunda olduğu bulunmuştur.*

Talak (2020), tükenmişlik, canlılık ve örgütsel güven arasındaki ilişkiyi incelediği kavramsal çalışmasında, tükenmişliğin canlılığı negatif etkilediğini, tükenmişlik yaşayanların canlılıklarının da düşük olacağı üzerinde durmuştur. Algılanan manevi örgütsel değerlerin tükenmişliği ve canlılığı doğrudan etkileyerek iş yeri ikliminin belirleyicileri olduğunu aktarmaktadır.

Akın (2021), Mesleki Canlılık Ölçeği, Lider Etkinliği Ölçeği ve Öz Denetim Öz Kontrol Ölçeği kullanarak 347 spor eğitmeni üzerinde yaptığı araştırmasında aşağıdaki bulguları elde etmiştir:

1. *Çalışma sonucunda mesleki canlılığın iş tatmini alt boyutunda erkeklerin mesleki canlılıklarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.*

2. *20-24 yaş arasındaki katılımcıların mesleki canlılık alt boyutlarından tutku, dinçlik ve iş tatmini alt boyutlarında en düşük mesleki canlılık algılarının olduğu belirlenmiştir.*

3. *Lisansüstü mezunlarının mesleki canlılık alt boyutlarından dinçlik algılarının diğer gruplardan daha yüksek olduğu saptanmıştır.*

Korkmaz (2021), Mesleki Canlılık Ölçeği ve İş-aile Zenginleşmesi Ölçeği kullanarak 314 öğretmen üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasına ait bulgular aşağıdadır:

1. *Mesleki canlılık ile iş-aile zenginleşmesi arasında pozitif bir korelasyon olduğu belirlenmiştir.*

2. *Mesleki canlılık değişkeninin, iş-aile zenginleşmesi tarafından %70 oranında açıklanabileceği saptanmıştır.*

Karatepe, Kuşçu ve Gözüyeşil (2021), Mesleki Canlılık Ölçeği ve Öğrenilmiş Çaresizlik Ölçeği kullanarak 200 sağlık çalışanı üzerinde çalışmasını yapmıştır. Araştırmada mesleki canlılığın öğrenilmiş çaresizliğe etkisi araştırılmak istenmiş olup elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir:

1. *Katılımcıların mesleki canlılıklarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.*

2. *Sağlık çalışanlarının mesleki canlılık algıları arttığında öğrenilmiş çaresizliklerinin azaldığı tespit edilmiştir.*

Arslan ve Gül (2022), Mesleki Canlılık Ölçeği ve Örgütsel Düzlemde Psikolojik Sahiplik Ölçeği kullanarak Samsun'da görev yapan 149 eczacı üzerinde yaptıkları araştırmalarında elde ettikleri bulgular şu şekildedir:

1. *Katılımcıların kimikleştirme/benlik bütünleştirme algılarının mesleki canlılık düzeyleri üzerinde anlamlı seviyede etkisinin olduğu saptanmıştır.*

2. *Eczacıların mesleki canlılık algılarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.*

3. *Mesleki canlılık ölçeği genel ve alt boyutlarında dinçlik ve iş tatmini boyutlarında erkeklerin, tutku boyutunda ise kadınların mesleki canlılık algı seviyelerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.*

4. *Çalışmada kimikleştirmenin mesleki canlılığın %37,8'ini açıkladığı bulunmuştur.*

Pelit ve Ateş'in (2022), 379 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarına ait bulgular şunlardır:

1. *Katılımcıların mesleki canlılıkları ile mesleki bağlılıkları arasında pozitif bir ilişkinin olduğu bulunmuştur.*

2. *Mesleki canlılık seviyesi arttığında mesleki bağlılığın da arttığı belirlenmiştir.*

3. Katılımcıların mesleki canlılık algılarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

4. Mesleki canlılığın mesleki bağlılığın %33'ünü açıkladığı tespit edilmiştir.

Talak (2021), "Mesleki Canlılık Ölçeği, Lider Etkinliği Ölçeği ve Öz-Kontrol Öz-Yönetim Ölçeği kullanarak 392 sigorta, finans, banka ve bilişim sektörü çalışanları üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalarına ait bulgular aşağıda yer almaktadır:

1. Katılımcıların mesleki canlılık alt boyutlarından tutku boyutunda en düşük algı düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir.

2. Bireylerin kendini öz izleme (Self-Monitoring) becerileri ile lider etkinliği arasındaki ilişkide mesleki canlılığın aracı role sahip olduğu saptanmıştır.

Tokucu (2022), holistik liderliğin öznel kariyer başarısı üzerindeki etkisinde mesleki canlılığın aracılık rolünü incelediği doktora çalışmasında 345 akademisyen üzerinde araştırmasını gerçekleştirmiştir. Yazar aşağıdaki sonuçlara erişmiştir:

1. Holistik liderliğin mesleki canlılık ile pozitif ve orta düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

2. Mesleki canlılık değişkeninin aracılık rolüne sahip olduğu belirlenmiştir.

3. Mesleki canlılığın kariyer başarısını pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

4. Araştırma görevlilerinin mesleki canlılık algılarının doktor öğretim üyesi ve öğretim görevlilerine kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Yurdakul'un (2022) 238 öğretmen üzerinde yaptığı çalışmada aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

1. Öğretmenlerin hizmetkâr liderlik algısı arttığında mesleki canlılıklarının da arttığı bulunmuştur.

2. Çalışmada katılımcılarının mesleki canlılıkları arttığında iş yaşam kalite algılarının da arttığı tespit edilmiştir.

3. Hizmetkâr liderlik ve iş yaşam kalitesi ilişkisinde mesleki canlılığın aracı rolüne sahip olduğu belirlenmiştir.

4. Evlilerin bekârlara göre ve ortaokulda çalışan öğretmenlerin lisede çalışanlara göre daha yüksek mesleki canlılığa sahip oldukları saptanmıştır.

Baş (2023), Mesleki Canlılık Ölçeği, Bilgi Paylaşımı, İşe Adanmışlık Ölçeği ve Lider-üye Etkileşimi Ölçeği kullanarak 396 kamu çalışanı üzerinde çalışmasını gerçekleştirmiştir. Çalışma sonucunda:

1. İşe adanmışlık ile bilgi paylaşımı arasında olumlu bir korelasyon bulunmuştur.

2. İşe adanmışlık ve bilgi paylaşımı ilişkisinde mesleki canlılığın aracı rolünün olduğu belirlenmiştir.

3. İşe adanmışlığın mesleki canlılık üzerinden bilgi paylaşımı üzerindeki direkt olmayan etkisinde düzenleyici değişken olarak ele alınan lider-üye etkileşiminin moderatör rolüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Başarır (2023), Mesleki Canlılık Ölçeği, İşe Yabancılaşma Ölçeği ve Sanal Kaytarma Ölçeği kullanarak finans sektöründe çalışan 292 kişi üzerinde yaptığı araştırmasında şu sonuçlara erişmiştir:

1. Katılımcıların mesleki canlılık tutku alt boyutundaki bir birimlik artışın sanal kaytarma davranışında 0,202 birimlik azalışa neden olduğu belirlenmiştir.

2. Mesleki canlılık tutku alt boyutunun sanal kaytarma üzerinde negatif yönde etkilediği saptanmıştır.

Çiv (2023), Mesleki Canlılık Ölçeğini kullanarak Ticaret Bakanlığı personelleri üzerinde gerçekleştirdiği yüksek lisans çalışmasında şu sonuçlara ulaşmıştır:

1. Kadın çalışanların mesleki canlılık alguları erkeklerden daha yüksektir.
2. En çok gelir elde eden katılımcıların en düşük mesleki canlılığa sahip olduğu belirlenmiştir.
3. Yüksek lisans eğitimine sahip olan katılımcıların lise ve dengi okullardan mezun olan katılımcılarla mesleki canlılık algularının farklılaştığı ve yüksek lisans mezunu olanların en düşük mesleki canlılık algısına sahip oldukları saptanmıştır.
4. Sosyal aktivitelere katılan, haftada bir kez toplantı yapanların, işini sevenlerin mesleki canlılıkları yüksektir.

Güder ve Karaca (2023), Tunceli’de çalışan 171 öğretmenle yaptıkları araştırmasında vizyoner liderlik ve mesleki canlılık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

1. Katılımcıların mesleki canlılık düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır.
2. Kadın öğretmenlerin mesleki canlılıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
3. Katılımcıların vizyoner liderlik algularının mesleki bağlılık seviyeleri üzerindeki etkisinde mesleki canlılıklarının orta seviyede aracılık etkisinin olduğu bulunmuştur.

Özçelik (2023), Tunceli’de 244 öğretmen üzerinde gerçekleştirdiği yüksek lisans tez araştırmasında mesleki canlılık ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşmıştır:

1. Öğretmenlerin bilişsel esneklik seviyeleri arttığında mesleki canlılık seviyelerinin de arttığını belirlenmiştir.
2. Katılımcıların mesleki canlılıklarının, kişilerin bilişsel esnekliklerinin %52,7’sini açıkladığı tespit edilmiştir.

Özçelik ve Karaca (2023), çalışmalarında mesleki canlılığı kavramsal olarak okuyuculara tanıtmış aşağıdaki hususlara değinmiştir:

1. Yazar tarafından mesleki canlılık konusunda yerli yazın alanında az çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir.
2. Yapılan çalışmalarının yanında farklı değişkenlerle ve sektörlerde konunun incelenmesi tavsiye edilmiştir.

Tekeli (2023), 381 turist rehberi ile gerçekleştirdiği çalışmada aşağıdaki sonuçlara erişmiştir:

1. Katılımcıların seyahat acentelerine yönelik duydukları güvenin sürdürülebilir performanslarını ve mesleki canlılıklarını yukarıya taşıdıkları saptanmıştır.
2. Turist rehberlerinin mesleki canlılıklarının sürdürülebilir performanslarını olumlu bir şekilde etkilediği belirlenmiştir.
3. Katılımcıların seyahat acentelerine yönelik duydukları güven ile turist rehberlerinin sürdürülebilir performansları arasındaki korelasyonda mesleki canlılığın önemli bir aracılık rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ülken (2023), Mesleki Canlılık Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Kariyer Çapaları Ölçeğini kullanarak İstanbul'da görevli 226 beyaz yaka çalışanla yaptığı çalışmada aşağıdaki sonuçlara erişmiştir.

1. Kariyer çapalarının tüm boyutlarının mesleki canlılığın tüm boyutlarıyla pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

2. Katılımcıların kişilik özelliklerinin tümü ile mesleki canlılık arasında pozitif bir korelasyon bulunmuştur.

3. Kişilik özelliklerinin mesleki canlılık üzerinde yaklaşık %48,16 ve kariyer çapalarının mesleki canlılık üzerinde yaklaşık %38,69 oranında ilişkinin olduğu bulunmuştur.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çeşitli örgütsel sonuçları ile ilişkisinden dolayı “canlılık” önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Hennekam, 2016). İş yükünün ağır olması, çalışma ortamının kötü olması ya da iş kazançlarının düşük olması gibi bir takım kayda değer durumlar canlılığı, bağlılığı azaltabilmekte ve de meslekten uzaklaştırabilmektedir (Güder, 2021). Çalışanın yaşamında ve de işinde kalite artışı sağlayan mesleki canlılık olgusu çalışanların daha dinç ve tutkulu olmalarına ve stresle başa çıkmasına yardımcı olmaktadır (Yurdakul, 2022). Mesleki canlılık aynı zamanda çalışanların yaratıcılık ve girişimcilik özelliklerine, örgütsel bağlılığa ve sadakate katkıda bulunmaktadır (Ülken, 2023).

Yüksek mesleki canlılık düzeyine sahip çalışanların hayat kalitesi ve yaşamdan aldıkları tatmin derecesinin de yüksek olacağı ve bu sonuçların da verimliliği ve rekabet avantajını artırarak örgütlere katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Bu da mesleki canlılık konusunu araştırmaya değer kılmaktadır (Korkmaz, 2021).

Yapılan çalışma sonucunda Kasım 2018 yılından itibaren mesleki canlılık konusunun ulusal yazında araştırıldığı tespit edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların 9'u makale (%40,9), 9'u tez (%40,9), 1'i bildiri (%4,5) ve 3'ü (%13,6) kitap bölümü olmakla birlikte 19 çalışmanın yazım dilinin Türkçe (%86,4) olduğu saptanmıştır.

Ulusal yazında mesleki canlılıkla ilgili ilk çalışma 2018 yılında gerçekleştirilmiş olup en fazla çalışma 9 çalışmayla (%40,9) 2023 yılında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların 20'si (%90,9) nicel araştırma yöntemiyle ve tamamı anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

2002 yılında Harvey tarafından geliştirilen ve 2018 yılında Uzunbacak ve Akçakanat tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin, çoğu çalışmada (n=16, %80) kullanıldığı görülmüştür. Ölçeği kullanan çalışmalardan hareketle, bu ölçeğin tercih edilme gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Ölçeği oluşturan ifadelerin daha anlaşılır bulunması,
2. Ölçeğin mesleki canlılığa ilişkin araştırılması arzu edilen bilgileri bünyesinde barındırması,
3. Mesleki canlılık konusunun yerli literatür bağlamında görece yeni olması,
4. Mesleki canlılığı ölçmek için uyarlanan veya geliştirilen ölçeklerin limitli olması.

15 çalışmada araştırma deseni belirtilmezken (%75); en yoğun üzerinde araştırma yapılan grubun öğretmenler (n=7, %35) olduğu saptanmıştır. Resmî kurumların bünyelerinde akademik bir çalışma yapılmasına ilişkin sergiledikleri tutumlar ve araştırmaya izin vermeleri oldukça önemlidir. En yoğun üzerinde araştırma yapılan grubun öğretmenler olması durumu, Millî Eğitim Bakanlığı'nın / Millî Eğitim Müdürlüğü'nün / Okul yönetimlerinin bilimsel çalışma yapılmasına ilişkin pozitif bir yaklaşım sergiledikleri şeklinde açıklanabilir.

Çalışmalarda mesleki canlılık konusu farklı değişkenlerle çalışılmıştır. Mesleki canlılıkla birlikte en çok çalışılan değişkenin mesleki bağlılık (n=4) olduğu belirlenmiştir.

Eserlerin 17'si (%85) 2 veya 3 değişken kullanılarak yapıldığı saptanmıştır.

Çalışmalarda en fazla kullanılan anahtar kelimeler ise mesleki canlılık (n=19) ve mesleki bağlılıktır (n=4).

Çalışmalarda en fazla betimsel istatistiklerin (20 kez) kullanıldığı belirlenmiştir.

Günümüzde iş dünyasında işletmelerin sayılarında ve rekabetin şiddetinde artış yaşandığı görülmektedir. Böylesi bir ortamda işletmelerin ayakta kalabilmeleri için çalışanların mesleki canlılıklarını etkileyen etmenlerin oldukça iyi bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir (Talak, 2021). Mesleki anlamda çalışanların kimliklerinin geliştirilmesine olanak tanıyan politikaların hayata geçirilmesinin faydalı olacağı belirtilmektedir (Güder ve Karaca, 2023). Gerek kişisel ve gerekse örgütsel yönden birden çok pozitif sonuçları olan mesleki canlılık kavramına ilişkin yerli literatürde yeterli sayıda çalışmanın mevcut olmamasından dolayı performans ve verimlilik noktasında önemli bir role sahip mesleki canlılığa ilişkin farkındalığın oluşturulması gerekmektedir (Özçelik ve Karaca,2023).

Bu çalışma bağlamında, mesleki canlılık konusunun gelişimine katkı sağlayacak birtakım öneriler sunulabilir.

1. Yapılan araştırmada yerli ve yabancı çalışmaların ele alınarak incelendiği bir sistematik değerlemenin yapıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İleride mesleki canlılık konusunda yapılacak çalışmalarda, yerli ve yabancı çalışmalar birlikte ele alınıp karşılaştırılabilir.

2. Özçelik ve Karaca'nın da (2023) önerdiği üzere farklı sektörlerde, farklı örneklem gruplarında ve farklı değişkenler kullanılarak mesleki canlılığa dair yeni çalışmalar yapılabilir ve konuya ilişkin literatür daha da genişletilebilir.

3. Nitel ve karma yöntemlerin kullanıldığı yeni çalışmalar gerçekleştirilebilir.

4. Ele alınan çalışmalardan hareketle, Türkiye özgü, kültürel dinamiklerin de göz önüne alındığı bir mesleki canlılık ölçeğinin geliştirildiğine rastlanmamıştır. Bu bağlamda Türkiye özgü, kültürel dinamiklerin de göz önüne alındığı bir mesleki canlılık ölçeği geliştirilebilir.

Kaynakça

- Akın, F.N. (2021). Kurumsal spor merkezi eğitmenlerinin mesleki canlılık, lider etkinliği, öz kontrol ve öz yönetim açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.
- Arslan, A., & Gül, H. (2022). Kimlikleştirmenin (Benlikle Bütünleştirme) Mesleki Canlılığa Etkisi: Eczacılar Üzerine Bir Araştırma. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 495-514.
- Ateş, M. (2020). Algılanan örgütsel desteğin mesleki canlılık ve mesleki bağlılık üzerindeki etkisi: Turist rehberlerine yönelik bir araştırma (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Baruch, Y., Grimland, S., & Vigoda-Gadot, E. (2014). Professional vitality and career success: Mediation, age and outcomes. *European Management Journal*, 32(3), 518-527.
- Baş, M. (2023). İşe adanmışlık ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişkide mesleki canlılığın aracı, lider-üye etkileşiminin düzenleyici rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1).1-23.
- Başarır, E. (2023). The effect of work alienation and professional vitality on cyber loafing (Yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

- Cambridge Dictionary (2023). <https://dictionary.cambridge.org/tr/>
- Chu, F., Ye, L., & Guo, M. (2015). Determinants and outcomes of professional vitality: Evidence from China. *Social Behavior and Personality*, 43(8), 1335-1346. <http://dx.doi.org/10.2224/sbp.2015.43.8.1335>
- Crouse, K. J. (2003). Perceptions of Innovation, Professional Development and Professional Vitality of Nursing Faculty in Connecticut. (Doctoral Thesis). University of Hartford, Connecticut.
- Çiv, S. (2023). İş yaşamında mesleki canlılık: Bir alan araştırması incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- DeFelippo, A. M., & Dee, J. R. (2022). Vitality in the academic workplace: sustaining professional growth for mid-career faculty. *Innovative Higher Education*, 47(4), 565-585. <https://doi.org/10.1007/s10755-021-09589-z>
- Dinç, M., Bayrakçı, E., Akçakanat, T. ve Uzunbacak, H.H., (2019), 'Algılanan Örgütsel Destek Mesleki Canlılığı Artırır mı? Turizm Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma,' 18. Uluslararası İşletmecilik Kongresi ss. 2089-2105, Osmaniye.
- Ghandehari, M., Bahrololoum, H., & Dehghanpouri, H. (2023). The effect of professional vitality on job performance of physical education teachers with the mediating role of organizational commitment. *Research on Educational Sport*, 10(29), 259-288.
- Güder, M. (2021). Öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin vizyoner liderlik yeterlikleri ile mesleki bağlılıkları arasındaki ilişkide örgütsel canlılığın aracılık etkisinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tunceli.
- Güder, M., & Karaca, A. (2023). Vizyoner Liderlik ile Mesleki Bağlılık Arasındaki İlişkide Örgütsel Canlılığın Aracılık Etkisinin İncelenmesi: Bir Alan Araştırması. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 243-262
- Gültekin, Z. (2022). İşe bağlılık konusunda Türkiye'de yazılmış lisansüstü tezlerin analizi. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(1), 68-88.
- Harvey, T. A. (2002). Professional Vitality and the Principalsip: A Construct Validity Study, (Doctoral Thesis), The University of Maine.
- Hennekam, S. (2016). Vitality of older workers and its relationship with performance, career satisfaction and career success. *Management & Avenir*, 83(1), 15-32. <https://dergipark.org.tr/> <https://scholar.google.com/schhp?hl=tr>
- Karatepe, H. K., Kuşçu, F. N., & Gözüyeşil, E. (2021). Does professional vitality of health care workers change their learned helplessness?. *International Journal of Health Services Research and Policy*, 6(1), 33-47.
- Kark, R., & Carmeli, A. (2009). Alive and Creating: The Mediating Role of Vitality and Aliveness in the Relationship Between Psychological Safety and Creative Work Involvement. *Journal of Organizational Behavior*, 30, 785-804.
- Korkmaz, F. (2021). Mesleki canlılık kazanımında iş-aile zenginleşmesinin rolü: yapısal eşitlik model analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 942-955.

- Lavrusheva, O. (2020). The concept of vitality. Review of the vitality-related research domain. *New Ideas in Psychology*, 56, 100752.
- Martin-Cuellar, A., Lardier, D. T., Atencio, D. J., Kelly, R. J., & Montañez, M. (2019). Vitality as a moderator of clinician history of trauma and compassion fatigue. *Contemporary Family Therapy*, 41, 408-419. <https://doi.org/10.1007/s10591-019-09508-7>
- Pelit, E. ve Ateş, M. (2022). Turist rehberlerinin mesleki canlılıklarının mesleki bağlılıkları üzerindeki etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 9-27.
- Özçelik, C. (2023). Covid 19 pandemi döneminde öğretmenlerin bilişsel esneklikleri ile mesleki canlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesi (Yüksek lisans tezi). Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tunceli.
- Özçelik, C. & Karaca, M. (2023). Mesleki Canlılık. Örgütsel Davranış Kavramlar ve Araştırmalar-II, Editör Bengü HIRLAK, Özgür yayımları, DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub224>.
- Sarıgül H., (2020). Türkiye’de finansal okuryazarlık alanında yazılan lisansüstü tezlerin içerik analizi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 10(1), 153-165.
- Söderbacka, T., Nyholm, L., & Fagerström, L. (2022). What is giving vitality to continue at work? A qualitative study of older health professionals’ vitality sources. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 36(3), 699-705.
- Sözbilir, M. ve Kutu, H. (2008). Development and current status of science education research in Turkey. *Essays in Education*, 24(1), 1-22.
- Talak, K. (2020). İşle ilgili tükenmişlik, canlılık ve örgütsel güven arasındaki ilişki. İçinde H. Ulukan (Ed.), *Research in education and social sciences* (pp.299-320). Duvar Kitabevi.
- Talak, K. (2021). Öz Kontrol ve Öz Yönetim Becerileri ile Lider Etkinliği Arasındaki İlişkide Mesleki Canlılığın Aracılık Rolü. İçinde F. Çelebi (Ed.), *İşletme Biliminden Seçkin Araştırmalar* (pp.174-199). Duvar Yayınları.
- Tekeli, M. (2023). How does tourist guides’ sense of trust in travel agencies affect their sustainable performance? Mediating role of professional vitality. Seyahat acentelerine duyulan güven turist rehberlerinin sürdürülebilir performanslarını nasıl etkiler? *Mesleki canlılığın aracılık rolü. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 20(2).159-172.
- Tokucu, F. (2022). Holistik liderliğin öznel kariyer başarısına etkisinde mesleki canlılığın aracılık rolü: Kafkas Üniversitesi’nde bir araştırma (Doktora tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Uzunbacak, H. H., & Akçakanat, T. (2018). Mesleki Canlılık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(28), 3222-3230.
- Ülken, Y. (2023). Kişilik özellikleri, kariyer çapaları ve mesleki canlılık arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve bir araştırma (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünüvar, H. (2023). Türkiye’de toksik liderlik alanında yapılan lisansüstü tezlerin içerik analizi. *Dynamics in Social Sciences and Humanities*, 4(1),31-36.
- Vaezi, R., Hosseinpour, D. ve Sohrabi, F. (2019). The relationship between professional vitality and job success in organizations. *Journal of Sustainable Human Resource Management*, 1(1), 95-111.

Yurdakul, S. (2022). Hizmetkâr liderliğin iş yaşam kalitesine etkisinde: Mesleki canlılığın aracı rolü: Öğretmenler üzerine bir araştırma (Yüksek lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Yurdakul, S., & Kosa, G. (2023). Hizmetkâr Liderliğin İş Yaşam Kalitesine Etkisinde: Mesleki Canlılığın Aracı Rolü. İşletme Araştırmaları Dergisi, 15(2), 1100-1115.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) tez merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 50, ikinci yazar/second author %50

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Araştırma Makalesi • Research Article

Demokrasi Dönemecinde Kamu Yönetimi: İdare Sanatı'nda İçerik ve Söylem

Public Administration in the Democratic Turn: Content and Discourse analysis of İdare Sanatı

Muhammed Zahid ÇİĞMAN*

Özet: Bu çalışmada Cemal Babaç'ın 1951'de basılan İdare Sanatı adlı eseri tematik çözümleme ve söylem çözümlemesine tabi tutulmuştur. Babaç Türkiye'deki yönetim sorunlarının temelinde idare-i maslahatçı bürokrasi olarak adlandırdığı bir yönetim anlayışının bulunduğunu ileri sürmüştür. İdare-i maslahatçı bürokratlar inisiyatif almaktan çekinen ve hukuk bilgisi dışında bilgisi olmayan kamu yöneticileridir. Babaç'a göre, bu tarz yöneticilerin ağırlıkta olduğu bir ülkede toplumun ilerlemesi mümkün değildir. Çünkü ülkenin ilerlemesinde kamu yöneticilerine önemli görevler düşmektedir. Bu görevler ancak aktif yöneticiler tarafından hakkıyla yerine getirilebilir. Aktif yönetici toplumu yönlendirmek için her zaman yaptırımlara başvurmak zorunda değildir. Çünkü o, mevzuatın yanı sıra; tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlarda da bilgi sahibidir. İnsanları nasıl harekete geçireceğini bilir. Aktif yönetici yönetimin bir bilim olduğu kadar sanat olduğunun da farkındadır. Bu sanatı incelikle uygular. Aktif yöneticinin yeteneklerini tam olarak sergileyebilmesi için siyasi baskılardan uzak tutulması gerekir. Babaç'ın bu düşünceleri eserinin yazıldığı dönemden izler taşımaktadır. Babaç, demokrasiye geçiş sürecinde yaşanan sancılı atlatılması için bir devlet adamı söylemi kurgulamıştır. Bu, üst düzey bürokrasinin siyasa yapımının göbeğinde yer aldığı fakat iktidar değişikliklerinde konumunu kaybetmediği bir kurgudur. Babaç'ın üst düzey bürokrasiyi güçlendirecek bir öneri sunduğu açıktır. Devlet adamı söylemi Millî Şef'ten doğacak boşluğu üst düzey bürokrasi ile doldurmayı amaçlamaktadır. Babaç böylece bir yandan kendisinin de dâhil olduğu zümrenin konumunu korumakta diğer yandan devleti muhtemel bir kargaşadan kurtaracak bir denge önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset – yönetim ayrılığı, idari takdir, devlet adamı söylemi, Türk yönetim düşüncesi, Cemal Babaç

Abstract: In this study, the thematic and discourse analysis of Cemal Babaç's work titled İdare Sanatı (Art of Administration), published in 1951, was made. Babaç claimed that the basis of the management problems in Turkey lies in a management approach that he calls "administrative bureaucracy". Administrative affairs bureaucrats are public administrators who are reluctant to take initiative and have no knowledge other than legal knowledge. According to Babaç, it is not possible for society to progress in a country where such rulers predominate. Because public administrators have important duties in the progress of the country. These duties can only be fulfilled properly by active managers. The active manager does not always have to resort to sanctions to direct society. Because, in addition to the legislation; He also has knowledge in fields such as history, sociology and psychology. He knows how to move people. The active manager is aware that management is as much an art as it is a science. He applies this art gracefully. In order for the active manager to fully demonstrate his talents, he must be kept away from political pressures. These thoughts of Babaç bear traces from the period when his work was written. Babaç constructed a statesman's discourse to overcome the pains experienced during the transition to democracy. This is a fiction in which the high-level bureaucracy is at the heart of policy-making but does not lose its position during changes in power. It is clear that Babaç offered a proposal that would strengthen the high-level bureaucracy. The

* Dr.Öğr.Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID: 0000-0001-9761-4102 mzcigman@gmail.com

Received/Geliş: 11 Mart 2024

Accepted/Kabul: 24 Mayıs 2024

Published/Yayın: 25 Haziran 2024

statesman discourse aims to fill the gap that will arise from the National Chief with high-level bureaucracy. Thus, Babaç, on the one hand, protects the position of the group to which he belongs, and on the other hand, proposes a balance that will save the state from possible chaos.

Keywords: Politics – administration dichotomy, discretion, discourse of statesmanship, Turkish administrative thought, Cemal Babaç

Giriş

Türkiye’de Kamu Yönetiminin akademik bir alan olarak kurulmasında, yabancı kurum ve araştırmacılar etkili olmuştur. Dünya Bankası uzmanı J. M. Barker’ın hazırladığı rapor çağdaş Kamu Yönetimi eğitiminin Türkiye’ye aktarılması fikrine öncülük etmiş; Siyasal Bilgiler, Hukuk ve İktisat fakültelerinden akademisyenler Kamu Yönetimi eğitimi almak üzere Güney Kaliforniya Üniversitesine gönderilmiştir. Çağdaş Kamu Yönetimi eğitiminin başlangıç yıllarında yabancı uzmanlar tarafından verilen derslerin tercümanlığını yapan bazı Türk akademisyenler, ilerleyen yıllarda alanın Türkiye’deki önde gelen isimleri arasında yer almıştır (Mihçioğlu, 1988: 1-17). Yabancıların akademik ve mali destekleriyle kurulup geliştirilen çağdaş Türk Kamu Yönetimi, ülkedeki mesleki ve akademik birikimi ihmal etme eğilimi göstermiştir (Altunok, 2011: 250). Oysa köklü bir devlet tecrübesine sahip olan Türkiye’de, anılan girişimlerden önce de canlı bir yönetim yazını bulunmaktaydı (Keskin, 2006: 25-6). Bir bölümü uygulamadan gelen yazarlar tarafından oluşturulan bu yazının ihmal edilmesinin zararı, alanın Türkiye’deki tarihinin eksik bilinmesiyle sınırlı kalmamaktadır. Yönetim sorunlarına ülkenin şartlarına uygun çözümler getiren mevcut birikimin görmezden gelinmesi, Türk Kamu Yönetimini köksüzleştirmekte, bu ise oldukça farklı bağlamlarda ortaya çıkan yönetim modalarının evrensel doğrular gibi görülerek Türkiye’de benimsenmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan, yönetim sorunlarının Türkiye’deki özgün şekillerine odaklanan eserlerin incelenmesi, Türk yönetim düşüncesi tarihine ışık tutmanın ötesinde, günümüz uygulamasına yardımcı olma potansiyelini de bünyesinde barındırmaktadır.

Cemal Babaç’ın 1951’de basılan İdare Sanatı adlı kitabı, Türk kamu yönetiminin sorunlarını anlama ve çözme yönünde ileri sürdüğü özgün düşüncelerle dikkat çeken önemli bir eserdir. Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra çeşitli ilçelerde kaymakamlık; Çoruh, Maraş ve Kocaeli’de valilik; merkezde mülkiye müfettişliği ve İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulunda müşavirlik görevlerini ifa eden (TBMM, 2010: 808) Babaç’ın, uygulamada edindiği tecrübeyi İdare Sanatı’nda özgün bir birleşime dönüştürdüğü gözlemlenmektedir. Somel (2009: 46) İdare Sanatı’nın Türk İdare Dergisi’nde makale olarak yayımlanan ilk kısmı (Babaç, 1950: 204-42) üzerine yaptığı değerlendirmede, Babaç’ın, kendisinden sonraki dönemlerde kaleme alınan bazı makalelerin aksine, özgün bir çizgi takip ettiğini belirterek eseri takdir etmiştir. Ancak, Somel’in dikkati dışarıda tutulursa, İdare Sanatı’nın Türk Kamu Yönetimi yazınında hak ettiği ilgiyi görmediği söylenebilir. Bu çalışma, İdare Sanatı’nın yönetim düşüncesindeki yerini ve tarihî bağlamda geliştirdiği söylemi ortaya koyarak alandaki bu boşluğu giderme amacını taşımaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, tematik çözümleme yöntemiyle, İdare Sanatı’nın yönetim yaklaşımları bakımından nerede konumlandığı incelenmiştir. İkinci bölümde, söylem çözümlemesi yöntemiyle, eserin yazıldığı bağlam temel alınarak nasıl okunabileceği ele alınmıştır.

1. İçerik: İdare-i Maslahatçı Bürokrat Karşısında Sanatkâr Aktif Yönetici

Babaç, uygulamadan gelen bir yönetim düşünürü olarak, İdare Sanatı’nda çağının yönetim kuramlarına fazla gönderme yapmamış, düşüncelerini çoklukla kendi gözlem ve muhakemesine dayandırmıştır. Bunun bir sonucu olarak, İdare Sanatı, mülki idare alanında görev yapan bir kamu yöneticisinin uygulamada karşılaştığı sorunlar ve bunların çözümü için tasarladığı öneriler etrafında kaleme alınmıştır. Yazarın bu yönü dikkatte tutularak okunduğunda, ilk bakışta dağınık izlenimi veren eserin “iyi yönetim” tema’sını besleyen belli motifler etrafında tutarlı bir kompozisyon oluşturduğu görülebilmektedir. Eserde öne çıkan motifler; yönetimin sanat olması, ideal yönetici, kamu yöneticisinin toplumsal etkisi, siyaset – yönetim ilişkisi, inisiyatif ve kamu

hizmeti etiğidir. Ayrıca, iyi yönetim idealinin zıddı olarak kendini gösteren bir “idare-i maslahatçı bürokrasi” motifi de bulunmaktadır. Bu bölümde ilk olarak, eserinde öne çıkan motifler ekseninde Babaç’ın yönetim anlayışı betimlenmiş, daha sonra bu anlayışın yönetim düşüncesindeki yeri tartışılmıştır.

1.1. Babaç’ın Yönetim Anlayışında Öne Çıkan Motifler

Kendi yönetim anlayışını kaleme aldığı eserine İdare Sanatı adını vermesi, Babaç’ın, kamu yöneticisini “müdevvenat hâfızı”na (Babaç, 1951: 12) indirgeyen idare-i maslahatçı bürokrasi anlayışına muhalif duruşunun açık bir göstergesidir. Babaç’a göre, hukuk bilgisi kamu yöneticisinin en önemli aracıdır. Ancak, bu araç yöneticiyi “hukuk softası”na dönüştürmemelidir. İyi düşünülmemiş sert kuralların uygulama sırasında yumuşatılması, iyi yöneticinin görevleri arasındadır (Babaç, 1951: 35-8). Aksi takdirde, kamu yöneticisi hukuk kurallarının lafzına sıkı sıkıya bağlanarak sıklıkla zora ve tehdiye başvuracak, gereksiz yere halkın tepkisini çekecektir:

“Halka hizmet endişesile kanun maddelerini buğday taneleri gibi cemiyetin üstüne serpen, her fırsatta vaâzlar veren, müeyyidelerin tehditlerini cehennem alevleri gibi parlatan biçareler hakkındaki şikâyetler sebepsiz midir?”
(Babaç, 1951: 14)

Kanun tehdidini ve zoru son çare olarak gören yönetim sanatı, işlerin yürütülmesinde, öncelikle insanî ilişkilerden yararlanılmasını gerektirmektedir (Babaç, 1951: 91-3). Bu nedenle, yönetici hukukun yanı sıra; sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, millî tarih ve devlet muhasebesi hakkında da bilgi sahibi olmalıdır (Babaç, 1951: 35-9). Ancak, bu alanlarda edinilen kuramsal bilgiler de iyi yönetici olmak için yeterli gelmemektedir. İyi yönetici, bu bilgileri tecrübe ve yeteneğiyle harmanlamalıdır. Yönetim ancak uygulama içinde edinilecek bu özellikler dolayısıyla, sanat olma niteliği kazanmaktadır (Babaç, 1951: 5-6, 77-9).

Yönetimin sanat olması, bilimden büsbütün kopmasını gerektirmemektedir. Aksine, Babaç’a göre, pozitif bilimlerin kat ettiği ilerleme, bütün önemli faaliyetler gibi yönetimin de bilimden yararlanmasını zorunlu kılmaktadır (Babaç, 1951: 78). Ne var ki toplumsal olguları olağan karmaşıklığından soyutlayarak incelemek hemen hemen imkânsızdır. Üstelik, toplum bilimci, araştırma nesnesinin içinde olmaktan kaynaklanan bir inceleme güçlüğüyle karşı karşıyadır (Babaç, 1951: 10-1, 57-8). Bu engeller nedeniyle, gerçek anlamda bir yönetim biliminin kurulması epeyce zaman alacaktır. Babaç, yönetim sanatını, yönetim biliminin eksikliğini de bir yere kadar dolduracak bir araç olarak görme eğilimindedir. Bu yönüyle, yönetim gerçekçi bir sanat (Babaç, 1951: 60-2) daha ziyade bir zanaat hüviyetindedir; kurama değil, gözleme dayanmaktadır (Babaç, 1951: 53-4). Uygulama, Babaç’ın yönetim düşüncesinde, yönetimin sanatsal ve bilimsel yanlarını buluşturan bir görgül zemin teşkil etmektedir.

Babaç, uygulama odaklı bir yazar olarak, yönetici eksenli bir anlayış ortaya koymuştur. Onun düşünce dünyasında, iyi yönetimin olmazsa olmazı iyi yöneticidir. Babaç’ın, gerçekçilik noktasındaki bütün dikkatine karşın iyi yöneticinin niteliklerini belirlerken abartıdan kaçınmayarak Eflatun’un bekçilerini hatırlatan bir ideal yönetici portresi çizdiği görülmektedir. Bu ideal, uzun kamu görevi yıllarında karşılaşılan olumsuz özelliklerin karşıtlarının eklemlenmesiyle oluşturulmuştur. Babaç’a göre, ideal yöneticinin bilgi, beceri, görünüm, değerler ve eğilimler bakımından belli özellikleri taşıması gerekmektedir. Yönetimin gerektirdiği hukuki ve teknik bilgilerin yanı sıra çağdaş düşünce hareketleri hakkında malumat sahibi olmak da yöneticiden beklenenler arasındadır (Babaç, 1951: 105). İdeal yöneticinin becerilerini manevî ve bedenî olmak üzere ikiye ayıran Babaç; keskin zekâ, engin muhayyile, yüksek cesaret, soğukkanlı muhakeme, hitabet gücü gibi özellikleri birincisi; rahatça yürüebilme, tırmanabilme, at binebilme ve kendini koruyabilecek kadar dövüşebilme gibi özellikleri ise ikincisi kapsamında sıralamaktadır (Babaç, 1951: 22-5). Tırmanma ve at binme gibi özelliklerin yazarın mülki idare amiri olduğu yıllarında karşılaştığı durumlarla ilişkisi açıktır. Görünüme ilişkin özelliklerde bu yön daha da belirgin bir hâl almaktadır. İnce sesli ve zayıf bir müdüre “kabir sineği” adının takıldığını, genç ve gösterişsiz kaymakamlara “Oğlum, baban nerede?” diye sorulduğunu belirten

Babaç (1951: 16-7), toplumdaki yönetici imgesiyle örtüşen bir görünüme sahip olunması gerektiğini savunmaktadır. Toplumla uyuma, ideal yöneticinin değer dünyasının sınırlarını belirlerken başvurulan ölçütlerin de özünü oluşturmaktadır (Babaç, 1951: 31). Bununla birlikte bu özellikler, kamu yöneticisini muhafazakâr bir direnç noktasına dönüştürmemektedir. Zira o, toplumu daha iyiye taşıma ülküsünü mevcut durumu veri alma gerçekçiliğine dayandıran bir sanatkârdır:

“Cemiyetin umumî âhengini onun vasıtlarile ve ondan alınan intibalarla tanzim edebilmek, güzele, iyiye, doğruya yöneltebilmek hünerlerine sahip olan sanatkâr her türlü ahval ve şerait içinde devrinin en mükemmel idarecisidir.”
(Babaç, 1951: 75)

Yönetimi belirli kuralların uygulamaya geçirilmesinden ibaret bir faaliyet olarak görmeyen Babaç, “aktif yönetim” olarak adlandırdığı anlayış çerçevesinde, yöneticilere geniş bir inisiyatif alanı tanınması gerektiğini savunmaktadır. Babaç’ın aktif yönetim hakkındaki görüşleri, ilk başta çelişkili görünen iki talepte kendini göstermektedir. Bunlardan ilki, taşra yöneticilerinin yetkilerinin artırılması yönündeki taleptir. Mülki idare amirliğini iletişim memuruna dönüştüren anlayışın tam karşısında yer alan Babaç’a göre, merkeziyetçiliğin ciddi zararları bulunmaktadır. Bir kere, yetkileri merkezde toplamak demokrasiyle uzlaşmayan bir eğilimdir. Merkeziyetçiliğin yönetim sorunlarına da neden olduğu görülmektedir. Taşradaki şartları dikkate almayan merkezi planlar uygulama güçlükleriyle karşılaşmakta, “Allahın dahi iltifat etmeyeceği garip dua ve niyazlardan ibaret” (Babaç, 1951: 113) kalmaktadır. Zira halk, kendi yerel önceliklerini dikkate almayan bu planlara destek vermemektedir (Babaç, 1951: 112-3). Aşırı merkeziyetçilik sorumluluk almayan, sorunları çözmek için çaba göstermeyen taşra yöneticisinin yeteneklerinin körelmesine de neden olmaktadır (Babaç, 1951: 71). Babaç’ın aktif yönetim hakkındaki ikinci talebi, yetkinin merkezde toplanmasıdır. Babaç’a göre, merkezin kendi başına yapabileceği işleri taşradaki kamu görevlilerine devretmesi doğru değildir. Zira merkez hem demokratik temsil işlevini üstlenen siyasetçilere yakınlık hem de yönetim kapasitesindeki yükseklik konusunda taşraya karşı bariz üstünlüklere sahiptir (Babaç, 1951: 82 vd.). Yerinden yönetimin -abartılması hâlinde- millî bütünlüğe zarar verme ihtimali taşıdığı da hatırdan çıkarılmamalıdır (Babaç, 1951: 9). Çelişik görünen bu taleplerin temelinde, her yöneticinin belirli işleri görebilecek imkânlarla sahip olduğu varsayımı yatmaktadır. Aktif yönetimin özü, kamu yöneticilerinin kendi imkânlarıyla görebilecekleri işleri başka makamlara bırakmadan bizzat yerine getirme inisiyatifi alabilme alışkanlığı kazanmalarıdır. Aktif yönetimi, bu temelde, girişimci kamu yönetimi olarak da okumak mümkündür.

Yönetim Sanatı’nda, inisiyatif almaktan çekinen pasif yönetim modeli, kötü yönetimin ideal tipidir. Babaç, reaksiyoner ve edilgen yönelimleri nedeniyle bu anlayışı “idare-i maslahatçı bürokrasi” olarak adlandırmaktadır. İdare-i maslahatçı bürokrat, girişimci değildir. Ancak bir talep veya hata ile karşılaştığında harekete geçmektedir (Babaç, 1951: 64-6). Onun bu tutumu nedeniyle, devlet üst düzey yöneticilerce değil, kâtipler tarafından yönetilmektedir. İdare-i maslahatçı bürokraside kanunlar, kişisel ilişkiler ve çıkarlar gerektirdiğinde kullanılmaya hazır “püf nokta”ları ihtiva etmekte ve herkese eşit olarak uygulanmamaktadır. Yaygın ahlaksızlık, memuriyeti “namuslu memur için cehennem”e çevirmektedir. Bu durum, genel ahlakın bozuk ve memur maaşlarının düşük olmasından kaynaklanmamaktadır. İdare-i maslahatçı bürokrasi sonuç değil, nedendir. Onu aşmak, diğer sorunları çözenin de anahtarıdır (Babaç, 1951: 67-8). İdare-i maslahatçı bürokraside güvensizlik hâkimdir. Memura güvenmemek ve kamu gücünün suistimal edileceği endişesiyle memuru formaliteye boğmak, işlerin fazlasıyla yavaşlamasına neden olmaktadır (Babaç, 1951: 93-6). Babaç, görüldüğü üzere, gözlemlendiği kökleşmiş yönetim sorunlarının hemen hepsini idare-i maslahatçı bürokrasiye bağlamakta, böylece, aktif yönetim anlayışına geçmeyi tek makul çözüm yolu olarak sunmaktadır.

İnisiyatif alan kamu yöneticisi imgesine dayanan aktif yönetim anlayışının siyasetçiler ile üst düzey bürokratlar arasında çatışmalara neden olması mümkündür. Ancak, Babaç siyaset ve

yönetim arasında açık bir görev paylaşımı yapmamaktadır. Yine de ABD'deki kadro yağmasını eleştirmesi, İngiltere'de Northcote – Trevelyan Raporu ile girişilen reformu övmesi ve memuriyetin siyasi atama ve görevden almaları konu edilmesine karşı çıkması (Babaç, 1951: 33-5) yönetime, siyasetin dokunamayacağı bir alan talep ettiğini göstermektedir. Üst düzey kamu görevlerine siyasi nedenlerle atananların, iktidar değişikliği neticesinde görevden alınacaklarının farkında olacaklarını ve bu nedenle para biriktirmeye odaklanacaklarını ileri sürmektedir (Babaç, 1951: 114-5). Yönetime tanınan özerk alana karşılık hükümet de hiyerarşiden kaynaklanan yetkilerini her zaman kullanabilecektir. Aktif yönetim, inisiyatif alan yöneticiyi mutlak yetkilerle donatmamaktadır. Siyasetçiler de dâhil olmak üzere üst yöneticilerin süreci uhdesine alarak bizzat yürütmesi her zaman mümkündür (Babaç, 1951: 85). Bu bakımdan, Babaç'ın savunduğu anlayışın demokratik kontrolün dışına çıkmadığı belirtilmelidir. Onun idealindeki yönetici, siyasetin kontrolünde olsa da üstlerinin direktiflerini beklemeksizin harekete geçecek cesareti göstermektedir.

1.2. İdare Sanatı'nın Yönetim Yazını Temelinde Değerlendirilmesi

Yönetimin geliştirilmesinde işe yarayabileceğini düşündüğü özgün görüşlerini aktaran Babaç'ın herhangi bir yönetim kuramını savunmak veya eleştirmek gibi bir gayesi yoktur. Onun bu pragmatik yönelimi, eserine özgün bir hava kazandırmakta; ancak, düşüncelerini belli bir kuramsal temel ekseninde değerlendirme çabasını zorlaştırmaktadır. Esasen, kuramsal gayelerle yazılmamış bir eseri herhangi bir kuramın cenderesine kapatmaya çalışmak doğru bir inceleme yöntemi de değildir. Babaç'ın kendi özgünlüğü içinde değerlendirilmesi, eserinden sağlanacak faydayı artıracaktır. Bununla birlikte, İdare Sanatı'nın yönetim düşüncesindeki yerini tespit edebilmek için, Babaç'ın görüşlerinin hangi yönetim yaklaşımlarıyla hangi noktalarda benzeşip ayrıştığını değerlendirmek uygun olur. İdare Sanatı'na herhangi bir kuramın üniformasını giydirmeye gayretkeşliğini göstermemek kaydıyla böyle bir değerlendirme, eserden günümüzde de yararlanılmasına hizmet edecektir.

İdare Sanatı'nda dikkat çeken ilk nokta, eserin Türk – İslam siyasetname geleneği ile hemen hemen hiçbir bağ kurmamasıdır. Siyasetnamelere atıfta bulunulmamakta, bunlarda öne çıkan kavramlar eserde vurgulanmamaktadır. Siyasetnamelerin ahlak ve adalette aradığı iyi yönetimi İdare Sanatı yönetim pratiğinde aramaktadır. İyi yönetimi iyi ahlaka indirgememekte, aksine, ahlaki sorunların çözümü için yönetim sorunlarının çözülmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Babaç, 1951: 145). Babaç'ın tarzı daha ziyade Osmanlı – Türk bürokratlarının yazdığı uygulama eksenli yönetim eserlerine (örn. Ebubekir Hâzım, 1331: 6) yakındır. Bu gibi eserler bir gelenek oluşturuyorsa Babaç'ın da buraya dâhil edilmesi mümkündür. Dönemindeki yönetim yazınına takip etmeye çalıştığı anlaşılan Babaç, Avrupa ve ABD'deki birikime de yabancı değildir (örn. Babaç, 1951: 66). Yine de ABD'de ortodoks kamu yönetiminin sorgulandığı yıllarda İdare Sanatı'nda da benzer bir eğilimin görülmesi yazarın yazına hâkimiyetiyle açıklanamaz. Zira Babaç ortodoksiyi sorgulayan eserlere doğrudan atıf vermeyen, konuyu açıkça tartışmamaktadır. Zaten dönemin şartlarında yabancı yazının o kadar yakından takip edilmesi de pek mümkün değildir. Babaç, farklı kaynaklardan yola çıkan ve farklı yöntemleri takip eden araştırmacılarla aynı noktada buluştuğunda dahi görüşlerini kendi gözlem ve yorumlarına dayandırmıştır.

İdare Sanatı'nın basıldığı dönemlerde, Kamu Yönetimi yazını, bilimsellik konusunda oldukça canlı tartışmalara sahne oluyordu. Tartışmanın bir yanında, alanın o günkü hâliyle bilimsel olmadığını ileri süren Simon bulunuyordu. Simon'a (1946: 67) göre, alanda kabul gören yönetim ilkeleri tutarsız birtakım söylenceler olmanın ötesinde herhangi bir değer taşımamaktaydı. Geçerliliği bulunmayan bu ilkeler temelinde değil bilim, sanat dahi inşa edilemezdi. Simon'ın eleştirilerini genişleten Dahl (1947: 2), olgu – değer ayrımı, ussal insan varsayımı ve evrensellik iddiası gibi netameli konular nedeniyle alanın bilimselleşme potansiyelinin sınırlılığına işaret etmişti. Sorun, kamu yönetiminin değerlerle iç içe geçen tabiatından kaynaklanmaktaydı. Alanın temel değeri olarak sunulan etkinlik (Gulick, 1937: 192-3) kamu yönetimi açısından bir kendinde amaç değil, siyasi amaçların aracı konumundaydı

(Dimock, 1937: 39). Değerlerle bu kadar iç içe geçmesi, kamu yönetimini bilimsellikten uzaklaştırarak bir uygulama alanı hâline getiriyordu. Bununla birlikte Simon'ın, yönetim araştırmalarının o günkü bilimsellik düzeyi hakkında ne kadar karamsarsa ileride erişebileceği düzey hakkında o kadar iyimser olduğu görülmekteydi. Simon (1947: 67) Klasik Kamu Yönetiminin biçimsel/hukuki dar görüşlülüğünü aşarak insan davranışını odak noktası olarak belirleyen bir saf bilim yaratabileceğini ummaktaydı. Tartışmanın diğer yanında bulunan Waldo (1948: 56) ise o günkü bilimsellik düzeyine ilişkin iddialarına katıldığı Simon'ın geleceğe yönelik bu iyimserliğini paylaşmıyordu. Esasen, Waldo'nun Kamu Yönetimini demokrasi kuramıyla bağdaştırma çabası ile Simon'ın saf bilim ideali arasında açık bir uzlaşmazlık mevcuttu. Waldo, ilerleyen yıllarda Kamu Yönetimini bir sanat (veya zanaat) olarak tasarlayan yaklaşımın mihveri olacaktı (Dubnick, 2018: 75-9).

Waldo'nun bilimsellik konusundaki yaklaşımı ile Babaç'ın önemli ölçüde benzeşmektedir. Babaç da Waldo gibi, yönetimin bir sanat olduğu kanaatindedir. Hatta yönetimin sanat yönünü vurgulamak konusunda Babaç'ın Waldo'dan daha ileride olduğu söylenebilir. Waldo'nun sanat vurgusu, yönetimin bir meslek ve zanaat olma yönünü öne çıkarma çabasından ibarettir (Dubnick, 2018: 77). Oysa Babaç'ın anlam dünyasında yönetim, yetenek ve yaratıcılık gerektirmesi bakımından güzel sanatlarla karşılaştırılabilecek türden bir sanattır:

“Tanrının azametini ve iktidarını isbat eden nice mübdi’ sanatkârlar vardır ki; biz onlara dâhi, eserlerine harika deriz. Onlar; iyiyi, doğruyu, güzeli ilham ile bulurlar, eserlerine ve şahsiyetlerine karşı hayranlık duyduğumuz bu üstün insanların tahlilini yapmak mümkün değildir... Ancak; sanat fezasının hayale sığmaz enginlerine açılmadan malzeme, âlet ve sanat fezasının tâbi bulunduğu kanunlar ve bunların tatbiki için zaruri hasletler, kabiliyetler hakkında bilgi edinmek lâzımdır.” (Babaç, 1951: 7)

Bu ifadelerin, yönetim bilgisi ile güzel sanatların teknik temeli arasında kurduğu benzerlik ortadadır. Babaç (1951: 12), kurduğu benzerliğin idare-i maslahatçı bürokratlar tarafından basitlik olarak görüleceğinin farkındadır. Bununla birlikte, yönetim bilgisinin yönetim sanatının yalnızca küçük bir bölümünü oluşturduğu iddiasında ısrarcıdır. Yönetimin bilimsel ve sanatsal yanı arasında kurdukları hiyerarşi, Babaç'ı Waldo ile aynı noktada buluşturmaktadır.

Babaç'ın yaratıcılığa ve inisiyatifte verdiği önem, ideal tip bürokrasiyle çatışmasını kaçınılmaz hâle getirmektedir. İdeal tip bürokrasi, genel amaç ve ilkeler doğrultusunda kendiliğinden harekete geçebilen yönetici imgesiyle uyumlu değildir. İdeal tip bürokrat; kanunun (ve diğer yazılı normların) verdiği görevi, kanunun verdiği yetkiyle, kanunun belirlediği şekilde yerine getiren bir kanun adamıdır (Weber, 2012: 336 vd.). Yazılı kuralların yoğunluğu, bürokratin inisiyatif kullanabileceği alanı daraltmakta (Bozeman, 1993: 280); öğrenilmesi ve unutulmaması sürekli bir çaba gerektiren mevzuat, aslında araçlarından biri olduğu iyi yönetim idealiyle yer değiştirerek bir kendinde amaca dönüşmektedir (Merton, 2016: 131-2). Babaç'ın, iyi yönetici olmak için mevzuata hâkimiyetin ötesinde şartlar aramasının nedeni, idare-i maslahatçı bürokrasinin kafesini kırma ihtiyacında aranabilir. Babaç'a göre (1951: 64-6, 82-3, 105-8), talepleri karşılayıp kusurları cezalandırmak, yöneticilik değil belki “santral” veya “tahkik memurluğu”dur. Yönetici, muhtemel sorunları önceden tahmin edip engelleyebilmeli; halkın, önemini kavrayamadığı işlere yönlendirilmesinde öncülük edebilmelidir.

Aktif yönetim, yalnızca bürokrasinin çizdiği alanın değil, aynı zamanda, siyaset – yönetim ayrılığının da ötesine geçmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle, İdare Sanatı'nda, siyaset yapımını siyasetçilere bırakarak uygulamayla odaklanan bir yönetici imgesi yoktur. Babaç (1951: 33-5), siyasetten özerkleşmiş bir yönetim alanını savunmakta, siyasi atamalara karşı çıkmaktadır. Bu bakımdan, Wilson (1887: 197-222) gibi Babaç'ın da yönetimi siyasetin uzantısı olarak görmediği savunulabilir. Ancak, Babaç'ta, klasik ifadesini Goodnow'da (1900: 19) bulan ‘siyaset siyaset yapar, yönetim bunu uygular’ anlayışına rastlanmamaktadır. Aslında durum tam tersidir. Aktif

yönetici imgesi, siyasi kontrolü dışlamasa da yalnızca siyasa uygulamayla sınırlı bir işlevsel ayrışmaya izin vermemektedir. Babaç, daha da ileri giderek, siyasetçi ile yöneticinin -dar kapsamlı da olsa- bir çıkar birliği içinde olduğunu ima etmektedir. Onun, sorunları siyasetçiden saklayan yöneticinin artan şikayetlere bağlı olarak muhalefetin güçlenmesine neden olacağı yolundaki eleştirisi (Babaç, 1951: 87), kişisel yönelimleri ne olursa olsun, devletin genel başarısız söz konusu olduğunda bu iki kesimin birbirini tamamladığı şeklinde okunmaya müsaittir. Bu açıdan bakıldığında, Babaç'ın, siyaset – yönetim ayrılığı konusunda döneminde ileri sürülen eleştirilerin ötesine geçerek günümüzde kabul gören tamamlayıcılık eksenli kavrayışa (Moore, 1995: 189; Svava, 2001: 179) yaklaştığı ileri sürülebilir.

2.Söylem: Devlet Adamı Olarak Üst Düzey Kamu Yöneticisi

İdare Sanatı'nın yönetim düşüncesindeki yerini tespit etmek için tematik çözümleme yeterli olsa da yazarın bu eserde ne anlatmak istediğini anlamak için bunun ötesine geçmek gerekmektedir. Zira tematik çözümleme, yazarın anlatmak istediklerinden ziyade çözümleyenin aradıkları etrafında şekillenmektedir. Düşüneyi toplumsal bağlamından yalıtın bu çaba, farklı içerikler arasında karşılaştırma yapmak bakımından sağladığı faydayı, metnin parçası olduğu anlam dünyasını kavrama amacı söz konusu olduğunda gösterememektedir. Oysa metin, anlamını bağlamında bulmaktadır. Bu bakımdan İdare Sanatı, Babaç'ın uzun kamu yöneticiliği deneyiminin olduğu kadar, kaleme alındığı dönemde yaşanan dönüşümün de ürünü olarak okunmalıdır. İdare Sanatı, bu yönüyle, tek partili yılların partili bürokratlarının çok partili siyasi hayata nasıl uyum sağlayacakları sorusuna verilmiş bir cevap olarak değerlendirilebilir. Bu bölümde önce eserin yazıldığı tarihî bağlama değinilmiş, ardından Babaç'ın bu bağlamın ürettiği sorunları devlet adamı söylemi ekseninde nasıl çözmeye çalıştığı ele alınmıştır.

2.1.İdare Sanatı'nın Yazıldığı Tarihî Bağlam

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk serbest seçim 1950'de yapılmış ve otuz yıldır ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı Demokrat Parti'ye bırakmıştır. Böylece II. Meşrutiyet döneminde başlayan sancılı ve kesintili çok partili demokrasi denemesine verilen uzun ara sona ermiştir. Yine sancılı ve yine kesintili olmakla birlikte 1950 sonrasında, Türk demokrasisi II. Meşrutiyet'e nazaran çok daha uzun süren ve toplumda kökleşme imkânı bulan yeni bir evreye girmiştir. Babaç'ın İdare Dergisi'nde İdare Sanatı'nın ilk bölümünü yayımladığı yıl, Türkiye işte bu önemli dönüşüme şahitlik etmekteydi. Hacmi ve içeriği, eserin tam da bu geçiş döneminde kaleme alındığını düşündürmektedir. İdare Sanatı, ilgisini dar anlamda yönetim tekniğiyle sınırlandıran bir eser değildir; bu önemli dönemde yaşanması muhtemel bir çalkantıya karşı istikrarı sağlama amacını da gütmektedir. Ancak, bu amacı görebilmek için satır aralarına bakmak ve tarihî bağlamı göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

1945'te Türkiye'nin demokrasiyi yeniden zorlamasının çok anlaşılabilir bir gerekçesi bulunmaktaydı. II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, kazananlar arasında zaferin paylaşılması sorunu belirmişti. Alman işgaline karşı gösterdiği direniş ile savaşın kazanılmasında büyük payı olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği savaş sırasında ele geçirdiği topraklarla yetinmemiş, genişlemeci emellerini açığa vurmuştu. Bu kapsamda, 19 Mart 1945'te, 1925'te imzaladığı saldırmazlık antlaşmasını yenilemeyeceğini Türkiye'ye bildirmiş, 7 ve 18 Haziran 1945'te Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere bırakılmasını ve Boğazlarda imtiyaz verilmesini talep etmişti (Bulut & Öğreten, 2019: 1466). Sovyetler Türkiye'nin iç işlerine de karışmakta ve ülkedeki siyasi nitelikli bazı davaları yakından takip etmekteydi. Türkiye'yi yönetenler, ideolojik araçlarla veya doğrudan askerî müdahale ile bir Sovyet istilasının kapıda olduğu kanaatindeydiler. Bu şartlar altında Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak için Avrupa – ABD eksenine yaklaşmaktan başka bir çareleri olmadığını düşünüyorlardı (Barutçu, 2001: II, 682, 705-6). Bunun için de ülkenin demokratik açıdan bir atılım gerçekleştirilmesi, en azından bir başlangıç yapması gerekiyordu. Aksi takdirde, çok yıpratıcı bir savaştan sonra Sovyetlerle çatışmak pahasına otoriter bir ülkenin neden desteklendiğinin demokratik dünyadaki insanlara anlatılması epey zor olacaktı. Nitekim dönemin ABD büyükelçisi, Türkiye'nin Marshall yardımı kapsamına alınması

yönündeki teklifin, ülkedeki demokrasi hamlesi sayesinde Kongreden geçtiğini belirtmiştir (Barutçu, 2001: II, 819).

Dönemin uluslararası konjonktürü bağımsızlığın korunması için demokratik atılım yapmayı gerektirse de ülke içindeki ortam mevcut iktidar açısından hiç uygun değildi. Türkiye savaşa girmese de yanı başındaki tehlide kayıtsız kalamamış ve silah altında geniş bir ordu bulundurmuydu. Bu durum savaş şartlarında zaten kötü olan üretim imkânlarını daha da zayıflatmıştı. Çekilmez hâle gelen geçim sorunları halkın devletten ve yöneticilerden soğumasını beraberinde getirmişti. Bu şartlar altında demokrasiye geçmek mevcut iktidarın düşmesine neden olabilecekti. Halktaki yaygın hoşnutsuzluğun farkında olmayan İnönü, ülkeyi savaştan uzak tutmakta gösterdiği başarının halkta bir karşılığı olduğunu sandığından bu tehlikeyi göremese de (Toker, 1990: 23) halka temas hâlindeki siyasetçi ve bürokratlar durumun farkındaydı. Bu nedenle dönemin iktidar seçkinleri arasında demokrasiye geçiş sürecini İnönü kadar hararetle destekleyen kimse olmamıştır, denebilir. Demokrasinin en önemli dayanak noktasının Millî Şef olması bir ironi gibi görülebilir. İktidarın ve bürokrasinin genelindeki eğilim düşünülürken, ironinin bununla sınırlı kalmadığı da savunulabilir. Dönemin seçkinleri, genel itibarıyla, demokrasiyi desteklemekle birlikte, muhtemel bir iktidar değişikliğindeki münasebetsizlikleri sezebilecek kavrayıştaki insanlardan oluşmaktaydılar. Bu kavrayışı geliştirmelerinde, birçoğuna bizzat şahit oldukları tarihî olayların büyük payı olmuştur.

Demokrasiye geçişte, 1940'lı yılların seçkinlerini en çok zorlayan konu, demokrasi anlayışları olmuştur. Bu anlayışı bir DP'li "Demokrasi, C.H.P. liderleri için ancak kendilerini iktidara getiren rejimin adıdır." (Kirişcioğlu, 1973: ikinci kısım, 8) şeklinde ifade edilmiştir. Bu, yanı ve abartılı olsa da dönemin gerçekliğini genel itibarıyla yansıtan bir ifadedir. Üstelik, bu tarz bir "demokrasi" anlayışının gelişmesinin anlaşılabilir nedenleri vardır. Dönemin Türkiye'si, günümüzdeki kavrayışa yakın bir demokrasi (Dahl, 1971: 3) düşüncesinin yeşerebileceği bir zemin sunmuyordu. Farklı bir "demokrasi" kavrayışının gelişmesi içinse oldukça uygundu. II. Meşrutiyet'te çok partili siyasi hayat yalnızca birkaç yıl sürmüştü; savaşlar, darbeler ve darbe girişimleri arasında demokrasi serpilememişti. Öncesi ve sonrası, demokratik gelişim bakımından II. Meşrutiyet'in de gerisindeydi. Çok partili siyasetin yokluğu, "tek partili demokrasi" arayışlarına yol açmıştı. Cumhuriyet'in ideolojik önderlerinden biri, belki de en önemlisi olan Ziya Gökalp (2007: 283), demokrasiyi; bireyler, aileler ve sınıflar arasında ayrıcalığın bulunmadığı eşitlikçi bir toplumsal ve siyasi düzen anlamıyla desteklemiştir. Gerçek bir siyasi katılımı demokrasinin zorunlu unsuru olarak görmeyen bu anlayış, ikinci parti denemelerinin akamete uğramasından sonra daha da güçlenmiştir. Muhalefetsiz demokrasi anlayışı, 1930'dan sonra iyice yerleşmiştir. 1935'teki CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nda kabul edilen Tüzük'ün 95. maddesinde "Parti, kendi bağrından doğan Hükümet teşkilâtine kendi teşkilâtını birbirini tamamlayan bir birlik tanır." (CHP, 1935: 99; vurgu bana ait) ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadeler CHP'nin devlet ile bütünleştirilmesindeki önemli bir aşamaya işaret etmektedir. CHP Genel Sekreteri Peker de Kurultay'da yaptığı konuşmada, Kurultay'ın getirdiği başlıca değişikliğin "yeni Türkiyede zaten baştanberi devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir surette yaklaşması" olduğunu belirtmiştir (CHP, 1935: 45). Bu değişiklik tüzük ve programla sınırlı kalmamıştır. Başbakan İnönü'nün 18 Haziran 1936'da yayımladığı bir beyanname ile İçişleri Bakanı'nın, CHP Genel Sekreteri; Valilerin, CHP İl Başkanı olarak atandığı belirtilmiştir ("Cumhuriyet Halk Partisinin", 1936).

Parti – devlet bütünleşmesinin altında yatan, çıkarların uzlaştırılmasına dayanan bir dünya görüşüdür. Peker'in CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşma bu dünya görüşünü somutlaştırmak bakımından oldukça değerlidir:

"Türkiyede sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur... Feodal devlet battı, onun yerine gelen liberal devlet de kendi içinden tefessüh neticesinde dünyanın her yerinde çöküyor... liberal devletin yıkılışı ulusal devletin doğuşu"

devresini getirmiştir. Ulusal devlet, keyfi bir idare değildir. Her kafadan bir ses çıkaran dağıtıcı bir idare demek de değildir. Bizim anladığımız ulusal devlet nizamlı bir idarede herkesin özel teşebbüsü demektir... Arkadaşlar; Türkiyede teklerin menfaati umurun menfaati sınırı içinde bulunacaktır.” (CHP, 1935: 46-8)

Peker’in bu sözleri o dönemlerde Kıta Avrupası’nda yükselişe geçen bazı ideolojilerden esintiler taşısa da onlardan ziyade Türkiye’de zaten kökleşmiş bulunan bir anlayışın dışavurumudur. Buna göre, devlet belli bir kişinin veya kesimin değil, bütün toplumun çıkarlarını korumak için vardır. Parti de bir sınıf veya zümre partisi değildir. Bu nedenle, “her kafadan bir ses” çıkmasına gerek yoktur. Birden fazla partinin kurulması veya parti ile devletin birbirinden keskin çizgilerle ayrılması da anlamsızdır. Kurultay kararlarını değerlendiren ünlü bir Kamu Hukukçusunun da belirttiği gibi, ortak amaç ve ilkeler parti ile devleti kendiliğinden bütünleştirmektedir (Ali Fuat, 1935: 5).

Parti – devlet bütünleşmesine hukuki dayanak sağlayacak kanun değişiklikleri yapılmamış (Uran, 2007: 249-250), bütünleşme de çok partili siyasi hayata geçiş sürecinde resmen sonlandırılmıştır. Ancak, demokrasiye (genel kabul gören içeriği veri alındığında) elverişli olmayan anlayış, görüntüdeki gelgitlerden bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür. Bu anlayış, CHP’yi iki noktada zorlamaktaydı: 1- Partililerin -tabiri caizse- kendilerinden bir parça gibi gördükleri devleti bir başka partiye emanet etme noktasında yaşadıkları güven sorunu, 2- devletin bir uzantısı olmanın verdiği rahatlığa alışan parti örgütünün demokratik ortamda başarıyı getirecek rekabetçilikten uzaklaşması. Güven sorunu, DP’nin muhalefette olduğu yıllarda siyasi faaliyetlerinin mülki idare amirlerince engellenmesinde kendini açığa vurmıştır. Engelleme girişimlerini defaatle kendisine ileten DP’lilere İnönü, Demokratların devrim yöntemlerine başvurmaları nedeniyle arada bir güven sorunu olduğu şeklinde bir yanıt vermiştir (İnönü, 2020: 333-335, 341). İkinci sorun ise kendisini, özgür seçimlerin yapılmaya başlamasıyla belli etmiştir. Dönemi yaşayanların da (Aydemir, 2018: III, 83-93; Karaosmanoğlu, 1968: 175) belirttiği gibi, devletle bu kadar içli dışlı olması nedeniyle CHP hiçbir zaman devletten bağımsız bir varlık edinmemiştir. Parti – devlet bütünleşmesi, aslında, CHP’nin yararına işlememiştir. CHP’ye dahi tahammül edilemediğini gösteren (Uran, 2007: 247) bu hamleyle bilinçli olarak zayıflatılan Parti, Koçak’ın da belirttiği gibi “siyasal parti kimlik ve işlevi”ni (Koçak, 1996: II, 569) kazanamamış, demokratik mücadeleye hazırlıksız yakalanmıştır. CHP’nin ezberine dönmesi ve bu hazırlıksızlığı bürokrasi ile arasındaki özel ilişkiye dayanarak gidermeye çalışması, siyaset – yönetim ilişkisi bakımından zorlu bir dönemin habercisiydi.

Demokrasiye geçişte seçkinleri zorlayan ikinci konu, tarafını seçemeyen veya yanlış tarafı seçenlerin bertaraf edileceği endişesi idi. Demokrasi denemesinin bütünüyle aldatmaca olduğunu düşünenler dahi bulunmaktaydı. Erken Cumhuriyet çok partili demokrasi denemelerinin bu bakımdan pek yüreklendirici olmadığını itiraf etmek gerekir. Bu denemelerden özellikle ikincisi kafalarda soru işaretleri oluşturmaktaydı. Zira Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın (SCF) bir muvazaa partisi olduğu yönünde yaygın bir kanaat vardı. Okyar (2019: 12, 59-63), SCF’nin daha en başından kapatılmak üzere kurdurulduğunu, kendisinin durumu geç fark ettiğini ve aldatıldığını ima etmiştir. Okyar’ın iddialarından, Başbakan İnönü’nün parti içi hizipleşmeleri açığa çıkarmak ve muhalefeti boğmak için SCF’yi kaldıraç olarak kullandığı anlamı çıkmaktadır. İnönü’nün böyle bir amacı olup olmadığı kuşkusuz tartışılabilir. Açık olan, İnönü’nün, 1940’ların konjonktüründe bir muvazaa partisi kurdurarak bir yandan ABD – Avrupa ekseninin desteğini kazanacağı, diğer yandan uygun bir zamanda sindirilmek üzere muhalefeti açığa çıkaracağı bir plan hazırlayabilecek kurmay zekâya sahip olduğudur. Aksi sonradan bütün berraklığıyla belirse de DP’nin bir muvazaa partisi olduğu yönünde iddialar 1950’ye kadar varlığını güçlü şekilde korumuştur. Hatta DP içinde de bu iddiaları dile getiren ve zaman zaman Bayar’ın da güç yetiremediği bir hizip ortaya çıkmıştır (İnönü, 2020: 346). “Müfritler” olarak bilinen bu hizip, daha sonra Millet Partisi’ni (MP) kurmuş ve muvazaa söylemini siyasetlerinin odağına yerleştirmiştir (Koçak, 2012: 165-175).

Demokrasi denemesinin bütünüyle bir aldatmaca olduğu iddiasının dışlanamadığı geçiş sürecinde bürokratların CHP'nin yanında yer alması beklenebilirdi. Bu beklenti bir aralar CHP'nin il ve ilçe başkanlığı görevlerini resmen üstlenmiş olan mülki idare amirleri için evleviyetle geçerlidir. Nitekim İçişleri Bakanlığının tarafsız kalınmasını emreden genelgesine karşın 1946 seçimlerine bazı mülki idare amirlerinin CHP lehine müdahale ettikleri görülmüştü (Çufalı, 2004: 68-69, 75-77). Dönemin İçişleri Bakanı Uran (2007: 365-367) seçimlerin usulüne uygun yapıldığını savunsa da Bayar ve Köprülü gibi önde gelen DP'liler parti örgütlerinin kapatıldığı, muhaliflerin dövüldüğü ve işten çıkarıldığı şeklindeki şikâyetlerini özel görüşmelerinde doğrudan İnönü'ye iletmişlerdir. İnönü ise münferit olayların büyütülmemesi gerektiğini ve şikâyetlerin soruşturulduğunu ifade etmiştir (İnönü, 2020: 333-345). Yapıldığı söylenen soruşturmalarda -bekleneceği üzere- herhangi bir sonuca varılamamıştır. Senirkent, Aslanköy ve Çubuk olayları gibi sorunların üzerinin örtülmesi, dönemin kamu görevlileri için kısa dönemli bir koruma sağlasa da uzun dönemde endişelerin giderek büyümesine yol açmıştır. Gerçi DP Programı'nda (Bkz. Koçak, 2012: II, 48-56) siyaset – yönetim ayrılığı savunulmuş (m.5), devr-i sabık yaratılmasına DP Genel Merkezi tarafından istikrarlı olarak karşı çıkılmıştır. Yine de bürokratların, aleyhlerine çalıştıkları veya çalışmak zorunda kaldıkları siyasetçilerden bir karşılık beklemleri tabiidir. 1950 seçimlerinde valisi olduğu ilde DP'nin mitingini ilginç bir gerekçe sunarak engelleyen ve bu hareketiyle muhalefetin en önemli isimlerinden Koraltan'ın (2013: 155-156) eleştirilerine hedef olan Babaç'ın da bu bürokratlar arasında yer aldığı açıktır.

2.2.Devlet Adamı Olarak Üst Düzey Kamu Yöneticisi Söyleminin İşlevselliği

Çok partili siyasete geçiş, Tek Parti bürokratlarını zorlayacak iki büyük sorunu beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki, hükümetin el değiştirmesi ve yeni iktidarın devr-i sabık yaratması ihtimalidir. Bu ihtimal, DP'nin danışıklı muhalefet olduğu iddiası zayıfladıkça güç kazanmıştır. DP içindeki müfritlerin partileşmesi ve Mareşal Çakmak gibi güçlü bir isimle seçimlere hazırlanması, Tek Parti Dönemi'nden kalan bürokratlar için özellikle endişe verici olmuştur. Zira Tek Parti Dönemi'nin “günah”larına ortak oldukları bilinciyle hareket eden DP'nin devr-i sabık yaratılmayacağı güvencesine karşılık MP söylemi eski hesapların sorulması üzerine inşa edilmiştir. Halkın rahatsızlığına yakından şahitlik eden Babaç gibi yöneticilerin tepkilerin hangi boyutlara varabileceği konusunda CHP merkezine yakın siyasetçi ve bürokratlardan farklı düşündükleri tahmin edilebilir. Gerçi Babaç, bu konuya açıkça değinmemiştir. Ancak, siyasetçilere pembe tablolar çizen bürokratların farkında olmadan muhalefete çalıştıkları yönündeki uyarısını (Babaç, 1951: 87), CHP'nin iktardan düşmesiyle sonuçlanacak sürece ilişkin gözlemlerine dayandırdığı açıktır. Çok partili siyasetin neden olduğu ikinci sorun, Tek Parti Dönemi'nin yerleşik kalıplarının sarsılmasıyla ortaya çıkan rol belirsizliğidir. Bürokratların iktidarla ve muhalefetle nasıl ilişki kuracakları, vatandaşın sisteme nasıl eklemeneceği, yeni oyuncuların dâhil olduğu sistemde bürokratin inisiyatif alanının nasıl şekilleneceği gibi hususlar 1950 seçimlerine uzanan süreçte iyice belirsizleşmiş, devr-i sabık yaratılmasa dahi üst düzey kamu görevlilerinin bir bütün olarak oyunun dışına itilmesi veya silikleştirilmesi tehlikesi ufukta belirmiştir.

Babaç, demokrasi dönemecinin neden olabileceği sorunları devlet adamı söylemi ile aşmaya çalışmıştır. Devlet adamı söylemi üst düzey bürokratu bir partinin değil, devletin görevlisi olarak göstermektedir. Parti çıkarlarıyla değil, devletin üstün menfaatleriyle güdülenen ve devletin kendisine verdiği görevleri yerine getirmeye çalışan devlet adamı, siyasi konular nedeniyle gözden çıkarılmamalıdır. Babaç devlet adamı söylemi ile devr-i sabık tehlikesini bertaraf etmeye çalışmaktadır:

“İdareci istenilen hizmetleri kanunlar dairesinde mükemmelen yapmağa çalışır... Halkın ihtiyaçlarına ve ıstıraplarına dair bilgiler verir. Tedbirler teklif eder. Bu suretle iktidarın istediği işler mükemmelen başarılımış, isdar eylediği kanunlar dikkatle tatbik edilmiş olmasına rağmen halk neticeden memnun kalmazsa bu artık idarecinin değil iktidarda bulunan partinin hatası

olmak lâzımgelir... memurların ve idarecilerinin iktidar değişmelerinden masûn kalmaları icabeder. Aksi takdirde; her millet bir Musolini, bir Hitler tecrübesine âmade bulunur. Necatını bir diktatörün dehasında veya cinnetinde arar... Hele geleneği icabı disipline ve tek büyüğe hürmetkâr karakter taşıyan ırklarda bu tehlikenin hemen gelip çatması için ihtilâllere, kan dökülmesine lüzum dahi yoktur.” (Babaç, 1951: 34-5)

Bu satırlarda Babaç’ın siyaset – yönetim ayrılığına oldukça yakın bir görüşü savunduğu görülmektedir. Oysa İdare Sanatı’nın genelinde ortaya konan aktif yönetici imgesi, bu konuda keskin bir ayrıma hiç de uygun değildir. Yetki ve etki söz konusu olduğunda yöneticiye oldukça geniş bir alan çizen Babaç, hesap verme konusuna gelindiğinde topu siyasetçilere atmaktadır. Devlet adamı söyleminin, bu şekliyle, üst düzey bürokratlara avantaj sağladığı ortadadır. Babaç önerdiği modellerle, “her kabahati işlendiği yerin idarecisine nişanla”dıklarından yakındığı (Babaç, 1951: 43) siyasetçilerden ve toplumdan üst düzey bürokrasi namına intikam alıyor gibidir.

Kendisinin de temsilcisi olduğu üst düzey kamu görevlilerini güçlendiren bir söylem tasarlasa da Babaç’ın modelinde bürokratların bütünüyle sorumsuz olduğu söylenemez. Yukarıdaki alıntıda da görüleceği üzere, halk ile siyasetçiler arasındaki iletişimi sağlamak ve sorunların çözümü için önerilerde bulunmak, bürokratların sorumlulukları arasında sayılmıştır. Bu görevler, siyaset – yönetim ayrılığının alışıldık şeklini iki noktada ihlal etmektedir: 1- Temsil ve uzmanlık temelindeki bildik iş bölümü, Babaç’ın modelinde ters yüz edilmiştir. Halkın talep ve şikayetleri siyasetçiler tarafından değil, bürokratlar tarafından sisteme dâhil edilmektedir. Böylece sistemdeki aracılık rolünü siyasetçiler değil, bürokratlar oynamaktadır. 2- Bürokratlar uygulamanın ötesinde, çözüm geliştirmekten de sorumlu tutulmuştur. Böylece, siyasa yapım sürecine siyasetçilerle birlikte bürokratların da dâhil olmasının önü açılmıştır. Bu iki ihlal, Tek Parti Dönemi uygulamasından izler taşımaktadır. Siyaset ve yönetim arasındaki ayrımın anlamlı olmadığı Tek Parti Dönemi’nde bu iki sorumluluk zaten kısmen bürokratlarca yerine getirilmekteydi. Ancak, Babaç’ın modeli ile Tek Parti Dönemi uygulaması arasında, yetki – sorumluluk dengesinden avantaj sağlayan odak bakımından çok ciddi bir fark bulunmaktadır. Siyaset – yönetim ayrılığı, Tek Parti uygulamasında Ebedî/Millî Şef lehine, Babaç’ın modelinde ise üst düzey bürokrasi lehine ihlal edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Babaç’ın önerisi yukarıda sözü edilen ikinci soruya verilmiş bir cevap niteliği taşımaktadır. Zira bu model, devlet adamı söyleminin altında, üst düzey bürokrasinin sistemdeki ağırlığını koruyan hatta güçlendiren bir denge önermektedir.

Babaç’ın demokrasi dönemecinin getirdiği sorulara üst düzey bürokrasi lehine cevaplar verirken devlet adamı söylemine sarılması oldukça yerinde bir tercihtir. Yerindedir çünkü Tek Parti uygulamasına oldukça yakın bir anlayışa dayandığından sert bir kopuşun neden olabileceği belirsizlikten uzaktır. Bu yönüyle, önceki demokrasi denemelerinde gözlemlenen savrulmalardan endişelenen farklı kesimlerin üzerinde uzlaşabileceği bir geçiş formülü olarak kabul edilmeye müsaittir. Devlet adamı söylemi, desteğini alabileceği geniş toplumsal koalisyonun yanı sıra, bürokratların konumlarını koruma (ve güçlendirme) işlevinin üzerini gereğince örtmesi bakımından da incelikli bir tercihtir. Söylemin devlet yönetimine yaptığı vurgu, seçilmiş – atanmış ayrımını ayrıntı düzeyine geriletmekte, siyaset – yönetim ayrılığı sorununu bağlam dışı bırakmaktadır. Bir başka deyişle, esaslıca çözmeye girişmediği bir sorunun ortaya çıkmasını engellemekte veya geciktirmektedir.

Babaç’ın devlet adamı söylemini benimsemesi, üst düzey bürokratların çıkarlarını ülke menfaatleri pahasına da olsa savunan bir zümre siyasetinin parçası olarak değerlendirilmemelidir. Bu söylem, üst düzey bürokratlar tarafından samimi olarak benimsenmiş (ve hâlâ benimseniyor) olabilir. Ülkenin korunması ve gelişmesi için devlet adamlarına kritik roller atfeden bir bakış açısı, devlet yönetimi gibi ciddi bir işin ehil olmayan ellere bırakılmasına kuşkusuz razı gelmeyecek, ülkenin gelişimi için devlet adamına geniş bir hareket alanı tanıyacaktır. Siyasetçinin uzmanlığına hatta iyi niyetine kuşku ile yaklaşan bürokrat tipi, 1950’ler Türkiye’sine özgü olmayabilir. Bununla birlikte, meslekten siyasetçiler kesiminin gelişimi bakımından dönemin

şartlarının özellikle elverişsiz olduğu gözden kaçırılmamalıdır. II. Meşrutiyet'te açılan çok partili siyasi alan, partilere ve siyasetçilere derin bir güvensizlik duyulması ile sonuçlanmıştır. Tek Parti Dönemi'ndeki denemeler, çok partili siyasetin önünü açmak bir yana büsbütün kapamıştır. DP'ye yöneltilen muvazaa partisi suçlamaları, bunun en bariz göstergesidir. 1950'lere yaklaşırken, diğer partiler bir yana -devletle bütünleşmek özerk bir iktidar alanı inşa etmeyi engellediğinden- CHP'nin dahi yeterince güçlü olmadığı; CHP'nin önde gelen isimlerinin, güçlerini, parti siyasetçisi kimliklerinden değil, yerel seçkin kökenlerinden veya askerî ve sivil bürokrasideki ağırlıklarından aldıkları savunulabilir. Dar anlamda siyasetin bu kadar güdük kaldığı bir ortamda, bu boşluğun bürokratlarca doldurulması çabasını, zümre çıkarlarının ötesinde, bir millî mesele olarak ele almak mümkündür. Tam da bu noktada, Babaç'ın (1951: 105-8) zihin dünyasında yaratıcı ve girişimci nitelikte bir kamu görevlisi imgesinin ileri çıkması, siyasetin boşluğunu bürokrasi ile doldurma çabasına bağlanabilir. Onun, taşradaki memura yetki verilmesini yalnızca idari bir tedbir olarak değil, aynı zamanda taşra memurunun yeterliğinin geliştirilmesi için bir gereklilik olarak görmesi de (Babaç, 1951: 71) bu açıdan bakınca ayrıca anlam kazanmaktadır. Ülkenin geleceği devlet adamı niteliği taşıyan bürokratlara bağlı olduğuna göre, onların yeterliğini artırmak bir millî dava hâline gelmektedir.

Babaç'ın aktif yönetimi, devlet adamı söylemi altında, siyasetçiye benzer özellikleri olan bir bürokrat imgesi çizmektedir. Aktif yönetici, halka rağmen halk için çalışan bir bürokrat gibi tasarlanmış değildir. Aksine, yöneticinin planlama sürecine başlarken halkın taleplerini göz önünde bulundurması gerekmektedir (Babaç, 1951: 109-11). Yalnızca, halkın çıkarına olan, ama faydası halk tarafından anlaşılmayan konularda inisiyatif alınması söz konusudur. Bu durumlarda da halk kanaat önderleri aracılığıyla ikna edilmeli ve işe ondan sonra başlanmalıdır (Babaç, 1951: 105-8). Dönemin şartları düşünüldüğünde, Babaç'ın bürokrasi içinde bir katılım mekanizması önerdiği savunulabilir. Bu mekanizma temsili demokrasiye karşıt değilse de koşut hatta alternatif oluşturmaktadır. Siyaset – yönetim ayrılığının alışıldık şeklinde varlığını halkın duyarlılıkları temelinde bürokrasiyi kontrol etme yetkisi ile meşrulaştıran siyasetçinin konumu, bu mekanizmayla zayıflatılmaktadır. Babaç temsili demokrasiye karşı değildir sadece güvenmemektedir. Millet ve devlet hayatını çok partili siyasete geçiş sürecinde yaşanan/yaşanabilecek yıkıcı gelgitlerin insafına terk etmeyecek alternatif bir işleyiş kurgulamaktadır. Babaç'ın bu çabası, liyakatin tespiti hakkındaki görüşlerinde daha da belirgin hâle gelmektedir. O, 360 derece performans değerlendirmesinin öncülere arasında değerlendirilebilecek görüşlerinde, liyakatin tespitinde sicil notunun yetersiz kaldığını, yöneticinin performansının vatandaşa sorulması gerektiğini ifade etmektedir:

“Milletvekilleri, İl Genel Meclisi Belediye ve köy meclisleri seçimlerinde tek dereceli usul kabul edilirken idareci seçiminde de bazı şartlar dairesinde vatandaş oyuna baş vurmak elbette lâzım ve zarurîdir. Anket yoluyla iş başına getirilecek idareci mevcudun en kuvvetlisi, en hayırlısı olur, herhangi bir partinin, tesir ve nüfuzundan korkmaz, buna mukabil halkın teveccüh ve itimadını kaybetmemeye devamlıca çalışır.. Bu nurlu çığırda yetiştirilecek genç idareciler, bir istikrar unsuru olarak halkı siyasî sadmelerin aşırı tesirlerinden muhafaza ederler..” (Babaç, 1951: 52)

Babaç kamu yöneticilerinin vatandaşlar tarafından seçilmesini bazı şartlara bağlayarak bunun siyasetçi seçiminden farklı bir yolda yapılacağını anlatmaktadır. Yine de vatandaşın oyu ile iş başına gelen bir bürokratin, siyaset – yönetim ayrılığının öngördüğü bürokrattan çok daha güçlü olacağı hatta ideal tip bürokrat sayılamayacağı ortadadır.

İdare Sanatı, yazıldığı dönemin bazı yıkıcı sorunlarına tatmin edici cevaplar vermektedir. Üst düzey bürokrasinin bir devlet adamları zümresi olarak demokrasi dönemecinin neden olabileceği boşluğu doldurması yönündeki örtük öneri, eserin hem en önemli katkısı hem de en

zayıf yanıdır. Türkiye'nin o günkü gerçekliklerini veri alırken bir dönüşüme imkân tanıyacak esnekliği de bünyesinde barındırması, önerinin değerini artırmaktadır. Bununla birlikte, ülkenin geleceğinin adeta üst düzey bürokrasiye endekslenmesi, iki muhtemel soruyu akla getirmektedir. Bunlardan ilki üst düzey bürokrasinin zümre çıkarlarını önceleyen bir yol izlemeleri ihtimaline karşı önerilen mekanizmanın gereken güvenceleri sağlayıp sağlayamayacağıdır. Babaç, halkın bürokrasi aracılığıyla sistemi denetleyebileceği bazı mekanizmalar önerse de Tek Parti Dönemi tecrübesi, bir seçkinler rekabeti olmaksızın bunların etkili olabileceği noktasında kuşku doğurmaktadır. Soru işareti oluşturan ikinci konu, üst düzey bürokrasinin toplumu dönüştürme konusunda Babaç'ın düşündüğü kadar yetenekli olup olmadığıdır. Yöneticilerin toplumda meydana getirecekleri olumlu etki, Babaç da dâhil olmak üzere yönetim düşünürlerinin ve bilimcilerinin ortak amaçları ve ilgi alanlarıdır. Yine de yöneticilerin İdare Sanatı'nda öngörülen çapta etkili olabileceklerine kuşkuyla yaklaşmak gerekir. Karmaşık toplumsal olguların yönetim karşısındaki birincilliğinin ve belirleyiciliğinin farkında olan Babaç'ın bu farkındalığıyla çatışan genel iyimserliğini, hayatını çözüm odaklı bir mülki idare amiri olarak geçirmesinin neden olduğu bir sapma olarak değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

Babaç nadiren yönetim yazınına, çoklukla uygulamada edindiği tecrübeye ve muhakemesine dayandırdığı İdare Sanatı adlı eserinde özgün bir yönetim düşüncesi ortaya koymuştur. Şahit olduğu olumsuz yönetim uygulamalarını idare-i maslahatçı bürokrasi olarak adlandıran Babaç, bunun karşısına konumlandığı aktif yönetim ile; girişimci niteliklere sahip, ön alan, halkın taleplerine duyarlı, yönetim sorunlarını mevzuatın ötesindeki karmaşık toplumsal temelleri ekseninde değerlendiren ve toplumu dönüştüren bir yönetici portresi çizmiştir. Yöneticinin bunca idealize edilmesi boşuna değildir. Eserini Türkiye'nin yeniden çok partili demokratik hayata hazırlandığı dönemlerde kaleme alan Babaç, üst düzey bürokrasinin sistemdeki ağırlığını koruyan hatta güçlendiren bir model önermektedir. Bu model, demokrasiye geçiş sürecinde siyasetçi ile üst düzey bürokrat arasında ortaya çıkması kaçınılmaz görünen çatışmayı devlet adamı söylemi ile perdelemektedir. İlk bakışta siyasetçi ile bürokratin birbirini tamamladığı bir model izlenimi verse de modelin öne çıkardığı grup üst düzey bürokrasidir. Vatandaş ile siyasetçi arasında bürokrati sokan, siyasa geliştirme ve uygulama sürecinde devlet adamı kimliği ile bürokrata önemli bir yer ayıran ve hatta bürokratların belli usuller çerçevesinde vatandaş oyu ile iş başına gelmesini savunan Babaç, Millî Şef'ten doğacak boşluğu üst düzey bürokrasi ile doldurma çabasıdadır. Babaç'ın bu çabasını bir zümre bağlılığına indirgemek uygun olmaz. Önceki demokrasi tecrübelerinden haberdar olan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki demokrasiye geçiş sürecinde yaşanan çalkantıları bizzat hisseden Babaç, üst düzey bürokrasi ekseninde devleti yeniden şekillendirme amacındadır.

Türk yönetim düşüncesine yönelmiş genel ihmalden payını alan Babaç ve İdare Sanatı adlı eseri gerek yazıldığı dönemin sorunları için getirdiği önerilerle gerekse dönemini aşan yaklaşım ve görüşleriyle daha yakından ilgilenilmeyi hak etmektedir. Babaç'ın burada ele alınamayan birçok değerli görüşü farklı okumalarla günümüz Türk ve dünya yönetim yazınına kazandırılmayı beklemektedir. İdare Sanatı'nın tematik çözümleme ve söylem çözümlemesine tabi tutulduğu bu makalenin Türk yönetim düşüncesine ve özel olarak Babaç'a yönelik ilginin artmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kaynakça

- Ali Fuat [Başgil], (1935). Dördüncü Kurultay münasebetile, *Aylık Siyasal Bilgiler*, 1-5.
- Altunok, M. (2011). Türkiye'de kamu yönetimi disiplininin temelleri üzerine. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 231-252.
- Aydemir, Ş. S. (2018). İkinci adam. Remzi Kitabevi.
- Babaç, C. (1950). İdare sanatı. *İdare Dergisi*, Yıl 21, Sayı 207. 204-242

- Babaç, C. (1951). İdare sanatı. İstanbul: İstanbul Halk Matbaası.
- Barutçu, F. A. (2001). Siyasi hatıralar: Milli Mücadeleden demokrasiye: Cilt 2: Çok partili sistem ve iktidar değişikliği. Aktaranlar: A. Birinci & H. Lekesiz, *21. Yüzyıl Yayınları*.
- Bozeman, B. (1993). A theory of government "red tape". *Journal of public administration research and theory*, 3(3), 273-304.
- Bulut, S., & Öğreten, C. (2019). Türk-Sovyet İlişkilerinde Yol Ayrımı: 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktının İptali ve Amerikan Basını. *History Studies*, 11(5), 1457-1489.
- CHP. (1935). C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935. Ankara: *Ulus Basımevi*.
- Çufalı, M. (2004). Türkiye’de demokrasiye geçiş dönemi (1945-1950). *Babil Yayıncılık*.
- Dahl, R. A. (1947). The science of public administration: Three problems. *Public administration review*, 7(1), 1-11.
- Dahl, R. A. (1971). Polyarchy: Participation and Opposition. *Yale University Press*.
- Dimock, M. E. (1937). The study of administration. *American Political Science Review*, 31(1), 28-40.
- Dubnick, M. J. (2018). Demons, spirits, and elephants: Reflections on the failure of public administration theory. *Journal of Public and Nonprofit Affairs*, 4(1), 59-115.
- Ebubekir Hâzım [Tepeyran]. (1331). İdari – İçtimai Sanihat. Beyrut: *Beyrut Vilayeti Matbaası*
- Goodnow, F. J. (1900). Politics and administration: A study in government. *Macmillan*.
- Gulick, L. (1937). Science, values and public administration. (Ed.), Papers on the Science of Administration. Ed.: L. Gulick & L. Urwick, *Institute of Public Administration Columbia University*. 189-195.
- İnönü, İ. (2020). Defterler 1919-1973 (3. bs). *Yapı Kredi Yayınları*.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1968). Politikada 45 yıl. *Bilgi Yayınevi*: Ankara.
- Keskin, N. E. (2006). "Türkiye’de Kamu Yönetimi Disiplininin Köken Sorunu", *Amme İdaresi Dergisi*, 39(2), 1-28.
- Kirişcioğlu, N. (1973). 12 Mart (İnönü – Ecevit) ve 1960 Tahkikat Encümeni raporum. *Baha Matbaası*: İstanbul.
- Koçak, C. (1996). Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin iç ve dış politikası üzerine bir araştırma. İletişim.
- Koçak, C. (2012). İktidar ve Demokratlar: Cilt 2: Türkiye’de iki partili siyâsî sistemin kuruluş yılları (1945-1950) c.2. İletişim.
- Koralan, R. (2013). Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali’ne. Demokratlar: DP’nin kurucusu anlatıyor. *Timaş Yayınları*.
- Merton, R. K. (2016). Bürokratik yapı ve kişilik. Kamu Yönetimi klasikleri, Ed.: Shafritz, J.M., Hyde, A.C., Çev.: C. Zengin. *Global Politika ve Strateji*, Ankara. 127-138
- Mıhçıoğlu, C. (1988). Türkiye’de çağdaş Kamu Yönetimi eğitiminin başlangıç yılları. *AÜSBF Yayınları*: Ankara.
- Moore, M. H. (1995). Creating public value: Strategic management in government. *Harvard university press*.
- Okyar, A. F. (2019). Serbest Cumhuriyet Fırkası: Nasıl doğdu? Nasıl feshedildi? *Ketebe Y.*

- Simon, H. A. (1946). The Proverbs of Administration. *Public Administration Review*, 6(1), 53-67.
- Simon, H. A. (1947). A comment on "The science of public administration". *Public Administration Review*, 7(3), 200-203.
- Somel, A. (2009). İdare Yaklaşımındaki Dönüşümün Türk İdare Dergisi'ne Yansıması. *Amme İdaresi Dergisi*, 42(3). 25-57
- Svara, J. H. (2001). The myth of the dichotomy: Complementarity of politics and administration in the past and future of public administration. *Public administration review*, 61(2), 176-183.
- TBMM, (2010), TBMM Albümü 1920-2010, c.2 (1950-1980). https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/Cilt2.pdf
- Toker, M. (1990). Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları 1944-1973. Tek partiden çok partiye: 1944-1960. *Bilgi Yayınları*.
- Uran, H. (2007). Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti hatıralarım (1908-1950). *Türkiye İş Bankası Kültür Y.*
- Waldo, D. (1948). The administrative state: A study of the political theory of American Public Administration. *The Ronald Press Company*.
- Weber, M. (2012). Ekonomi ve Toplum, Çev.: L. Boyacı, Yarın.
- Wilson, W. (1887). The Study of Administration. *Political Science Quarterly*, 2(2), 197-222. <https://doi.org/10.2307/2139277>
- Ziya Gökalp. (2007). Kitaplar 1. *Yapı Kredi Yayınları*.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Araştırma Makalesi • Research Article

Yetişkinlerin Denizcilik Meslek Eğitime Katılımı ve Ekonomi¹

Participation of Adults in Maritime Vocational Training and Economy

Ercan MUTLU *

Özet: Tarih boyunca ülkelerin ekonomik ve siyasi stratejilerinin vazgeçilmez bir unsuru olan denizcilik, gerek ekonomik, gerekse güvenlik açısından denizlere tam bağımlı olan Türkiye için de önemli bir rol oynamıştır. Önemli boğazlara sahip ve üç tarafı denizlerle çevrili bulunan Türkiye'nin denizcilik alanında nitelikli ve iyi eğitilmiş iş gücünün yetiştirilmesi zorunludur. Nitekim denizcilik alanında başarı sağlayan toplumların nitelikli ve iyi eğitilmiş denizcilere sahip olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, işsizlik oranlarının arttığı bir süreçte nitelikli bir eğitim alarak, ekonomik kazanç elde etmek ve kendilerini istihdam edilebilir kılmak için özel denizcilik ve gemiadamları mesleki eğitim kurslarına devam eden yetişkinlerin katılım amaçları belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada nicel ve nitel araştırma yaklaşımlarının bir arada kullanıldığı karma araştırma yöntemlerinden yakınsayan paralel deseni ile yürütülmüştür. Çalışma evrenini, İstanbul ilinde araştırma uygulamasının yapıldığı dönemde özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılım sağlayan 430 kursiyer oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma gurubunu, maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenen İstanbul ilinde özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılmış 12 gemiadamı oluşturmaktadır. Araştırmada nicel verilerinin toplanacağı bir "anket" ve nitel verilerinin toplanacağı "yarı yapılandırılmış görüşme formu" geliştirilmiştir. Araştırmada elde edilen verilere göre, Türkiye'de yetişkinlerin özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılımını etkileyen en önemli etkenin bireylerin ekonomik kazanç elde etmek ve kendilerini istihdam edilebilir kılmak olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yetişkin mesleki eğitimi, denizcilik meslek eğitimi, katılım, amaçlar.

Abstract: Maritime, which has been an indispensable element of economic and political strategies of countries throughout history, has played an important role in Turkey, which is completely dependent on the seas both economically and in terms of security. It is imperative for Turkey, which has important straits and is surrounded by seas on three sides, to train a qualified and well-educated workforce in the maritime field. As a matter of fact, it is known that societies that are successful in the field of maritime have qualified and well-educated sailors. The purpose of this research is to determine the participation goals and barriers of adults that attend seafarer vocational training courses in order to gain economic income and make themselves employable in a process where unemployment rates are increasing. The research was carried out with the convergent parallel design, which is one of the mixed research methods in which quantitative and qualitative research approaches are used together. The population of the study consists of 430 trainees who participated in private seafarer courses during the research practice in Istanbul. The study group of the research consists of 12 seafarers who attended private seafarer courses in Istanbul, which was determined by maximum diversity sampling. In the research, a "survey" to collect quantitative data and a "semi-structured interview form" to collect qualitative data was developed. With the research findings and results, it has been determined that the most important factor affecting the participation of adults in seafarer

¹ Bu çalışma "Gemiadamlarının Mesleki Eğitime Katılım Örgütleri" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0009-0005-4266-781X ercanmutlu@gmail.com

Received/Geliş: 29 Mart 2024

Accepted/Kabul: 22 Haziran 2024

Published/Yayın: 25 Haziran 2024

vocational training in Turkey is that individuals participate in these courses in order to gain economic gain and make themselves employable.

Keywords: Adult vocational training, maritime vocational training, participation, goals.

Giriş

Dünya çapındaki denizcilik endüstrisi, 1960'lı yıllardan bu yana denizcilik sektörünü karakterize eden hem emek hem de sermayenin yaygın küreselleşmesiyle önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır (Alderton ve diğerleri, 2012). Denizcilik, aşağıdaki açılardan küresel bir endüstridir. Birincisi, sektör, malların dünya çapında taşınmasıyla belirlenen temel bir lojistik alanıdır. İkincisi, sektördeki mülkiyet giderek uluslararası hale gelmektedir. Böylece denizcilik şirketleri çok az sınır ötesi kısıtlamayla karşılaşarak dünya çapında gemilere sahip olmakta ve onları işletmektedir (Goss ve Marlow, 1993). Üçüncüsü, denizcilik sektörünün kapsamının ve büyüklüğünün artması ve mülkiyetin uluslararası hale gelmesiyle birlikte şirketler, personel alımı da dâhil olmak üzere sınırlar ötesinde faaliyet göstermektedir.

Dünya üzerinde taşınan yüklerin yaklaşık olarak % 90'ı deniz yolu taşımacılığı ile yapılmaktadır. Dünyada yıllık olarak 11 milyar ton yük deniz yolu ile taşınmaktadır. Dünya nüfusu dikkate alındığında kişi başına yaklaşık olarak 1.5 ton yük en ucuz taşıma aracı olan deniz yolu taşımacılığı ile insanlara ulaştırılmaktadır. Türkiye'de yurtdışına gönderilen yüklerin % 94'ü, yurtdışından ülkemize getirilen yüklerin ise yaklaşık olarak % 82'si deniz yolu taşımacılığı ile yapılmıştır (UAB, 2021). Yük ve yolcu taşımacılığı başta olmak üzere son yarım yüz yüzyılda yirmi kat büyüyen deniz taşımacılığı geniş bir endüstri, ticaret ve hizmet alanına dönüştüğü görülmektedir. Diğer ulaşım hizmetlerine oranla daha fazla yükün daha düşük navlunla taşınması ülkeleri deniz taşımacılığına yönelten önemli bir faktör olmuştur. Hacim olarak dünya ticaretinde en yüksek orana sahip olan denizcilik sektörü hem uluslararası alanda hem de ülkemizde en stratejik sektörlerin başında gelmektedir. Bu gelişmeler bağlamında, dünyanın her yerinde çalışabilecek bilgi ve beceriye sahip gemiadamlarına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı karşılamak için denizcilik sektörü, hızla büyüyen küresel ticaret filusunda çalışacak eğitilmiş ve nitelikli personel yetiştirmek istemektedir. Yük ve yolcu taşımacılığı başta olmak üzere son yarım yüz yüzyılda yirmi kat büyüyen deniz taşımacılığı geniş bir endüstri, ticaret ve hizmet alanına dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda, mesleki eğitim programlarına katılım sağlayan gemiadamlarının kazanmış oldukları bilgi ve becerilerin insanlara ve ülkelere ekonomik anlamda fayda sağladığı ve yararlı bir hizmet ürettiği söylenebilir.

Coğrafi konumu nedeniyle filusunda nitelikli personel bulundurmaya isteyen Türkiye için denizcilik meslek eğitimi önemli bir sektör olmuştur (Koday ve diğerleri, 2017). Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan Türkiye'nin Karadeniz, Akdeniz ve Ege denizlerinde yürütülen faaliyetlerde önemli bir yeri ve menfaatleri bulunmaktadır. Türkiye'nin bu alandaki çıkarlarını koruması dünyadaki gelişmeleri izleyebilen nitelikli eleman yetiştirmesi ile yakından ilgilidir. Denizcilik alanında yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler, devletlerin Ortadoğu ve Akdeniz'e olan ilgisinin artması Türkiye'nin denizcilik alanında faaliyet gösterecek eğitilmiş personel yetiştirmesini zorunlu hale getirmektedir.

1. Denizcilik Meslek Eğitimi

Denizcilik mesleği ve denizcilik meslek eğitimi insanoğlunun denizcilikten ticari, askeri ve keşif amaçlı faydalanmaya başladığı ilk dönemlere dek uzanır. İngiltere'de 1776'da kurulan Denizciler Birliği, kurumsal boyutta yetişkinlere denizcilik eğitimi veren ilk kurumlardan biri olarak bilinmektedir. Bu birlik Amerika kıtasından İngiltere'ye göç eden gemiadamlarına denizcilik ile ilgili eğitimler sunmuştur. Sonraki dönemlerde ise İngiltere'de 1798'de yetişkinlere denizcilik eğitimi veren Nottingham Yetişkin Okulu açılmıştır (Akay ve Ültanır, 2010). Yetişkinlere yönelik denizcilik eğitimi veren okulların açılması ile geleneksel yöntemler yerini teknik açıdan daha nitelikli ve iyi eğitim almış denizciler yetiştiren kurumlara bırakmıştır.

Türk denizcilik tarihi incelendiğinde geleneksel olarak usta çırac ilişkisi içinde verilen eğitimin ötesinde, gemiadamlarına yönelik sistemli bir eğitimin 19. yüzyıldan itibaren verilmeye başlandığı görülmektedir (Hergüner, 2003). Usta-çırac ilişkisi içerisinde verilmekte olan geleneksel hale gelmiş bu oluşumu değiştirmek ve deniz taşımacılığı için üst düzey insan gücü gereksinimini karşılamak amacıyla 22 Mart 1887 tarihinde Leyli Kaptan Mektebi'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Bu okul, farklı dönemlerde Tüccar Kaptan Mektebi veya Leyli Tüccar Mektebi gibi farklı isimlerle anılmıştır. Uzun bir dönem kendi alanın tek olan bu denizcilik okulu, 1928 yılında Ticareti Bahriye Mekteb-i Alisi, 1934'te Yüksek Deniz Ticaret Mektebi adını almıştır (Karakaya, 2011). Denizcilik alanında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak gelişmesini sürdüren bu okul 3/6/1946 tarihli ve 4915 numaralı kanunla “Yüksek Denizcilik Okulu” adını alarak İstanbul Teknik Üniversitesine bağlanmıştır. Bu okulların günümüzdeki eğitim öğretim sistemine göre lisans düzeyinde mezunlar verdiği belirtilmektedir.

Günümüzde denizcilik meslek eğitimleri Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Milli Savunma Bakanlığı (MSB) ve Yüksek Öğretim Kuruluna (YÖK) bağlı örgün ve yaygın eğitim kurumlarında verilmektedir. Bu eğitim kurumlarının kullandıkları eğitsel araçlar, gemiadamları eğitmenlerinin nitelikleri ve müfredatları Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (UAB) tarafından izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Türkiye’de UAB’nin ilgili birimleri tarafından akredite edilmiş toplamda 100 kurum bulunmaktadır. Bu kurumlardan 25 tanesi YÖK’e, 43 tanesi MEB’e ve 32 tanesi ise özel kuruluşlara bağlıdır (UAB, 2021). Özel kuruluşlara bağlı özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kursları MEB Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet göstermektedir. Bu kursların çoğunluğu İstanbul’da olmakla birlikte on bir farklı ilde yetişkinlere yönelik eğitimlerine devam etmektedir.

Tüm Avrupa’da olduğu gibi ülkemizde de denizcilik meslek eğitiminin asgari koşulları Uluslararası Deniz Ticaret Örgütü (IMO) tarafından belirlenmektedir. IMO denizcilik meslek eğitiminin asgari koşullarını belirlerken, Eğitim, Belgelendirme ve Vardiya Standartları Hakkında Uluslararası Sözleşme (STCW 78/95) konvansiyonunu referans almaktadır. Türkiyede STCW 78/95 sözleşmesine 1992 yılında katılmış ve sözleşme çerçevesinde belirtilen kriterlere göre eğitim programlarını düzenlemeyi garanti etmiştir (Halatçı, 2013). Günümüzde denizcilik meslek eğitimlerinin IMO tarafından belirlenen STCW 78/95 standartlarına göre uygulanması, eğitim sistemlerinin birbirine benzemeye, eğitim ve öğretimin giderek daha fazla uluslararası nitelik kazanmaya başladığını göstermektedir. Ulusal ve uluslararası gemilerde tayfa olarak çalışmak isteyen yetişkinlerin güverte sınıfı gemiadamları için gemici, usta gemici ve güverte lostromosu; makine sınıfı gemiadamları için ise yağcı, usta makine tayfası ve makine lostromosu eğitimlerini veren yetkilendirilmiş özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılım sağlamaları gerekmektedir (UAB, 2019). Ayrıca gemilerde zabıt olarak çalışan gemi kaptanı, gemi zabiti, yardımcı zabıtlar yeni sertifika almak, sertifikalarını yenilemek, meslekte bir üst göreve yükselmek ve teknolojik gelişmelerden dolayı uluslararası sözleşmelerin gerektirdiği yeni eğitimleri almak için bu kurslara katılım göstermektedir. Yetişkinlerin özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılımını etkileyecek faktörlerin daha iyi anlaşılması için yetişkin eğitiminde katılımı ilgili araştırmaların incelenmesi çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1. Katılımı Etkileyen Faktörler

Yetişkinlerin mesleki eğitim kurslarına katılımını etkileyen çeşitli motivasyon modelleri bulunmaktadır. En yaygın kullanılan modellerden biri, bilinen “ihtiyaç memnuniyeti” modelidir. Bu model, tüm insanların yerine getirmesi gereken bazı temel ihtiyaçlarının olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle, yetişkinler ihtiyaçlarının karşılanması için iyi bir şansa sahip olduğunu düşündükleri faaliyetlere daha fazla ilgi göstermekte fakat ihtiyaçlarını karşılama şansının zayıf olduğunu düşündükleri faaliyetlere katılmamakta ve bu faaliyetlerden etkilenmemektedirler. Bergsten (1977), iş tatmininin mevcut işle ilgili yetişkin eğitimi faaliyetlerine katılım için pozitif bir değerliliğe katkıda bulunduğunu savunmuştur. Yapılan çalışmalarda iş tatmini ile gelir

düzeyinin yüksekliği bireyin yetişkin eğitimi faaliyetlerine erişiminin bir göstergesi olarak kullanılmıştır. Johnstone ve Rivera (1965) daha yüksek gelire sahip bireylerin yetişkin eğitime katılıma olasılıklarının daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Benzer bir şekilde, Carp ve diğerleri (1974) gelir düzeyi ile katılım arasında pozitif bir korelasyonun olduğunu belirtmektedirler.

Yetişkin eğitiminde katılımın bir başka nedeni ise ücret artışı beklentisidir. Ülkeler arası karşılaştırmalı bir çalışma yapan Kilpi-Jokanen, De Vilhena, Kosyakova, Stenberg ve Blossfeld (2012), yetişkin eğitiminin kadınlar için orta vadeli getiri üzerinde nedensel bir etkisi olduğunu, ancak erkekler için hiçbir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Ayrıca, yetişkin eğitiminde katılımın kariyer ilerlemesinde daha fazla fayda sağladığını, ancak bu sonuçların gelişmiş ülkelerde daha faydalı olduğunu belirtmiştir. Getirilerin yüksek olması için hedef kitlenin ihtiyaçlarının iyi belirlenmesi ve bireylerin ihtiyaçlarına uygun faaliyetlere ve programlara katılım göstermesi bunun ilk adımı olmaktadır (Almeida, Behrman ve Robalino, 2012).

Yetişkin eğitimi faaliyetlerine katılımda mesleki becerilerin artırılmasının istihdam üzerinde olumlu etkilerinin olduğu yapılan uluslararası çalışmalarda belirtilmektedir. Son yıllarda artan işsizlik oranları nedeniyle politika belirleyiciler yaşam boyu öğrenmenin özellikle işsizlik, yeniden yapılandırma ve kariyer dönüşümlerinden etkilenenler için faydalı olduğuna inandıkları için yetişkin eğitiminde katılıma daha fazla ilgi göstermektedirler (Avrupa Konseyi, 2011).

Hanushek ve Woessmann (2021), bilgi sermayesinin büyüme üzerindeki etkisi, ülkelerin eğitimin kalitesini ihmal etmeyi göze almayacakları kadar büyük olduğunu ifade etmektedir. Mesleki eğitime katılım ise hem ekonomik hem de sosyal amaçlardan dolayı ülkeler tarafından önemli olarak algılanmaktadır. Mesleki eğitime katılım bir yandan yeni becerilerin üretilmesi ile ekonomik üretimdeki artışa katkıda bulunarak toplum için parasal faydalar sağlarken öte yandan da birey için daha daha barışçıl ve hoşgörülü bir toplum olma yolunda faydalar sağlayabilmektedir (Laal ve Salamati, 2012; Lowe, 1985). Kaynaklar etkin bir şekilde yönetildiğinde ve tasarlandığında, üretkenliğin ve sürdürülebilir büyümenin temel bir bileşeni olan beşerî sermayenin kalitesi artacaktır (Berker, 1975, 1994). Nitekim eğitilmiş ve vasıflı işgücü, beşerî sermayenin kalitesini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi artırmak için önemli bir faktördür.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, araştırmanın problemini kapsamlı ve çok boyutlu incelemek amacıyla karma yöntem araştırması modeline uygun olarak yürütülmüştür. Aynı konu üzerinde farklı fakat birbirini tamamlayıcı veri toplamak, nicel bulgularla nitel bulguları açıklamak, nitel ve nicel sonuçları birbirinin tamamlayıcısı olarak sentezleyebilmek için paralel yakınsayan desen kullanılmıştır.

2.2. Evren Örneklem ve Çalışma Gurubu

Bu çalışmada nicel verilerin toplanacağı genel evren, İstanbul ilinde gemiadamları kursları bünyesinde açılan mesleki eğitim kursları ve bu kurslara katılan kişilerden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma evrenini ise uygulama aşamasında bu kurslara katılım sağlayan kursiyerler oluşturmaktadır. İstanbul ilinin çalışma evreni olarak seçilmesinin nedeni gemiadamı kurslarının en yoğun olarak açıldığı il olması ve evrenini özelliklerine ilişkin çeşitliliği yansıtmasıdır.

Nicel aşamadaki örneklem grubuna ilişkin kişisel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Nicel Örneklem Grubunda Bulunan Gemiadamlarına İlişkin Bilgiler

Değişkenler	Grup	F	%
Cinsiyet	Kadın	20	4.7
	Erkek	410	95.3
	Toplam	430	100

Yaş	18-24	119	27.7
	25-34	161	37.4
	35-44	90	20.9
	45 ve daha fazla	60	14.0
Toplam		430	100
Eğitim	İlkokul	40	9.3
	Ortaokul	76	17.7
	Lise	152	35.3
	Yüksekokul	57	13.3
	Üniversite	99	23.0
	Lisansüstü	6	1.4
Toplam		430	100
Çalışma Alanı	Güverte	263	60.5
	Makine	141	32.8
	Elektronik	15	3.5
	Diğer	11	3.2
	Toplam	430	100

Tablo 1'e göre araştırmanın nicel aşamasına katılan gemiadamlarının 410'unun erkek (% 95.3) olduğu görülmektedir. Katılımcıların 280'i 18-34 yaş aralığındadır (% 65.1). Eğitim durumunda en yüksek oranı lise mezuniyeti olanlar oluşturmaktadır(% 35.3). Katılımcıların büyük bir çoğunluğu lise ve altı düzeyde eğitim durumuna sahiptir (% 62.3). Katılımcıların çalışma alanına göre dağılımları incelendiğinde güverte bölümünde çalışanların yoğunlukta olduğu belirlenmiştir (% 60.5).

Nitel analiz verilerinin toplandığı örneklem çalışma grubu olarak ifade edilmektedir. Bu grup araştırmanın amaçlarına uygun verilerin elde edileceği düşünülerek güverte ve makine alanında faaliyet gösteren farklı branşlardan kursiyerler arasından amaçlı örnekleme yoluyla oluşturulmuştur. Bu çalışmada nitel çalışma grubunda bulunan bireylerin çeşitliliğini en üst düzeyde tutmak için ise maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Çalışma grubu katılımcılarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Nitel Çalışma Grubunda Bulunan Gemiadamlarına İlişkin Bilgiler İlişkin Bilgiler

Rumuz	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Durumu	Çalışma Durumu	Medeni Durumu	Çalıştığı Alan ve Kurs Türü
Katılımcı 1	Kadın	26	Önlisans	Çalışıyor	Bekâr	Survey
Katılımcı 2	Erkek	37	Lisans	Çalışıyor	Evli	Port State
Katılımcı 3	Kadın	24	Önlisans	Çalışıyor	Bekâr	Satın Alma
Katılımcı 4	Erkek	39	Önlisans	Çalışıyor	Evli	DPA
Katılımcı 5	Erkek	34	Önlisans	Çalışmıyor	Bekâr	Güverte Zabiti
Katılımcı 6	Erkek	38	Lisans	Çalışmıyor	Bekâr	Yağcı
Katılımcı 7	Erkek	35	Önlisans	Çalışmıyor	Bekâr	Makine Zabiti
Katılımcı 8	Erkek	65	Önlisans	Emekli	Evli	Gemici
Katılımcı 9	Kadın	39	Lise	Çalışmıyor	Bekâr	Aşçı

Katılımcı 10	Erkek	43	Lise	Çalışıyor	Dul	Uzakyol Kaptanı
Katılımcı 11	Erkek	26	İlköğretim	Çalışmıyor	Bekâr	Usta Gemici
Katılımcı 12	Erkek	40	Önlisans	Çalışıyor	Evli	Çarkçibaşı

Tablo 2’de nitel çalışma grubunda bulunan gemiadamlarının özellikleri verilmiştir. Tabloya göre katılımcıların 3’ü kadın, 9’ü ise erkektir. Katılımcılardan 2’si lisans mezunu, 7’si önlisans mezunu 2’si lise mezunu ve 1’i ise ilköğretim mezunudur. Görüşmeye katılan kadınlardan 2’si bir işte çalışmakta, 1’i ise çalışmamaktadır. Erkek katılımcılardan 1’i emekli, 4’ü çalışmakta, 4’ü ise herhangi bir işte çalışmamaktadır. Yaş aralığı 24 ile 65 arasında değişmektedir. Emekli ve 65 yaşında olan katılımcı dışındaki diğer katılımcıların ağırlıklı yaş ortalaması 34’tür. Katılımcılardan 4’ü denizcilik firmalarının kara biriminde, 5’i ise gemilerde çalışmaktadır. Gemici, yağcı ve aşçı yeterliliğinde sertifika almak isteyen 3 kişi ise ilk kez gemide çalışmak için kurslara katılmaktadır.

3. Bulgular

3.1. Nicel Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde çalışmaya katılan gemiadamlarının mesleki eğitimine katılım amaçlarını etkileyen etmenler sunulmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların Kursu Katılma Amacına Göre Dağılımı

Kursa Katılma Amacı	f	%
Bu kursu tamamlayıp iş bulmak	114	26.5
Daha iyi gelir sağlamak	117	27.2
Bu kursu tamamlayıp işimi değiştirmek	15	3.5
Bu kursu tamamlayıp işteki pozisyonumu değiştirmek	26	6
Mevcut çalıştığım işte daha yeterli olmak	25	5.8
İş yaşamım için geleceğe dönük bir yatırım olduğunu düşünüyorum	54	12.6
Sahip olduğum gemiadamı belgelerimi yenilemek için	29	6.7
Sertifika almak için	45	10.5
Diğer	5	1.2
Toplam	430	100

Katılımcıların kursa katılmalarında en önemli amaçlarının “Daha iyi gelir sağlamak” (% 27.2) ve “Bu kursu tamamlayıp iş bulmak” (% 26.5) olduğu belirlenmiştir. Bu durumun kursa katılma amaçları ile de örtüştüğü söylenebilir. Kursun tamamlanıp iş değişikliğine gitme amacı ise katılımcılar tarafından en düşük oranda belirtilen en önemli amaçtır (% 3.5). Buna göre yetişkinlerin mesleki eğitim kursuna katılım amaçları incelendiğinde elde edilen verilerin, Yıldız’ın (2012) belirttiği; neoliberal politikalar bağlamında hem dünyada hem de Türkiye’de yetişkinlerin mesleki eğitiminde öne çıkan eğilimlerinden sertifikasyon, beceri edinme ve bireylerin kendilerini istihdam edilebilir kılma amaçları ile Johnstone ve Rivera’nın (1965) belirttiği daha yüksek bir gelire sahip olma amacı ile örtüştüğü görülmektedir.

Araştırmaya katılan yetişkinlerin gemiadamları yetiştirme kursuna katılımdaki en önemli amacı ile eğitim durumuna ilişkin veriler Tablo 4’te verilmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Kursu Katılmadaki En Önemli Amaç ve Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Kursa Katılma Amacı (En Önemli Amaç)	İlkokul		Ortaokul		Lise		Yüksekokul		Üniversite		Toplam	
	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bu kursu tamamlayıp iş bulmak	17	14.9	33	28.9	37	32.5	11	9.6	16	14.0	114	100
Daha iyi gelir sağlamak	12	10.3	31	26.5	36	30.8	16	13.7	22	18.8	117	100
Bu kursu tamamlayıp işimi değiştirmek	2	13.3	1	6.7	4	26.7	2	13.3	6	40.0	15	100
Bu kursu tamamlayıp işteki pozisyonumu değiştirmek	2	7.7	0	0.0	10	38.5	8	30.8	6	23.1	26	100
Mevcut çalıştığım işte daha yeterli olmak	0	0.0	1	4.0	13	52.0	4	16.0	7	28.0	54	100
İş yaşamım için geleceğe dönük bir yatırım olduğunu düşünüyorum	3	5.6	5	9.3	128	51.9	4	7.4	14	25.9	54	100
Sahip olduğum gemiadamı belgelerimi yenilemek için	1	3.4	1	3.4	11	37.9	6	20.7	10	34.5	29	100
Sertifika almak için	3	6.7	3	6.7	11	24.4	5	11.1	23	51.1	45	100
Diğer, lütfen belirtiniz	0	0.0	1	20.0	2	40.0	1	20.0	1	20.0	5	100
Toplam	110	25.6	186	43.3	59	13.7	27	6.3	48	11.2	430	100

Sd=32, $\chi^2=177.898$ p<0,001

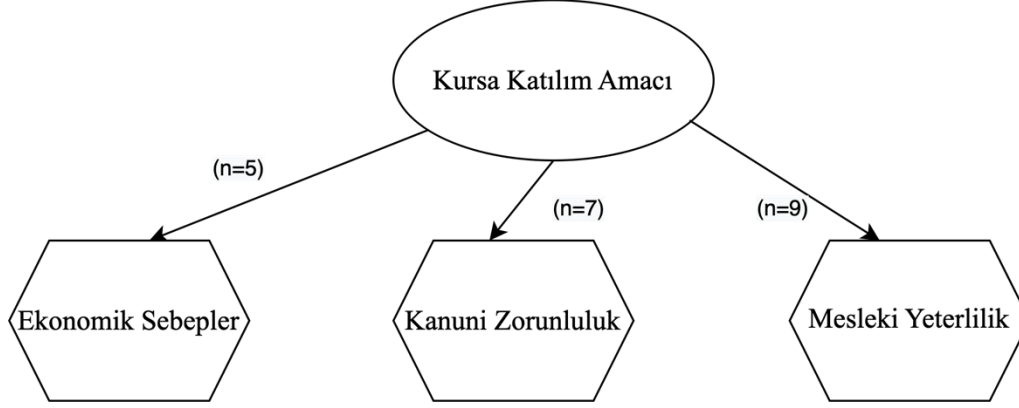
Katılımcıların kursa katılmadaki en önemli amacı ile eğitim durumları arasında anlamlı (p<0.001) bir ilişki bulunmaktadır. İlkokul mezunu olan katılımcıların % 25.2'si, ortaokul mezunu katılımcıların % 55.4'ü ve lise mezunlarının % 63.3'ü kursa iş bulmak ve daha iyi gelir sağlamak amacıyla kursa katılmaktadır. Buna karşın yüksekokul ve üniversite mezunu katılımcılarda iş bulmak ve daha iyi gelir sağlamak amacıyla kursa katılma oranı % 40'in altına düştüğü görülmektedir.

Bu oranın ilkökul ve ortaokul mezunu olan katılımcılarda daha yüksek olmasının sebeplerinden biri ise bu grubun 45 gün gibi kısa bir sürede bu kurslardan mezun olup gemici, yağcı veya kamarot yeterliliğinde sertifika alıp asgari ücretin çok üzerinde bir iş bulma imkânına sahip olmalarıdır. Günümüz şartlarında ilkökul ve ortaokul mezunlarının aynı şartlarda karada iş bulmalarının zor olduğu düşünülmektedir (Pektaş ve diğerleri, 2018). Bu katılımcılar ilk defa gemiadamı olmak için özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılım göstermekte ve en önemli amaçları ise bu kursları bitirip iş bulmak ve daha iyi bir gelir sağlamak olmaktadır.

3.2. Nitel Araştırma Bulguları ve Yorumlar

Nitel verilerin toplanması için 12 katılımcı ile yâri yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılardan araştırmanın ikinci sorusu kapsamında kursa katılım amaçları hakkında fikirleri alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen içerik analiz yöntemiyle analiz edilmiş sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Gemiadamı mesleki eğitimine katılım amaçlarını saptamak için görüşme formundan elde edilen veriler analiz edilmiş ve analiz sonuçları Şekil 1’teki gibi tema ve alt temalar olarak kodlanmıştır.

Şekil 1. Katılımcıların Kurs Katılma Amaçları

Şekil 1 incelendiğinde görüşmeye katılanların kursa katılma amaçları “kanuni zorunluluk”, “mesleki yeterliliğini artırma” ve “ekonomik nedenler” olmak üzere üç alt tema olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların amaçlarının tekil olmadığı, birden fazla amaçla gemiadamları yetiştirme kurslarına katıldığı saptanmıştır. Buna göre katılımcılar en fazla kendini geliştirmek amacıyla (n=9) kurslara katıldıklarını ifade etmiştir. Aşağıda katılımcı görüşlerinden bazı kesitler sunulmuştur. Kanuni zorunluluk temasında yer alan katılımcı görüşleri;

“Yüksekokul mezunu olduğum için bir süre denizde çalıştıktan sonra STCW gereksinimlerinden dolayı bazı kurslara gitmem gerekti. Ben zorunlu olduğum için gittim. Bir üst ehliyete geçebilmek için zorunlu olduğum için gittim. Zorunlu olmasaydım bu kadar zaman ve para harcamazdım. Gemide 2. zabıttım 1. zabıtlığe geçebilmek için bu kursu almak zorundaydım.” (K5).

Mesleki yeterliliğini artırma temasında yer alan katılımcı görüşleri;

“En son aldığım tehlikeli yükler “Dangerous Cargos” ile alakalı bir kurstu kişisel gelişim için aldığım bir kurstu kanuni olarak zorunlu değildi. Mesleki yeterliliğimi artırmak için aldığım bir kurstu.” (K1).

Ekonomik nedenlerden dolayı kursa katıldığını belirten bir katılımcı ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılara dikkat çekmiş ve aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

“Malum Türkiye ekonomik olarak çoktan popülaritesini kaybetti yani yurtdışında çok arkadaşım var, eskiden Türkiye’ye gelip çalışmak istiyorlardı artık gelmek istemiyorlar. Hem ekonomik durumdan dolayı hem de Türkiye’de yaşam standartları eskisi gibi iyi değil.” (K6).

Sonuç ve Değerlendirme

Gemiadamları mesleğini yerine getiren ve ilk defa gemiadamı yeterliği almak isteyen yetişkinler, mesleğin gerektirdiği şartlardan dolayı yaşam boyu eğitime katılmaktadır. Yetişkinler gemiadamı yetiştirme kurslarına daha çok sertifika edinme, işgücü piyasasının talep ettiği becerileri kazanma, işlerinde daha üst bir konuma gelmek, iş değiştirmek ve kendilerini istihdam edilebilir kılma amacıyla katılmaktadırlar (Mutlu, 2024).

Gemiadamı yetiştirme kurslarına katılanların % 65.1’i 18-34 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Genç yetişkin olarak nitelenebilecek bu yaş grubunun ekonomik nedenlerle

yaşamboyu eğitime katıldıkları ise görüşmelerde öne çıkmaktadır. Özellikle dezavantajlı aile geçmişinden gelen genç yetişkinlerin, eğitim düzeyi yaşıt grubuna göre daha iyi gelir seviyesini elde edecekleri düşüncesi eğitime katılımı etkilemektedir (Mutlu, 2024). Mesleki eğitime katılımda istihdam edilebilirliğin artırılması ve ekonomik kazanç amacının gemiadamları yetiştirme kursuna katılımda da etkili olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılanların eğitim düzeyi incelendiğinde lise mezunlarının en yüksek orana sahip oldukları görülmektedir. İlkokul ve ortaokul ile birlikte düşünüldüğünde katılımcıların büyük bir bölümünü lise ve altı eğitim düzeyi oluşturmaktadır. İlkokul ve ortaokul mezunlarının % 64.7'si ekonomik nedenlerle bir üst öğrenime devam edemediklerini belirtmiştir.

Gemiadamlarını mesleki eğitim veren kurslara katılmaya motive eden faktörlerin ortaya konulması önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Katılım araştırmalarında yetişkinlerin eğitim programlarına katılma nedenlerinin çeşitli olduğu görülmektedir. Katılımda çoklu nedenleri belirlemek ve en etkili olan faktörün ortaya konulabilmesi için kursiyerlere birden fazla katılım amacı işaretlemesi istenmiştir. Katılımcıların kursa katılım amacında oran olarak en yüksek değerleri sırasıyla bu kursu tamamlayıp iş bulmak (% 51.8), daha iyi bir gelir sağlamak (% 50.8) ve sertifika almak seçenekleri oluşturmaktadır. Katılım amaçlarında en önemli madde kategorik bazda incelendiğinde daha iyi gelir sağlamak ilk sırada yer alırken bu kursu tamamlayıp işini değiştirmek en son sırada yer almaktadır.

Katılımcıların kursa katılımdaki en önemli amacı ile aylık geliri arasında $p=.000$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Geliri 2.000 TL altı olan katılımcıların % 41.7'si iş bulmak için kursa katılım gösterirken geliri 8.000 TL ve üstü olanların % 32'si ise işteki pozisyonunu değiştirmek ve işte daha yeterli olmak için kursa katılmaktadır. İlkokul mezunu olan katılımcıların % 72.5'i ve ortaokul mezunu katılımcıların % 75.3'ü kursa iş bulmak ve daha iyi gelir sağlamak amacıyla kursa katılmaktadır.

Zira ekonomik nedenlerle eğitimine devam edemeyen katılımcıların gemiadamları yetiştirme kursuna iş bulma ve iyi bir gelir sağlama amacıyla katılmaları ile örtüşmektedir. Mevcut eğitim düzeyi ile piyasa da daha zor şartlarda ve daha düşük bir ücret karşılığında çalışılacağı düşünülmektedir. Tüm bu nedenler özel denizcilik ve gemiadamları yetiştirme kurslarına katılımda ekonomik amacın daha egemen olduğu görülmektedir. Ayrıca, gemiadamları mesleki eğitiminde öne çıkan iş bulma, daha yüksek gelir elde etme ve sertifika sahibi olma gibi eğilimler neoliberal politikaların hem Türkiye'de hem de dünyada oluşturduğu eğilimler ile paralel olduğu söylenebilir (Mutlu, 2024). Ancak gemiadamlığı kursuna katılımda "kanuni zorunluluk" faktörünün de etkili olduğu belirtilmelidir. Ulusal ve uluslararası alanda hizmet üreten gemiadamlarının dünyadaki teknolojik gelişmelere paralel olarak bilgi ve becerilerini artırmaları ve alandaki değişikliklere ayak uydurmaları alacakları eğitim hizmetinin kalitesi ile yakından ilişkilidir. Bunda ise uluslararası kuralların ve alandaki değişimlerin meslek mensuplarına öğretilerek beceri kazandırılması gerekliliğidir.

Yapılan incelemeler neticesinde nitel veri analizinde çıkan sonuçlar nicel veri analizinde çıkan sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Ekonomik sıkıntıların giderilmesi hem araştırma hem de çalışma grubu tarafından en çok dile getirilen ifade olmuştur.

Kaynakça

- Akay, C., & Ültanır, E. (2010). Andragojik temellere dayalı kolaylaştırılmış okuma-yazma eğitimi (KOYE) sürecine yönelik KOYE eğitimcilerinin görüşleri. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 75-88.
- Alderton, T., Bloor, M., Kahveci, E., Lane, T., Sampson, H., Thomas, M., Winchester, N., Wu, B., & Zhao, M. (2004). The global seafarer: Living and working conditions in a globalised industry, Geneva: ILO.

- Almeida R., Behrman J., Robalino D. (2012). The right skills for the job? Rethinking training policies for workers (Human Development Perspectives). Washington, DC: World Bank.
- Avrupa Konseyi. (2011). Council Resolution on a renewed European agenda for adult learning. (2011, 12 20). Official Journal C 372.
- Bergsten, U. (1977). Adult education in relation to work an lesiure. Stockholm: Almgvist & Wiksell International
- Halatçı, Ü.U. (2013). Uluslararası Gemiadamları Sözleşmesi (STCW 1978) ve Değişiklikleri Örneğinde Uluslararası Antlaşmaların Türk Hukuku'nda Yürürlüğü ve Yargısal Denetim Sorunu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,62(2), 501-538. Doi: 10.1501/hukfak_0000001715.
- Hanushek, E. A. and Woessmann, L. (2021). "Education and Economic Growth." In Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance. Oxford University Press
- Hergüner, M. (2003). Cumhuriyetimizin başlangıç yıllarındaki denizciliğimize ilişkin bir inceleme, (1923-1930). İstanbul: Deniz Ticaret Odası Yayınları.
- Johnstone, J. W.,& Rivera, R. J. (1965). Volunteers for learning. Chicago: Aldine.
- Karakaya, M. (2011). Cumhuriyet Döneminde Ticari Denizcilik Eğitiminin Tarihsel Gelişimi (1928-1981) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Kilpi-Jakonen, E., de Vilhena, D. V., Kosyakova, Y., Stenberg, A., & Blossfeld, H. P. (2012). The impact of formal adult education on the likelihood of being employed: A comparative overview. Studies of Transition States and Societies, 4(1), 48-64. Retrieved from: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-363768>.
- Koday, Z., Koday, S.,ve Kaymaz, Ç. K. (2017). Dünyadaki Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Coğrafi Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3),879-940. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file2468195>.
- Lowe, J. (1985). Dünyada Yetişkin Eğitime Toplu Bakış (T. Oğuzkan, Çev.). Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Mutlu, E. (2024). Gemiadamlarının Mesleki Eğitime Katılım Örüntüleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pektaş, G. Ö. E., Mersin, K. ve Ormanlı, F. (2018). Limanların Bölgesel ve Ekonomik Etkileri: Tekirdağ-Ren Nehri Karşılaştırması. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(35), 757-775. doi: 10.21550/sosbilder.390242.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2019). Ulaşan ve Erişen Türkiye 2019. Erişim adresi: <https://www.uab.gov.tr/>
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2021). Ulaşan ve Erişen Türkiye 2021. Erişim adresi: <https://www.uab.gov.tr/>
- Yıldız, A. (2012). Transformation of adult education in Turkey: from public education to life-long learning. Kemal İnal and Güliz Akkaymak (Ed). Neoliberal transformation of education in Turkey (245-257). Palgra and Macmillan.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 100
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Araştırma Makalesi • Research Article

Louis Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları Bağlamında Şark Islahat Planı

Oriental Reform Plan in the Context of Louis Althusser's Ideological State Apparatuses

Tarik CEMİLOĞLU *

Özet: Siyaset Bilimi alanının önemli bir konusunu teşkil eden ideoloji kavramı herhangi bir düşünce, fikir ve anlayış gibi unsurların belirli bir sistematığe oturtularak kalıplaşmasını ve bu kalıpların bilimsel yöntemlerle ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte her ideoloji varlığını, etkinliğini ve nüfuzunu devam ettirmek için çeşitli yöntemlere başvurabilmektedir. Bu yöntemleri ideolojik ve baskı aygıtları olarak ifade eden Althusser, ideolojinin bu sayede yaşam alanını genişlettiğini ifade etmektedir. Cumhuriyet rejiminin resmi ideolojisi olan Kemalizm de karşı devrim hazırlığında olan tüm unsurları ortadan kaldırmak ve bu süreçteki etkinlik alanını genişletmek için çeşitli aygıtlar kullanmıştır. Bu uygulamalardan birini teşkil eden Şark Islahat Planı, ulus-devlet yapılanması bağlamında çağdaş ve seküler bir toplumun inşa süreci olarak ifade edilebilmektedir. Çalışma Cumhuriyet dönemi uygulamalarından olan Şark Islahat Planı'nın hangi amaç ve yöntemlerle uygulandığını ve bu uygulamaların Althusser'in ideolojik aygıtları bağlamında değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Cumhuriyet döneminde hazırlanan doğu raporları, umumi müfettişlik uygulamaları ve ıslahat planları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Althusser, İdeoloji, İdeolojik Aygıtlar, Kemalizm, Şark Islahat Planı

Abstract: The concept of ideology, which constitutes an important topic of the field of Political Science, means the stereotyping of elements such as any thought, idea and understanding by placing them in a certain systematic way and expressing these patterns using scientific methods. However, each ideology can resort to various methods to maintain its existence, effectiveness and influence. Althusser, who expresses these methods as ideological and repressive devices, states that ideology expands the field of life in this way. Kemalism, the official ideology of the republican regime, has also used various devices to eliminate all elements that are preparing for a counter-revolution and expand the field of activity in this process. The Oriental Reform Plan, which constitutes one of these practices, can be expressed as the process of building a modern and secular society in the context of nation-state structuring. The study aims to determine the purposes and methods by which the Oriental Reform Plan, one of the Republican period practices, was implemented and to evaluate these practices in the context of Althusser's ideological apparatuses. In this direction, the eastern reports prepared during the Republican period, public inspectorate practices and reclamation plans will be examined.

Keywords: Althusser, Ideology, Ideological Devices, Kemalism, Oriental Reclamation Plan

Giriş

İdeoloji kavramı taşıdığı anlam bakımından olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımların farklılık arz etmeleri kullanılan yöntemin amaç, kapsam ve sonuçları ile ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle ideoloji, bir yandan sistematik fikirler bütünü olarak ifade edilirken diğer yandan da belirli bir sınıfın çıkarlarına hizmet eden süreç olarak ifade

* Doktor adayı, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

ORCID: 0000-0001-8884-8126 trkcmloglu@gmail.com

Received/Geliş: 7 Nisan 2024

Accepted/Kabul: 1 Haziran 2024

Published/Yayın: 27 Haziran 2024

edilmektedir. Etimolojik olarak fikir ve kanaat anlamına gelen “ide” ile bilim anlamına gelen “logy” kelimelerinden türeyerek düşüncelerin bilimi veya yöntemi anlamına gelen ideoloji terimi ilk kez Fransız düşünür Antonie Destutt de Tracy tarafından kullanılmıştır (Atılğan, 2001: 13). Tracy ideolojiyi fikirlerin kökenlerinin nesnel bir şekilde ortaya çıkarılması olarak tanımlamış ve yakın gelecekte bir bilim olarak adlandırılacağını ifade etmiştir. Tracy’nin ideoloji hakkındaki bu görüşü Marx ve Engels tarafından yanılıcı ve gizemleştirici olduğu, topluma yönetici sınıfın düşünce ve çıkarlarını benimsettiği ve sömürünün gizlenme aracı olarak kullanıldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Heywood, 2013: 23-24). Bu eleştirilerin temelinde ise siyasi iktidarı elde eden sınıfın düşüncelerinin her zaman egemen düşünce olduğu, üretim araçlarını ellerinde bulduran bu sınıfların aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da ellerinde buldukları söylemi yer almaktadır (Marx, Engels, 2010: 75). Dolayısıyla Marx ve Engels ideolojiyi üst yapının çıkarlarına hizmet eden düşünce ve inanç sistemi olarak görmek ve bu düşüncelerin genel olarak yanılısma ve çarpıtma gibi zihinsel üretim araçları ile topluma aktarıldığını ifade etmektedirler.

Marksist gelenekten gelen ancak Marx’tan farklı bir yaklaşım öne süren Antonio Gramsci, düşüncelerini “hegemonya” kavramı üzerinden açıklamaktadır. Gramsci’ye göre ideoloji, egemen sınıfların toplumsal bir hegemonya oluşturma süreci olarak ifade edilmektedir. Bu süreç politik ve sivil toplum gibi yöntemler aracılığıyla sağlanmaktadır. Politik toplum baskı yöntemini kullanarak egemenlik alanı oluştururken, sivil toplum rıza üretimine dayalı bir yöntem seçmektedir (Gramsci, 1969: 28-29). Rıza üretimine dayalı alanın oluşmasında etkin rol alan sivil toplum, bu süreci aydınlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Gramsci’nin organik aydınlar olarak ifade ettiği bu kişiler, egemen sınıfların ideolojisi ile toplum arasında bir konsensus görevi görmektedirler. İdeolojinin taşıyıcıları olarak ifade edilen bu aydınlar arasında gazeteciler, öğretmenler, siyasi parti yöneticileri, sendikacılar, hukukçular, ekonomistler ve din adamları gibi birçok kişi bulunmaktadır (Çağlar, 1989: 19). Dolayısıyla Marx ve Engels üst yapının bir aracı olan ideolojinin her zaman baskı ve şiddet yolu ile gerçekleştiğini ifade ederken, Gramsci bu sürecin genel olarak rıza üretimi ile sağlandığını belirtmektedir.

Daha geniş kapsamlı bir tanımlamada ise ideoloji, toplumsal yaşamdaki değerlerin üretimi, toplumsal sınıf veya guruplara ait fikirler bütünü, siyasi iktidarın meşruiyet kaynağı, sisteme uyumlu özneler yaratma, yanılısma ve iletişimin çarpıtılma süreci olarak belirtilmektedir (Eagleton, 1996: 18). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere ideoloji, belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait olan fikirlerin kökenini ortaya koyması yönüyle olumlu değerlendirmeler alınırken, iktidarın meşrulaştırma aracı olarak kullanılması veya yanılısamalar yaratması nedeniyle de olumsuz değerlendirmelere maruz kalmaktadır.

İdeolojiler belirli bir sınıf, zümre veya kitleler tarafından benimsenmektedir. İdeolojinin egemen hale gelmesi ise rıza üretim sürecinde kullanılan baskı veya gönüllülük ilkesi ile gerçekleşmektedir. Bu yönüyle de Cumhuriyet rejimi çağdaşlık, modernite, batılılaşma ve ulus-devlet ideolojisini farklı dönemlerde farklı yaptırım ve uygulamalarla egemen hale getirmeye çalışmıştır. Resmi olarak benimsenen bu ideoloji, kullanılan aygıtlar vasıtasıyla üretim ilişkilerinin yeniden ve sürekli olarak üretilmesine katkı sağlamıştır.

1.Louis Althusser’in İdeoloji Çözümlemesi

Althusser ideolojiye mensubu olduğu Marksist teorinin dışında bir tanımlama getirmiştir. Marx’ın yanılısma ve rüya olarak gördüğü ideoloji, Althusser tarafından gerçeklik zeminine çekilerek bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları hayali ilişki olarak ifade edilmiştir. Yine Marx’ın ideolojinin tarihi yoktur önermesini de farklı açıdan değerlendiren Althusser, ideolojinin üretim biçimleri veya kapitalist düzenle birlikte ortaya çıkmadığını, dolayısıyla tarihinin olmayışını öncesiz ve sonrasızlığına bağlamaktadır (Althusser, 2017: 68). Böylelikle Althusser ideolojinin sade bir yanılısamadan ibaret olmadığını, gündelik hayatın her alanında karşılaşılabılır maddi bir niteliğe sahip olduğunu ve tarihinin belirli aralıklar ile kısıtlanmaması gerektiğini ifade etmektedir.

İdeolojinin gerçekleşmesi veya toplumun her tabakasına etki etmesi özneler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Althusser, uygulanacak politikaların ideoloji yoluyla gerçekleşebileceğini, bu ideolojilerin de özneler vasıtasıyla hayatta kalacağını belirtmektedir (2017: 77). Özetle ideolojinin hayatta kalmasını sağlayan unsur bireylerin öznelere dönüşmesi ile gerçekleşmektedir. Bireylerin özneye dönüşme sürecini “çağırma” metaforu üzerinden değerlendiren Althusser’e göre (2017: 81) sokakta bir polis tarafından çağrılan kişinin yüzünü polise çevirmesi birey olmaktan çıkarak özneye dönüşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla ideolojiler de bireylere seslenerek onları öznelere dönüştürme amacını taşımaktadır. Özne olan her birey kendisine seslenen ideolojinin birer temsilcisi durumuna geçmektedir.

Bireylerin öznelere dönüşme süreci devletin kullandığı aygıtlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu aygıtların neler olduğunu açıklamadan önce Althusser’in devlet tanımına değinmek gerekmektedir. Althusser’a (2017: 16) göre devlet, egemen sınıfın birlik ve bütünlük içerisinde kalmasını sağlayan, egemen sınıfın iradesini temsil eden ve bu sınıfın genel çıkarlarının elde edilmesini sağlayan bir aygıttır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Althusser’in devlet algısı Marksist teoriye yakın bir tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Egemen sınıf bu çıkarlarını ideolojiler yoluyla gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla devletin her kademesinde egemen sınıf lehine yürütülen uygulamalar egemen ideoloji olarak ifade edilebilmektedir. Bu uygulamalar devletin veya egemen ideolojinin siyasetini yürüten idare veya hükümetler tarafından yerine getirilmektedir.

Althusser, egemen ideolojinin uzun ve sert mücadeleler sonucunda ortaya çıktığını ifade eder. Ona göre yeni egemen ideoloji varlığını eski egemen ideoloji ile girdiği çatışma ve kazandığı zafere borçludur. Bu zafer yalnızca eski egemen ideoloji ile girdiği çatışmanın değil aynı zamanda sömürülen sınıfın ideolojisi ve kendi bütünlüğünü sağlamak için bünyesinde bulunan farklılıklarla girdiği çatışmaların birer sonucudur. Althusser bu duruma burjuva sınıfının kendi ideolojisini egemen hale getirmek için ilkin eski egemen sınıf olan aristokratlarla çatışmaya girdiğini ardından sömürülen proleteryanın düşünce ve tavırları ile mücadele ettiğini ve son olarak kendi birliklerini sağlamak için burjuva sınıfı içerisinde bulunan farklı görüşlerle mücadele ettiği örneğini vermektedir (Althusser, 2017: 12).

Althusser egemen ideolojinin üretim koşullarını yeniden üretmesi gerektiğini, aksi halde yaşamının uzun sürmeyeceğini ifade etmektedir. Üretim koşullarının yeniden üretilmesi, üretim araçları ve emek gücünün yeniden üretilmesi ile sağlanabilmektedir. Üretim araçlarındaki yeniden üretim maddi koşulların iyileştirilmesini ifade ederken, emek gücünün yeniden üretilmesi ise işçilerin ücretlerindeki iyileştirmeyi ifade etmektedir (Althusser, 2017: 35-38). Egemen ideoloji yeniden üretim sürecinin yanında düşünce ve pratiklerinin devamlılığını sağlamak için de bazı aygıtlara ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamda ideolojik ve baskı olmak üzere iki devlet aygıtının olduğu bilinmektedir Althusser (2017: 14) devletin ideolojik aygıtlarının sınıf mücadelesinde kullanıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla ideolojik aygıtların kullanılma amacı bir direniş veya çatışma halinin ortaya çıkmasını engellemek olduğu söylenebilmektedir. Althusser bu direniş ve çatışma halinde ortaya çıkan ideolojik aygıtları aşağıdaki şekilde sıralamaktadır.

Dinsel DİA (farklı kiliselerin oluşturduğu sistem)

Okul DİA’sı (gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu sistem)

Aile DİA’sı (Üretim veya Tüketim zincirine katılma)

Hukukî DİA

Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem)

Sendikal DİA

Haberleşme DİA’sı (basın, radyo-televizyon vb.)

Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) (Althusser, 2017: 50-51).

Althusser ortaçağdaki kilisenin günümüzde sayılan okul, kültür ve benzeri DİA'ların işlevlerini yerine getirdiğini ifade eder (Althusser, 2017: 57). Bu nedenle kilise tarihsel süreç içerisinde egemen sınıfın ideolojisinin topluma aktarılmasında önemli bir aygıt olarak kullanılmıştır. Günümüz okul DİA'sı da egemen sınıf ideolojisinin en iyi şekilde aşılandığı mekânlar olarak ifade edilebilmektedir. Çocuklar bu mekânlara anaokulundan itibaren alınarak yıllar boyunca egemen ideoloji ile sarmalanmış beceriler (dil, aritmetik, doğa, tarih, edebiyat ve fen) ile egemen ideolojinin ahlak, felsefe ve yurttaşlık bilgisine maruz bırakılmaktadır (Althusser, 2017: 61). Dolayısıyla henüz olgunlaşma ve her türlü etkiye açık olma dönemindeki bu çocukların istenilen şekilde yetiştirilmesinde okullar günümüzün de vazgeçilmez aygıtları arasında yer almaktadır.

Aile DİA'sı hem emek gücünün üretilmesi aşamasında kullanılmakta hem de üretim ve tüketim birimi olarak kullanılmaktadır. Emek gücünün üretilme sürecinde aile bireylerinin çalışma ücretlerinde düzenlemeye gidilmesi, tüm ailenin üretim ve tüketim faaliyetlerinde belirleyici rol oynamasına neden olmaktadır (Althusser, 2017: 50-51). Yasa veya hukuk DİA'sı egemen ideolojinin topluma nüfuz etme amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli düzenlemeleri hazır hale getirmektedir. Haberleşme ve kültürel DİA'lar televizyon, radyo ve basın gibi araçlarla tüm yurttaşları günlük milliyetçilik, liberalizm veya şovenizm gibi duygularla beslemektedir (Althusser, 2017: 61). Özetle tüm DİA'ların ortak hedefi egemen ideolojinin çeşitli araçlar vasıtasıyla yurttaşlara benimsetilmesidir. Bu süreçte egemen ideolojiye karşı her türlü direniş ve çatışma bu aygıtlar vasıtasıyla ortadan kaldırılmaktadır.

Devletin ideolojik aygıtlarının yanında baskı aygıtlarının da olduğunu ifade eden Althusser, bu aygıtların egemen ideolojiyi zor kullanarak gerçekleştirdiğini ifade etmektedir (2017: 50-56). Egemen ideolojiyi baskı, şiddet ve zor kullanarak gerçekleştiren bu aygıtlara hükümet, idare, hukuk, ordu, polis, mahkemeler ve hapishaneler örnek verilebilmektedir. Hukuk veya yasa, cezalandırma işlevini yerine getirirken baskı aygıtı olarak işlev görmektedir, egemen ideolojinin alanlarını belirlerken ise ideolojik aygıt olarak kullanılabilir. Özetle DİA ve baskı aygıtları kullandıkları yöntemlerle birbirinden ayrılmaktadır. DİA'lar egemen ideolojinin yaygınlaşmasını rıza üreterek gerçekleştirirken baskı aygıtları ise şiddet veya zor kullanarak egemen ideolojiye alan tanımaktadır.

2. Resmi İdeoloji: Kemalizm

Resmi ideoloji kavramı, toplumda mevcut olan bir ideolojinin siyasi iktidarlar tarafından benimsenmesi ve bu ideolojinin devletin resmi kurumları olan hükümet organları, yasama makamı, güvenlik güçleri ve eğitim kurumları aracılığıyla gerçekleştirilmesidir (Karatepe, 2014: 27-28). Bir başka tanımlamada ise devlet iktidarına sahip olan veya bu iktidarı elinde bulunduranları etkileme yeteneğine sahip elit ve sınıfların, kendi varlıklarını meşrulaştırmak, düşüncelerinin yeniden üretimini gerçekleştirmek ve kayıtsız şartsız itaat ortamını sağlamak için uygulanan sistematik değerler olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2013: 625).

Sistematik değerler olarak ifade edilebilen Kemalizm'in resmi ideolojiye dönüşme sürecine değinmeden önce tanımının yapılması gerekmektedir. Bu vesile ile Kemalizm, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olup siyasi ve toplumsal projeler dâhilinde yeni bir vatan, ulus, kimlik, tarih ve alışkanlıklar yaratma süreci olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2009: 75). Bu kurucu ideoloji içerisinde bulunan "yeni" terimi, geçmişin izlerini taşıyan birçok şeyin reddedilmesi ve ideoloji aleyhine yapılan her türlü girişimin tasfiye edilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim parti içi ve dışındaki muhalefetin tasfiyesi, tek parti anlayışının inşa edilmesi ve iktidarın tescillenmesi bu sürecin önemli yapı taşları arasında gösterilebilmektedir (Bora, 2017: 124).

Resmi ideolojinin benimsediği modernleşme ve batılılaşma girişimleri Osmanlı İmparatorluğunda 18. yüzyıldan itibaren uygulanmaya çalışılmıştır. Böyle bir arka planın devralınmasından Cumhuriyetin ilanına kadar olan süreç Kemalist ideolojinin gelişme evresi olarak nitelendirilebilmektedir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yapılan inkılaplar ise resmi ideolojinin somutlaşması ve hız kazanmasına katkı sağlamıştır.

Kurucu ideolojinin temel parametresi, ulus-devlet anlayışının getirdiği merkezleşme politikalarıdır. Ulus devletlerin yurttaşlarını tek tipleştirmek için kullandığı argümanlar sırası ile dil, milli eğitim sistemi, ulaşım ve iletişim ağıının sağlanmasıdır. Bu projelerin hayata geçirilmesi dolaylı olarak merkezleşme politikalarının icra edilmesine katkı sağlamaktadır (Çağlayan 2022: 50). Modern ulus devletlerin oluşum serüvenini “bahçıvan devlet” metaforu ile ifade eden Bauman, devletlerin bahçıvan görevini üstlenerek bahçe içerisinde bulunan yabancı otları temizleme görevini üstlendiğini ifade etmektedir (Bauman, 2003: 42) Dolayısıyla kurucu ideoloji olan Kemalizm de bahçe içerisinde tehlike olarak gördüğü otların temizlenmesinde her türlü tedbir, tasfiye ve zorlamaya başvurabilmiştir.

Resmi ideoloji olan Kemalizm devlet aygıtları sayesinde yeniden üretimi sağlayacak politikalar benimseyerek yaşam alanını genişletmeye çalışmıştır. Yeniden üretimi sağlayan ordu, hukuk, eğitim, din ve basın-yayımda yapılan reformlar ideolojiyi besleyen unsurlar haline getirilmiştir. Bir baskı aygıtı ve Cumhuriyet rejiminin kurucu unsuru olarak kabul edilen ordu, resmi ideolojinin tatbik edilmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Ordunun kurucu ideoloji ile olan ilişkisi iki şekilde ifade edilebilmektedir. İlk olarak kurucu ideoloji, orduya siyaset üstü bir tanımlama yaparak onu cumhuriyetin kurucu ve koruyucusu vasfı ile ifade etmiş, ikinci olarak ordu, resmi ideolojiyi her türlü kurum, sistem, birey ve aktörlerin kalbine, bilincine ve dokusuna işleyerek bu ideolojiyi yeniden üretmiştir (Cizre, 2009: 156). Dolayısıyla ordu ve resmi ideolojin varlıklarını birbirlerine borçlu olduğu ifade edilebilmektedir

Resmi ideolojinin yeniden üretildiği alanlardan bir diğeri eğitim politikalarıdır. İdeolojik aygıt olarak işlev gören eğitim, egemen ideolojinin belirlediği sınırlar çerçevesinde nelerin öğrenilmesi veya öğrenilmemesi gerektiğini belirlemektedir. Bu vesileyle henüz küçük yaşta eğitim kurumlarına alınan çocuklara ülke sınırları, yönetim şekli, ulusal kahramanlık hikâyeleri, ulusal bayramlar, çizilen haritalarla ülkenin coğrafyası ve bu coğrafyaya karşı dost ve düşmanlık besleyen diğeri coğrafyalar öğretilmektedir (Çağlayan, 2022: 201). Resmi ideoloji, geçmişteki eğitim kurumlarını gerek tasfiye yolu ile gerekse dönüştürülerek tek bir müfredat etrafında birleştirmiştir. Böylelikle yetiştirilecek olan yeni nesillerin geçmişle olan tüm bağlantıları kesilerek yeni sürece hazırlanmaları sağlanmıştır. Yurttaşlık eğitimi gibi müfredatlarla da bireylerin egemen ideolojiye makbul ve sadık birer vatandaş olmaları sağlanmıştır.

Kemalist ideolojinin yeniden üretimini sağlayan bir diğeri aygıt hem ideolojik hem de baskı aracı olarak kullanılabilen hukuktur. Hukuk aygıtının işlerliğini 1924 Anayasasında görmek mümkündür. Bu anayasada egemen ideolojinin vatandaşlık, idari merkeziyetçilik ve yargı bağımsızlığı konularında baskın olduğu ifade edilebilmektedir (Çağlayan, 2022: 275). Nitekim anayasanın 88. maddesinde yer alan Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın herkesin vatandaşlık itibarı ile Türk sayılacağı ibaresi egemen ideolojinin Türk milliyetçiliği üzerine kurgulandığını, anayasanın 91. maddesinde geçen vilayetlerin yetki genişliğine göre yönetilmesi ibaresi merkeziyetçi bir mekanizmanın oluşturulduğunu ve son olarak yargı bağımsızlığına rağmen bazı bölgelerde olağanüstü mahkemelerin kurulması da ideoloji muhaliflerinin tasfiye edildiği anlamına gelmektedir.

Kemalist ideolojide yeniden üretimi sağlayan bir diğeri aygıt dini kurumlardır. Temel parametresi laisizm ve sekülerleşme olan resmi ideoloji kutsal olanı yeryüzüne indirerek bütünüyle devlet denetimine alınmasını sağlamıştır. Bu denetim ise dini eğitim veren tüm kurumların kapatılarak Diyanete bağlanması ile gerçekleşmiştir (İnsel, 2009: 22). Böylelikle resmi ideolojinin gerçekleşmesini engelleyecek her türlü tehdit denetim altına alınarak ideolojiye hizmet eden birimler haline getirilmiştir. Özetle resmi bir ideoloji haline getirilen Kemalizm,

yeniden üretimini sağlayacak her türlü girişimi değerlendirerek devlet aygıtları vasıtasıyla egemen ideoloji olma vasfını sürdürmüştür.

3. Kemalist İdeolojinin Tahkim Süreçleri

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte resmi ideolojinin tahkim süreci hem hukuksal düzenlemeler hem de sosyal hayattaki pratikleri itibariyle hız kazanmıştır. 1924 Anayasası yerel yönetim yetkileri ile vilayet ve bucak meclislerine yer vermemesi, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerinde katı bir vesayet oluşturmaya neden olmuş ve merkezîyetçi politikaların uygulanmasını hızlandırmıştır (Uygun: 2015: 7-8). Bununla birlikte vatandaşlık ve yurttaşlık kavramının Türk milliyetçiliği üzerinden tanımlanması, yargı bağımsızlığı yerine olağanüstü yargı mercilerinin oluşturulması gibi uygulamalar dönemin siyasetçileri ile farklı etnik kimliğe sahip kesimleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu anlamda Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olma özelliği taşıyan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu, resmi ideolojiden duyulan rahatsızlığın neticesi olarak ifade edilebilmektedir. Milliyetçilik üzerinden duyulan rahatsızlık özerklik ve kimlik statüsü beklentilerinin boşa çıkmasına neden olarak Türk-Kürt mutabakatının bozulması ve yurttaşlığın Türk milliyetçiliği üzerinden tanımlanması ile sonuçlanmıştır (Bora, 2017: 828).

Resmi ideolojinin tahkim süreçlerinden bir diğeri de din ve hilafet üzerinde meydana gelmiştir. Hilafet kurumu, milli mücadele döneminde hem iç hem de dış politikanın dizayn edilmesinde önemli bir işlev görmüştür. Kürtlerin milli mücadeleye destek olmalarını sağlamak için hilafet kurumu bünyesinde örgütlendirilmesi iç siyasetteki dengenin, hilafet kurumunun Osmanlı Hanedanına ve dolayısıyla Türkiye'ye ait olduğunun ifade edilmesi de dış siyasetteki dengenin korunmaya çalışıldığını göstermektedir (Akyol, 2012: 362). Böylelikle hilafet kurumunun henüz olgunlaşmamış cumhuriyet döneminde önemli bir stratejik kaynak olarak değerlendirildiği ifade edilebilmektedir.

Kemalist ideolojinin bu tahkim uygulamaları neticesinde 13 Şubat 1925 tarihinde doğu ve güneydoğu bölgelerindeki Elazığ, Bingöl ve Diyarbakır illerindeki Kurmanc ve Zaza aşiretlerinin katılımıyla Şeyh Said İsyanı meydana gelmiştir. Bu ayaklanmanın başlamasındaki en önemli etken, aşiret liderlerinden oluşan ve temel gayelerinin "bağımsız bir Kürdistan" kurmak olan Azadi Hareketinin mensuplarının tutuklanmaya başlamasıdır. Şeyh Said İsyanı Cumhuriyet rejimine yönelik yapılan bir ayaklanma olup kısa sürede büyüyen geniş bölgelere yayılmıştır. Bu isyan neticesinde Genç, Hani ve Lice'ye ilerleyen Şeyh Said ve mensuplarının Diyarbakır'ı ele geçirme teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Tan, 2009: 208).

Bu isyan kalkışması neticesinde hükümet emniyet ve asayiş tesis etmek, huzur ve sükun ortamını sağlamak gerekçesiyle Takrir-i Sükun Kanunu çıkartmıştır. Bu kanun aşağıda belirtilen maddelerden meydana gelmiştir.

Madde 1 *İrticaya ve isyana ve memleketin içtimai nizamını ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale sebep olan bilumum teşkilat ve tahrikler ve teşvikler ve teşebbüsler ve yayınları, hükümet, reisicumhurun tasdiki ile resen ve idareten yasaklamaya mezundur [yetkilidir].*

Madde 2 *İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddetle meriyül icradır [yürürlüktedir ve uygulanır].*

Madde 3 *İşbu kanunun tatbikine İcra Vekiller Heyeti memurdur. (Akyol, 2012: 458).*

Kanun maddeleri incelendiğinde, resmi ideolojiye karşı başlatılan isyan veya teşebbüslerin katı bir şekilde bastırılacağı ve bunları besleyen her türlü aygıtın Cumhurbaşkanının yetkisiyle engellenip yasaklanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca kanunun iki yıl gibi uzun bir süre yürürlükte kalacağı maddesi de egemen ideolojinin yayılımını sağlayan önemli bir zaman aralığını teşkil

etmektedir. Kanunun muhteva ve kapsamı ile ilgili çeşitli tartışmalar yaşansa da hükümet bu kanunun herhangi bir hak ve hürriyete engel teşkil etmediğini, dolayısıyla memleketini seven namuslu vatandaşlar ile vatanın hürriyetine çalışan muhalefet parti lider ve üyelerine zarar getirmeyeceğini ifade etmiştir (Örgeevren, 2002: 76).

Takrir-i Sükûn Kanununun ilk uygulaması Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal, Aydınlık ve Orak Çekiç gibi gazete ve dergilerin kapatılması olmuştur. Bu kapatılmalara ek olarak resmi ideolojiye muhalif olan gazetecilerin tamamı tutuklanarak yargılanmışlardır. İsyân bölgelerinde sıkıyönetim ilan edilerek her türlü baskı ve ideolojik enstrümanların kullanımı kolaylaştırılmıştır (Tunçay, 2012: 149). Şeyh Said İsyanı ve akabinde yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanununun resmi ideolojiye sağladığı en büyük getiri 1926 tarihli Medeni Kanunun kabulü, 1925 tarihli Kılık Kıyafet Kanunu ve 1928 yılında gerçekleşen Harf İnkılâbı'dır (Olson, 1992: 236). Tüm bu politikalar neticesinde resmi ideoloji, Türk inkılâbına zarar verebilecek her türlü tehdidi ortadan kaldırmış ve batı medeniyetine ulaşmayı bir politika haline getirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanununun bu anlamda bir baskı aygıtı olarak kullanıldığı ifade edilebilmektedir.

Althusser'in baskı aygıtı olarak ifade ettiği mahkeme ve hukuk kuralları bu süreçte önemli işlevleri yerine getirmiştir. Takrir-i Sükûn yasasının kabul edilmesi ile birlikte gerek isyanı gerçekleştirenlere gerekse resmi ideolojiye muhalif olanlara yönelik altı aylık görev yapacak olan istiklal mahkemelerinin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu mahkemelerden birinin isyan bölgesi olan şark vilayetlerinde kurulması, diğerinin de başkent Ankara'da kurulması kararlaştırılmıştır (Tunçay, 2012: 148). Resmi ideoloji, Şark İstiklal Mahkemeleri yolu ile Cumhuriyet rejimine yönelik ayaklanmaları yargılarken Ankara İstiklal Mahkemesi ile de şark bölgesi dışında kalan her türlü muhalif ideoloji ve düşüncüyü tasfiye etmeyi planlamıştır. Ayrıca mahkeme kararlarının geciktirilmeden uygulanmaya sokulması için anayasaya aykırı olmasına rağmen denetim uygulamasından vazgeçilmiştir.

Resmi ideoloji istiklal mahkemeleri ile ilgili 20 Nisan 1925'te yeni bir düzenleme gerçekleştirmiştir. Buna göre;

- 1- *Altı aylık bir süre için kurulmuş olan İstiklal Mahkemeleri'nin sürelerinin, altı ay daha uzatılması*
- 2- *Meclis tatile gireceği için, tatil süresi içinde Ankara İstiklal Mahkemesi'ne devredeceği idam kararlarını uygulama yetkisinin verilmesi.*
- 3- *İsyân bölgesinde ilan edilen sıkıyönetimin yedi ay daha uzatılması.*
- 4- *İsyân bölgesinde mülki idare teşkilatında değişiklik yetkisinin hükümete verilmesi* (Dündar, 2014: 70-71).

Meclise sunularak kabul edilen bu önergeler ile birlikte resmi ideolojinin gerçekleştirilmesi önündeki zaman problemi ile denetim mekanizması olan meclis sorunu ortadan kaldırılmıştır. Sıkıyönetim süresinin uzatılması ve meclisin tatile girerken önergenin hızlı bir şekilde hükümet tarafından kabul edilerek yasalaştırılması tüm denetim mekanizmalarının yok edilmesi olarak ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla İstiklal Mahkemesi bu süreçte denetimsiz bir infaz aygıtı haline getirilmiştir (Akyol, 2012: 475).

İsyân kalkışmasında bulunanların yargılama ve infaz sürecinde gerçekleşen bir diğer önemli gelişme de tüm tekke ve zaviyelerin kapatılmasıdır. Nitekim resmi ideoloji tarafından fesat ve kin yuvası olarak ifade edilen bu mekânların kapatılması elzem görevler arasında yer almaktaydı (Akyürekli, 2016: 67). Özetle İstiklal mahkemelerinin etkin olduğu dönemde isyan ile ilgisi olanlar yargılanarak kimileri infaz edilmiş kimileri de hapis cezasına çarptırılmıştır. Bununla birlikte isyanı tahrik ettiği gerekçesi ile resmi ideolojinin dışında kalan tüm basın-yayın kuruluşları kapatılmış ve Terakkiperver Halk Fırkasının bazı üyelerinin isyan ile ilişkileri olduğu

ifade edilerek partinin kapatılması gerçekleştirilmiştir. Böylelikle egemen ideoloji önündeki tüm engellerin sesini kısarak tek parti yönetim sürecini başlatmış bulunmaktaydı.

4.Şark İslahat Planı

Şark ıslahat planı Şeyh Said İsyanı sonrasında hazırlatılan raporlar ve kurulan umumi müfettişlikler aracılığıyla bölgede siyasal, sosyal ve ekonomik uygulamaların gerçekleştirilmesi amacını taşımaktadır. Egemen ideolojinin nüfuz alanını genişlettiği bu plan, karşı devrim ihtimalinin gerek ideolojik gerekse baskı aygıtları yöntemi ile ortadan kaldırıldığı süreci kapsamaktadır.

4.1. İslahat Kavramı ve Tek Parti Dönemi Şark Raporları

İslah terimi Arapçada “s,l,h” harflerinden türeyerek düzeltme, uyum sağlama ve daha iyi hale getirme anlamlarına gelmektedir. İslahat kavramı da bu kökten türeyerek Fransızcadaki “reforme” terimine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla ıslahat, yeniden biçim vermek, yeni bir kalıba dökmek anlamlarında kullanılmaktadır (<https://www.etimolojiturkce.com/>). Başka bir tanımlamada ise iyileştirme ve elverişli bir hale getirme olarak kullanılan ıslah kavramı, belirlenmiş ana kuralların yerine getirilmesinden doğan aksaklıkların giderilmesi ve kuralların yeniden tatbik edilmesini ifade etmektedir (Karlığa, 1995: 31).

Osmanlı İmparatorluğundaki batılılaşma ve ıslahat çalışmaları 18. yüzyıl itibari ile başlamıştır Bu adımlar imparatorluk bünyesindeki aydın, bürokrasi sınıfı ve azınlıklar tarafından talep edilmiştir. Bu talepler doğrultusunda gerçekleştirilen ıslahatların temel gayesi ise Avrupa’da meydan gelen siyasi, sosyal, askeri ve bilimsel gelişmelerin yıkılma sürecine giren imparatorluk için kurtuluş reçetesi olarak görülmesidir. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte gerçekleşen ıslahat planları ise egemen ideolojinin ihtiyaç duyduğu politikalar neticesinde gerçekleşmiştir. Çağdaş, laik ve Türk milliyetçiliği üzerinden kurgulanan egemen ideoloji, belirlenmiş olan kuralların yerine getirilmediği ve aksaklıkların meydana geldiği doğu ve güney doğu bölgelerinde çeşitli raporlar hazırlatarak ıslahat yapma ihtiyacı hissetmiştir.

Şark raporlarının hazırlatılma gayesi bölgesel veya vilayet ölçeğinde hangi önlemlerin ve ıslahat çalışmalarının yapılacağına belirlenmesi olarak ifade edilebilmektedir. Bu anlamda tek parti sürecinde birçok devlet yetkilisi tarafından doğuya yapılan seyahatler neticesinde bölgenin genel özelliklerini yansıtan raporlar hazırlanmıştır. Mülkiye müfettişi Hamdi Bey tarafından 1927 yılında hazırlanan Dersim raporunda bölgenin Cumhuriyet rejimi için bir hastalık olduğu ifade edilmiştir. İleride çıkabilecek sıkıntılardan ise idarecilerin bizatihi gösterdikleri müsamahalar etkili olacaktır. Bu nedenle devletin bölgeye yapacağını planladığı kalkındırma girişimlerinin de fayda vermeyeceği dolayısıyla bir an önce askeri müdahalenin yapılması gerektiği belirtilmiştir (Akçura, 2009: 65-69).

Doğu raporlarından bir diğeri dönemin başbakanı İsmet İnönü tarafından hazırlanmıştır. İnönü bölgenin birçok ilinde gerçekleştirdiği seyahatleri rapor haline getirerek Cumhurbaşkanına sunmuştur. Öztürk’ün (2019) aktardığı İnönü raporlarında bölgenin farklı vilayet veya kasabalarında egemen ideolojiye olan mesafenin gittikçe arttığı ifade edilmiştir. Bu vilayetler arasında Elazığ, Siirt, Mardin, Urfa, Bitlis, Erzurum ve Van gibi stratejik bölgeler yer almaktadır. 1936 yılında Celal Bayar tarafından hazırlanan bir diğeri raporda Cumhuriyet rejiminin bölgede henüz etkin olmadığı, ideolojinin tahkim sürecinin silahlı kuvvetler veya etnik farklılıklarının kabul edilmesi ile gerçekleşebileceği ifade edilmiştir (Akçura, 2009: 96). Yukarıda ifade edilen raporlar değerlendirildiğinde bölgenin genel olarak resmi ideolojinin hangi aşamasında oldukları ve istenilen konumun hangi yöntemlerle sağlanması gerektiği anlaşılmaktadır. Resmi ideolojinin kendisini yeniden üretme aracı olan baskı aygıtları, bölgenin vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir.

4.2. Birinci Umum Müfettişlik Bölgesi ve Uygulamaları

Umumi müfettişliklerin tarihsel arka planı Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılına dayanmaktadır. II. Abdulhamit döneminde kurulan bu müfettişlikler Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan 6 vilayette (Erzurum, Sivas, Van Elazığ, Siirt Diyarbakır) ıslahat çalışmaları yapmakla görevlendirilmiştir. Bu kurumlar gerek rıza gerekse şiddet kullanarak yukarıda belirtilen illerdeki asayişin sağlanması ve hazırlanan raporların doğrudan II. Abdulhamit'e sunulması konusunda azami hassasiyet göstermişlerdir. II. Meşrutiyetle birlikte kaldırılan Umumi Müfettişlikler 1913 yılında Ermenilerin yoğun propagandaları neticesinde yeniden kurularak karışıklığın olduğu bölgelerde görevlendirilmiştir. Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi ile birlikte bu müfettişlikler geri çağrılarak görevlerine son verilmiştir (Bulut, 2015: 85). Cumhuriyet rejiminin kurulması ve doğu bölgelerinde meydana gelen isyanlar ile birlikte umumi müfettişlik kurumunun varlığı tekrar gündeme gelerek mecliste görüşmeler yapılmıştır. Bu müfettişlikler bir yandan isyan kalkışmalarının önünü kesmek diğer yandan da merkezi politikaların doğrudan uygulanması sağlamak üzere yeniden kurulmuşlardır.

Kurulan müfettişlikler bünyesinde adliye, emniyet, sıhhat, ziraat, maarif, maliye, jandarma komutanlığı, hususi kalem, levazım müdürlükleri ile birlikte Gümrük Kaçak Mücadele ile Genel Mülkiye müfettişlikleri bulunmaktadır. Ayrıca CHP halkevi işleri ile spor işleri masaları da bu kurum içerisinde bulunan bürolar arasında yer almaktadır (Korhan, 2012: 136). Umumi müfettişliklerin kuruluşuna dair amaç, kapsam ve yöntemin belirtildiği kanun tasarısını Özmen (1939: 68) aşağıda maddeler halinde aktarmıştır.

Madde 1: *Müteaddit vilayetleri alakadar eden ve bu vilayetlerin müşterek faaliyetiyle izalesi kabil olan ihtiyacat hulusunda, o vilayetler üzerinde, mevaddı atiyede muharrer salahiyetleri haiz Umumi Müfettişlikler teşkiline ve ihtiyacatın zail olmasıyla, bu Müfettişliklerin ilgasına hükümet mezundur. İcra Umumi Müfettişler Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunur ve memuriyetlerine de aynı suretle nihayet verilir.*

Birinci maddede birçok vilayeti kapsayan ve bu vilayetlerde gerçekleştirilecek faaliyetlerin, görev alacak memurların veya görevden alınacak memurların hükümet tarafından gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Madde 2: *Umumi Müfettişlik kadroları, bütçelerle tayin olunur. Ancak senei maliye zarfında teşkiline lüzum görülecek Umumi Müfettişlik kadroları, Dâhiliye Vekâleti'nce bittanzim, icra Vekilleri Heyeti Ali'ye kararıyla tatbik ve ertesi sene Meclisi arz olunur. Umumi Müfettişlikler emrine, hükümetçe tensip edilecek Vekâletlerden, lüzumu kadar müşavir vesaire de ayrıca tahsis olunabilir.*

İkinci maddede müfettişlik bölgesinde çalışacak olan memur ve müfettişlerin ücret ve kadro işlemlerinin genel bütçeden karşılanacağı ve talep halinde bu memur ve müfettişlerin emirleri altında çalışacak olan görevlilerin hükümet tarafından tahsis edileceği ifade edilmiştir.

Madde 3: *Umumi Müfettişler, Dâhiliye Vekaleti'ne merbut olup, mıntkaları dâhilinde asayiş ve inzibatın teminine nezaret ve kavanin ve nizamatin tamamii tatbik ve icrasını mütemadiyen takip ve icra murakabe ve Vekaletlerin kanunen haiz oldukları salahiyetlerden, Vekilleri Heyeti'nce kendilerine tevdiine karar verilenleri istimal ederler.*

Üçüncü maddede Umumi Müfettişliklerin İçişleri Bakanlığına bağlı olduğu ve görevleri arasında belirtilen politikalar çerçevesinde kalarak gerekli görülmesi halinde vilayetin asayişini cebir yoluyla sağlamak, düzenin sağlıklı işleyişini takip etmek olduğu belirtilmiştir.

Madde 4: *Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.*

Madde 5: *Bu kanunun ahkâmını icraya icra Vekilleri Heyeti memurdur.*

Maddelerden de anlaşıldığı üzere umumi müfettişlik kurumunun gerçekleştirdiği her türlü faaliyet hükümetin temsilcisi sıfatıyla yerine getirilmiştir. Buna rağmen daha fazla yetki ile

donatılmak istenen müfettişlikler hükümete yazdığı raporlarda polis, jandarma kıtaları, zabıta gibi silahlı kuvvetlerin de emirlerine verilmesini talep etmişlerdir (Korhan, 2012: 139). Dolayısıyla bölgeye gönderilen müfettişlerin vilayetlerdeki en üst amir olduğu ifade edilebilmektedir. Özellikle Doğu ve Güney Doğuda konuşlandırılan müfettişliklere rejime yönelik gerçekleştirilen başkaldırıları nedeniyle daha büyük önem atfedilmiştir. Nitekim İbrahim Tali Öngören, Başvekil İnönü'ye gönderdiği raporda Doğu ve Güneydoğuda kurulmuş olan Umumi Müfettişlikler ile diğer bölgelerdeki müfettişliklerin birbirinden farklı olduğunu, gerek kadro ve teşkilat hususunda gerekse asayiş, sıkıyönetim ve istihbarat hususunda önceliğın bu bölgeye tanınması gerektiğini ifade etmiştir (Koçak, 2010: 107). Sonuç olarak farklı bölgelerde kurulan Umumi Müfettişlikler her ne kadar bölgenin mali, sosyal ve çevresel şartlarını iyileştirmek amacı ile kurulmuşsa da özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde egemen ideolojinin kendisine alan bulmak için faaliyetler gerçekleştirdiği ifade edilebilmektedir.

4.3.Şark Islahat Planının Amaç Kapsam ve Uygulamaları

Egemen ideolojinin ıslahat kavramı telakkisi yukarıda da değinildiği üzere belirlenmiş kurallar dışına çıkanların tekrar yola getirilmesi olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda Şark Islahat Planı bu yola getirişin hukuki, siyasi, mali ve toplumsal alt yapısını oluşturmaktadır. Şeyh Said İsyanı neticesinde doğu ve güneydoğuda yaşanan rejim karşıtı girişimler ve bölgede hazırlatılan rapor sonuçları, egemen ideolojinin bölge ile ilgili ıslahat planları yapmalarını zorunlu hale getirmiştir. Bu anlamda 24 Eylül 1925 tarihinde İçişleri bakanı, Adalet Bakanı, Meclis Başkanı ve Genelkurmay ikinci başkanı tarafından şark ıslahat kurulu oluşturularak bölgede uygulanacak politikaların Şark Islahat Planı adı ile yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır (Bayrak, 2013: 35).

Şark Islahat Planı, bölgedeki askeri ve sıkıyönetimden Türkleştirme politikalarına, iskân planlamalarından eğitim sistemine, ulaşımdan maliyeye, yargıdan yürütmeye kadar birçok konudaki uygulamalardan meydana gelmiştir. Düzenlenen plan 28 maddeden oluşmakta ve aşağıda konularına göre sınıflandırılarak verilmiştir. Islahat planlamalarındaki en önemli görev resmi ideolojinin koruyucusu ve savunucusu olduğu gerekçesiyle orduya verilmiştir.

Madde 1: *Doğu bölgelerinde yürürlüğe konan askeri yönetim aşağıda belirtilen programın uygulanması sona eren kadar devam edecektir.*

Madde 12: *Vilayet veya kazaları birbirine bağlayan sınır boylarında askeri güç arttırılacaktır.*

Madde 18: *Görkemli hükümet binaları ile karakol binalarının yapımı arttırılacaktır.*

Madde 21: *Karakollar genel itibariyle savunmaya müsait yerlerde yapılmalı ve içerisinde her türlü teçhizat bulundurulmalıdır.*

Madde 22: *istihbarat ve askeri kolluklar arasındaki münasebet arttırılmalıdır.*

Madde 23: *Sınır bölgelerine zırhlı araçlar tayin edilmelidir.*

Madde 24: *Kolluk kuvvetlerinin görevlerini yerine getirebilmeleri için önemli yetkilerle donatılması gerekmektedir.*

Madde 26: *Nüfus sayımının yapıldığı yerlerde askerlik şubeleri kurulmalı, bölgedeki halkın askere alımı başka bölgelere olacak şekilde gerçekleştirilmelidir (Bayrak, 2013: 35-39).*

Yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı üzere ıslahat planlarının gerçekleşmesi için askeri ve sıkı bir yönetimin varlığına ihtiyaç duyulmaktaydı. Nitekim sivil bir yönetimin hukuki zeminde engellerle karşılaşacağı ve süreci tamamlamakta aksaklıklara neden olacağı bilinmekteydi. Askeri güçlerin sınır boylarında konuşlandırılması, ulusal ölçekteki bir ayaklanmanın önüne geçilmesi açısından önem taşımaktaydı. Bu süreci istenilen şekilde yürütmek için haberleşme ağının engellenmesi kararı yürürlüğe konulmuştur. Bu nedenle mahallî bölgeler oluşturularak askeri müdahalenin gücü arttırılmaya çalışılmıştır. Ordunun bölgede etkin güç olarak varlığını sürdürmesi,, bölgedeki halkın psikolojik olarak sindirilmesi ve egemen

ideolojinin varlığının tescil edilmesi askeri veya hükümet binalarının görkemi ile sembolize edilmiştir. Bölgedeki etkin bilgi ağı olan istihbarat kaynakları ile korku hegemonyası oluşturularak bölge halkının ayrıştırılması sağlanmıştır. Bununla birlikte bölgedeki halkın askere alım işlemleri, bulunduğu bölgeden farklı yerlere yapılarak hem kültürel ilişkilerinin koparılması hem de gideceği bölge veya orduda yeni bir eğitim sürecinden geçirilmesi sağlanmak istenmiştir. Nitekim yeni devlet rejiminin seçkin ve ayrıcalıklı bir zümresi olan ordu, egemen ideolojinin tahkim edilmesi görevini askere alınanların milliyetçilik ekseninde ve ulus temelli bir vatandaşlık bilincinin aşılama ile yerine getirmiştir (Börklüoğlu, 2020: 1068).

Althusser 'in devletin baskı aygıtı olarak ifade ettiği ordu, ideolojinin yeniden üretilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir. Kemalist ideolojinin yeniden üretilme süreci de büyük çoğunlukla ordu aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bir baskı aygıtına dönüşen ordu Doğu ve Güneydoğu bölgesinde üstün yetkilerle donatılarak bölge halkının sindirilmesinde ve egemen ideolojinin benimsetilmesinde önemli rol oynamıştır. Althusser'in (2017: 77) her ideolojinin somut özneler yaratarak varlığını koruyabildiği düşüncesi Kemalist ideolojide de uygulanmaya çalışılmıştır. Bu ideolojinin öznesi olmayı reddeden özelde Şark bölgesi, baskı aygıtına dönüşen ordunun yaptırımları ile sindirilmeye çalışılmıştır.

Islahat planı ile tesis edilmek istenen bir diğer uygulama iskân politikalarıdır. Islahat planındaki iskân ve sürgün ile ilgili maddeler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

Madde 4: *İsyandan arta kalmış olup cezalandırılmayanlar da cezalandırılacaktır. Ermenilerden boşalan yerlere Türkler yerleştirilecektir*

Madde 9: *Kürt İsyanını yönlendiren ve yönetenlerle bunların yakınları, yandaşları ve aşiret reislerinden Hükümetin Şark'ta kalmalarını uygun görmediği kişi, aile ve gruplar Batı'da Hükümetin göstereceği yerlere gönderileceklerdir*

Madde 10: *İsyan sırasında Hükümete yardım edenlerle Hükümetle birlikte doğrudan isyan aleyhinde hareket edenler yerlerinde kalacaklardır.*

Madde 16: *Dersim Kürtlerinin Sivas'ın batısındaki alanlara kaydırılması istenmektedir. (Bayrak, 2013: 35-39).*

İskân ve sürgün ile ilgili maddeler incelendiğinde egemen ideolojinin Ermenilerden boşalan yerlere bölgedeki Kürtlerin yerleşmemesi için önlemler aldığı görülmektedir. Bu politikalar bölgedeki halkın topraksızlaştırılması ve etnik varlıklarının asgari düzeyde tutulması için önem arz etmiştir. Bu nedenle bölgeye Türkler yerleştirilerek topraklandırılmış ve etnik çoğunluğun eşit hale gelmesi sağlanmıştır. Bölgede isyana katılmayan, resmi ideoloji lehine her türlü plan ve uygulamalara destek veren ve istihbarat çalışmalarını yürüten aşiret, sınıf ve ailelerin tehlike arz etmedikleri gerekçesiyle bölgede kalmalarında bir sakınca görülmemiştir. Öte yandan diğer kesimlerin bölgeden tahliye edilerek Batı'ya sürgün edilmeleri kararlaştırılmıştır.

Egemen ideolojinin Türk etnik kimliği üzerinden inşa edilmesi beraberinde yeni politikaların belirlenmesini zorunlu hale getirmiştir Nitekim Şark Islahat Planında yeni ulus-devlet mantığının Türk ulusu üzerinden şekillenmesi gerektiği ile ilgili maddeleri aşağıda belirtilmiştir.

Madde 3: *Olağan mahkemelerde ve sıkıyönetim mahkemelerinde asker ve sivil yerli hâkim (Kürt Hâkim) bulunmayacaktır.*

Madde 11: *Şarkta gerçekleştirilmek istenen başarı için Türk görevliler gönderilecek, ikinci derecedeki memurluklara bile Kürt memurlar atanmayacaktır.*

Madde 14: *Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu ve belirlenen diğer vilayet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka dil kullananlar hükümet ve belediyenin emirlerine aykırı davranmakla suçlanacak ve cezalandırılacaklardır.*

Madde 15: Bölgede Türk Ocakları, yatılı bölge okulları ve kız okulları açılarak yöre çocuklarının eğitim yoluyla eritilmeleri öngörülmektedir. Bu konuda Dersim'e öncelik verilmesi önerilmektedir.

Madde 17: Fırat'ın batısındaki illerin bazı bölümlerinde dağınık biçimde yerleşmiş olan Kürtlerin Kürtçe konuşmaları mutlaka yasaklanmalı ve kız okullarına öncelik verilerek kadınların Türkçe konuşmaları sağlanmalıdır (Bayrak, 2013: 35-39).

Etnik kimlik ve dil üzerinde yoğun uygulamaların olduğu bu maddeler incelendiğinde yargı mekanizmasının tamamen egemen ideoloji taraftarlarına bırakıldığı, yine ideolojinin tahkim aşamasının devlet kurumlarındaki Türk memurlar aracılığıyla gerçekleştirildiği ve bölgedeki halkın ideolojik özneler haline gelmeleri için her türlü ideolojik ve baskı aygıtlarının seferber edildiği görülmektedir. Bu ideolojik aygıtlar içerisinde yer alan okul veya eğitim kurumları yurttaş olma bilincini aşılıyarak sınıf egemenliğinin getirdiği düzene saygılı bireyler yetişmesini sağlamaktadır (Althusser, 2017: 59). Kemalist ideoloji bu süreci çocukların henüz küçük yaşta ailelerinden alınarak Yatılı Bölge Okullarına alınması ile gerçekleştirmiştir. Bu okulların kuruluş amacı ve işlevini dönemin Maarif Vekilli (Milli Eğitim Bakanı) Zeynel Abidin Özmen aşağıdaki şekilde belirtmektedir.

''Türk camiası içinde kaynatmak istediğimiz kimseleri Kürtçe yerine Türkçe konuşur hale getirmek icap eder. Bu elzem görülen bir öneridir. Bu maksatla devşirme ve köy çocuklarını alıp yatılı mekteplere yerleştirmek gerekmektedir. Bu mekteplerin binası geniş, hastanesi, eczanesi yerinde müstakil veya sıklıkla uğrayan bir doktorun kontrolünde Türklük aşılılamak kabiliyeti gelişmiş azimli, çalışkan muallimlerin idaresine verilmelidir. Bu mekteplerde sadece Türkçe konuşmak ve Türklük propagandasını ve Türk büyüklerine karşı sevgiyi uyandıracak bir program düzenlenecek ve tahsil müddeti üç sene olup çocuk senenin on, on bir ayında mektepte kalacaktır'' (Öztürk, 2019: 128).

Maarif Vekilinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere yatılı okullar, bölgedeki Kürtlerin Türkleştirilmesi için hazırlanan eğitim müfredatı faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Çocukların yılın sadece bir ayını aileleri ile geçirmelerine izin verilmesi de kültürel aidiyetlerine yabancılaşma gayesi taşımaktadır. Kemalist ideolojinin kullandığı bir diğer eğitim kurumu Kız Enstitüleridir. Bu enstitüler, medeni ve üretken ev kadınları yetiştirmenin yanında özellikle doğu bölgelerinde milli bilinç fabrikaları işlevini de yerine getirmiştir (Çağlayan, 2018: 13). Böylelikle bu fabrikalarda yetişen kızlar, egemen ideolojinin üretim bandından geçerek gelecek nesillerin yetişmesinde büyük bir pay sahibi olmuşlardır. Bununla birlikte resmi eğitim kurumları ve müfredatı dışında kalan yetişkinlere de gerek modern yaşam alışkanlıkları gerekse ideolojik öğretilerin benimsetilmesi Halkevleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Ülkenin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren bu kurumlar, toplumun yeniden inşa sürecinde önemli bir statüye sahip olmuşlardır. Özetle cumhuriyet rejiminin benimsediği ve benimsetmek istediği ideolojik argümanlar erken dönemlerde baskı aygıtı olan ordu, hukuk ve mahkeme vasıtasıyla gerçekleştirilirken, rejimin varlığına engel teşkil edecek tüm unsurların yok edilmesi ile birlikte yerini ideolojik aygıtlar olan resmi veya sivil eğitim kurumlarına bırakmıştır. Böylelikle Şark Islahat Planının birinci evresi olan tahakküm politikası yerini ikinci evre olan ideolojik aygıtlara bırakmıştır.

Sonuç

Batılılaşma ve modernleşme çizgisinin takip edildiği Kemalist ideoloji, ulus-devlet yapılanması ile birlikte merkezileşme eğilimlerinin arttığı bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte resmi ideoloji haline getirilen reform ve inkılâp hareketleri toplumsal değer ve yargıların ötesinde gerçekleşerek kendisine alan yaratmaya çalışmıştır. Resmi ideolojiye karşı başlatılan Şeyh Said İsyanı da bu alanın tahakküm yöntemleri ile genişlemesini kolaylaştırmıştır.

Şeyh Said İsyanı ile birlikte bölgede güvenlik ve asayişin sağlanması için Tahrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış, siyasi muhalefet susturulmuş ve resmi ideoloji aleyhtarları olan basın- yayın

organları kapatılmış, gazeteciler tutuklanmış ve temel hak ve özgürlükler askıya alınmıştır. Bununla birlikte hem doğu bölgelerinde hem de diğer bölgelerde Şark İstiklal Mahkemeleri kurularak gerek isyana katılanların gerekse egemen ideoloji karşıtlarının yargılanma süreci başlatılmıştır. Tüm bu yargılama ve tahakküm süreçleri ile birlikte şark bölgelerine heyetler gönderilerek raporlar hazırlanmış, bölgede egemen ideolojinin tesis edilmesi amacıyla şark ıslahat planı hazırlanmıştır.

Şark ıslahat Planı Althusser'in devletin ideolojik aygıtları bağlamında değerlendirildiğinde gerek ideolojik gerekse baskı aygıtlarının Kemalist ideolojide kullanıldığı görülmektedir. Egemen ideolojinin koruyucusu olarak ifade edilen ordu Şeyh Said İsyanı ile birlikte her türlü şiddet ve baskı yöntemlerini kullanarak muhalif seslerin kısılmasında önemli görevler almıştır. Ordunun yanı sıra Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin de birer baskı aygıtı olarak kullanıldığı bilinmektedir. İsyanın bastırılması ve tehlike olarak görülen tüm farklılıkların ortadan kaldırılması ile birlikte bölge halkının yapılan reform ve inkılaplara rıza gösterme veya hazır hale getirilme süreci de ideolojik aygıtlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Resmi ideolojinin güdümünde olan yatılı okullar, kız enstitüleri, halk evleri ve çeşitli yayın kuruluşları gibi politikalar Althusser'in belirttiği ideolojik aygıtlar haline gelmiştir.

Kaynakça

- Akyol, T. (2012). Atatürk'ün İhtilal Hukuku, İstanbul, DK Yayınları.
- Akçura, B. (2009). Devletin Kürt Filmi, İstanbul, Nev Age Yayınları.
- Akyürekli, M. (2016). Şark İstiklal Mahkemeleri, İstanbul, Tarih Kulübü Yayınları.
- Althusser, L. (2017). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İstanbul, İthaki Yayınları.
- Atılğan, G. (2001). Marx'ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Eleştirisinin Bir Olanığı, *Praksis Dergisi*, Sayı 4
- Bauman, Z. (2003). Modernlik ve Müphemlik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bayrak, M. (2013). Şark ıslahat Planı: Kürtlere Vurulan Kelepçe, Ankara, Özge Yayınları.
- Bora, T. (2017). Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Börklüoğlu, L. (2020). Kemalizm'in İnşasında Bir "İdeolojik Devlet Aygıtı" Olarak Ordu, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 18.
- Bulut, E. Ç. (2015). Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 11.
- Cizre, Ü. (2009). "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Ed. (Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Çağlar, A. (1989). Aydın Tipolojileri Üzerine Bir İnceleme, M. U. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 1, ss: 16-35.
- Çağlayan, E. (2022). Yakın Akralar Kemalist Türkiye ve Pehlevi İran, Ankara, Nubihar Yayınları.
- Çağlayan, E. (2018). Kemalizm'in "Medeniyet Fabrikası": Kız Enstitüleri, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3.
- Çelik, A. (2013). Kemalizm: Dünyada ve Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, Ankara, Orion Yayınları.
- Çelik, N. B. (2009). "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce", Ed. (Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul, İletişim Yayınları.

- Dündar, T. (2014). Muhalefetin Bastırılması Açısından İstiklal Mahkemeleri Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi).
- Eagleton, T. (1996). İdeoloji, (Çev). Mutalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Gramsci, A. (1969). Aydınlar ve Toplum, (Çev). Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul.
- Heywood, A. (2013). Siyasi İdeolojiler, (Çev). Ahmet Bayram, Ankara, Adres Yayınları.
- İnsel, A. (2009). Kemalizm: Dünyada ve Türkiye’de Siyasi İdeolojiler, (Giriş)Ankara, Orion Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2014). Siyasi İdeolojiler, İstanbul, İz Yayıncılık
- Koçak, C. (2010). Umumi Müfettişlikler (1927-1952), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Korhan, T. (2012). Cumhuriyet Döneminde Umum Müfettişlikleri İle İlgili Bir Değerlendirme, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 7.
- Marx, K. Engels, F. (2010). Alman İdeolojisi (Feuerbach), (Çev). Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları.
- Olson, R. (1992). Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, (Çev). Bülent Peker-Nezhat Kıraç, Ankara, Özge Yayınları.
- Örgeevren, A.t S.(2002). Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemeleri, İstanbul, Temel Yayınları.
- Öztürk, S. (2019). İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, İstanbul, Doğan Kitap Yayınları.
- Tan, A. (2009). Kürt Sorunu: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Tunçay, M. (2012). Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931,Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uygun, O. (2015). Yerel Yönetim Reformu için Anayasal İlkeler, *Strategic Public Management Journal*, Issue No: 2, pp: 1-27.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Araştırma Makalesi • Research Article

Millî Görüş Hareketinde Kalkınma Söylemi: Tarihsel ve İdeolojik Bağlamda Bir Okuma

Development Discourse in the National Outlook Movement: A Reading in Historical and Ideological Context

Mehdi PEKEDİS *

Özet: Bu çalışmada Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma söylemi incelenmiştir. Millî Görüş Hareketi'nde kalkınma söyleminin dayanakları tarihsel ve ideolojik olduğu savından hareketle tartışılmıştır. Nitekim Millî Görüş Hareketi'nin ortaya çıkışı da yine tarihsel ve ideolojiktir. 1961 Anayasası'nın sağlamış olduğu demokratik konjonktür, kentsel mekâna göç ve İslami/muhafazakâr talepler Millî Görüş Hareketi'nin ortaya çıkaran tarihsel ve ideolojik aksiyonlardır. Bu nedenle Millî Görüş Hareketi'nde kalkınma söyleminin muhtevasını, tarihsel olgular ve ideoloji gibi düşünsel yapılar etrafında şekillendiği savı, çalışmanın temel varsayımdır. Çalışmanın konusu Millî Görüş Hareketi'ne bağlı ortaya çıkan Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi'dir. Çalışmada, temel olarak Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma söylemi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maddi kalkınma, manevi kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, milli görüş.

Abstract: In this study, the development discourse of the National Outlook(Millî Görüş) Movement is analysed. The bases of the development discourse in the National Outlook Movement are discussed based on the argument that it is historical and ideological. As a matter of fact, the emergence of the National Outlook Movement was also historical and ideological. The 1961 Constitution's democratic conjuncture, migration to urban areas and Islamic/conservative demands are the historical and ideological axioms that led to the emergence of the National Outlook Movement. For this reason, the basic assumption of the study is that the content of the development discourse in the National Outlook Movement is shaped around intellectual structures such as historical facts and ideology. The subject of the study is the National Order Party, National Salvation Party, Welfare Party and Virtue Party that emerged under the National Outlook Movement. In the study, the development discourse of the National Vision Movement is discussed.

Keywords: Material development, spiritual development, sustainable development, national outlook

Giriş

Millî Görüş Hareketi'nde kalkınma, ekonomi-politik söylemlerin yanı sıra kültürel temalar da içerir. Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik dayanakları, ekonomi-politik olduğu kadar toplumsal değerlere de dayanır. Millî Görüş Hareketi lideri Necmettin Erbakan, Hareketin ideolojisini liberalizm ve sosyalizmin dışında konumlandırır. Erbakan'a göre Millî Görüş Hareketi, tarihsel

* Doktor adayı, İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0003-3824-2606 mehdi.pekedis@gmail.com

Received/Geliş: 7 Mayıs 2024

Accepted/Kabul: 12 Haziran 2024

Published/Yayın: 25 Haziran 2024

2024 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

kökleri ve toplumsal bağlarıyla sağ ideolojinin aksiyonlarını benimser.¹ Sağ ideolojinin yanı sıra Millî Görüş'ün ortaya çıkışında dinsel örgütler, kırdan kente göç etmiş muhafazakâr nüfus ve Türkiye'nin iktisadi koşulları da etkili olmuştur. Millî Görüş Hareketi de bu çerçevede siyasi söylem üretmiştir. Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma söylemi yine bu tarihsel ve ideolojik bağlamda değerlendirilebilir.

İslamcı bir hareket olan Millî Görüş'ün ortaya çıkışı ekonomi-politik nedenlere dayanır. Türkiye'nin 1960'lı yıllarda girdiği kısa süreli demokratik-özgürlükçü dönem, pek çok siyasi hareketin de ortaya çıkmasına veya gelişmesine olanak sağladı. Farklı toplumsal kimlik haklarının dile getirilmesi, cumhuriyetin ilanı ile birlikte kısıtlanan dinsel hakların/taleplerin yükselmesinin önünü açmıştır. 1961 Anayasası'nın sağlamış olduğu demokratik-özgür konjonktürde daha önce gizli olarak yürütülen dinsel etkinlik ve örgütsel faaliyetler arttı. Özellikle kırsal alanlardan kentsel mekâna göç etmiş muhafazakâr-dindar toplumun talepleri Millî Görüş Hareketi'nin toplumsal alanda destek bulmasına önayak oldu. Erbakan'ın ve genel başkanlığını yaptığı siyasi partilerin muhafazakâr söylemleri, Millî Görüş hareketinin Anadolu'nun kırsal kesiminde ve kentlerin kenar mahallelerinde kısa sürede destek buldu. Millî Görüş Hareketi'nin Türkiye siyasetinde belirgin aktör olmasının bir diğer yönü de Kemalist-seküler burjuvazinin ihmal ettiği, dışladığı orta ve küçük ölçekli üreticinin sınıfsal taleplerini dile getirmesidir. Millî Görüş'ün maddi ve manevi kalkınma söylemi böylesi tarihsel ve ideolojik aksiyonlar etrafında anlam kazanmıştır. Millî Görüş ideolojisi etrafında kurulan ve liderliğini Erbakan'ın yaptığı partilerin parti programı, seçim beyannameleri ve broşürlerinde maddi ve manevi kalkınma söylemi söz konusu tarihsel ve ideolojik bağlamlar etrafında düşünülmelidir. Maddi kalkınma söylemi Türkiye'nin ithal ikameci sanayileşme dönemine uygun 'ağır sanayi 'ye' dayalı modern sağ kalkınmacı bir nosyona sahiptir.

Manevi kalkınma, İslami-muhafazakâr temalar içeren sosyo-kültürel temalar içerir. Fazilet Partisi ile başlayan sürdürülebilir kalkınma ise Millî Görüş'ün 28 Şubat sürecinin yaratmış olduğu kırılma ve uluslararası sisteme entegrasyon sonucunda üretilen bir söylemdir. Bu bağlamda çalışmada tarihselci yaklaşımla Millî Görüş Hareketi'nde kalkınma söylemi tartışılmıştır. Millî Görüş Hareketi'nin siyasi alanda temsil eden Milli Nizam Partisi (MNP), Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP) ve Fazilet Partisi (FP) program ve seçim beyannameleri çalışmanın muhtevasını ve sınırlılığını oluşturmaktadır. Millî Görüş Hareketi'nde kalkınma söyleminin tarihsel ve ideolojik olgular bağlamında değerlendirilmesi gerektiği varsayımı çalışmanın temel argümanıdır.

1.Kalkınma Düşüncesinin Gelişimi

Kalkınma söyleminin düşünsel arka planı Aydınlanma felsefesinin ilerleme düşüncesine dayanır. Kalkınma, iktisadi bir kavram olmakla birlikte sosyo-politik sürece de atıfta bulunur. Bu anlamda kalkınma politik-iktisadi bir kavram olmanın yanı sıra sosyal gelişmeyi de esas alır. Kalkınma (development), etimolojik anlamda 'gelişme' kavramıyla ilintilidir. Gelişme kavramı sosyo-ekonomik anlamda ilerlemektir. Daha çok kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olmaya başlamasıyla kullanılan bu kavram bir dizi süreçleri kapsar. Bu bağlamda kalkınma kavramı 'gelişme', 'büyüme', 'ilerleme', 'modernleşme' gibi kavramların ortak noktasıdır. Tarihsel ve anlam-bilimsel açıdan yine bu kavramlarla ilintilidir. Rainhart Koselleck (2007: 23), ilerleme kavramının Antik Yunan'da epidosis (büyüme, artma) ve prokope (gelişme) anlamında kullanıldığını söyler. Orta Çağ'da ise daha tinsel/teolojik bağlamda kullanılan ilerleme, 18. yüzyılda improvement, progress, advancement gibi 'gelişme' ve 'ileriye gitme' gibi anlamlarda kullanılmıştır (Koselleck, 2007: 70). İlerleme kavramının tarihsel olarak değişmesinin nedeni

¹ Aslında Necmettin Erbakan ve onun liderlik ettiği siyasi partilerin söylem ve programları incelendiğinde, kendilerini Millî Görüşçü olarak tanımlar. Her ne kadar sağ (liberal) ve sol (sosyalizm-komünizm) ideolojinin dışında konumlandırmaya çalışsa da Millî Görüş'ün ideolojik aksiyonları sağ siyasi yapıyla örtüşmektedir.

Fransız Devrimi ile sanayileşme sürecinin getirmiş olduğu kavramsal modernleşmedir. Bu nedenle ilerleme, 18. yüzyılda büyüme ve gelişme anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Fransız Devrimi ile gelen sosyo-politik değişim ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği iktisadi dönüşüm, kavramın anlamını ve kullanım biçimini de değiştirdi. İlerleme, gelişme, büyüme ve modernleşme kavramları yakın anlamlarda benzer süreçleri açıklamak için kullanılmaktadır.

Fikret Başkaya'ya (2005: 17) göre kalkınma kavramı, kapitalist üretim ilişkilerinin sınırsız büyüme düşüncesinin çağdaş varyasyonlarından biridir. Kavramsal değişimin en kritik dönemeci İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçtir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada sömürge topraklarının bağımsızlık mücadelesi, ileri kapitalist (merkez) ülkeler ile az gelişmiş (çevre) ülkeler arasındaki iktisadi dengesizlik, kalkınma kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kalkınma söylemi, ilk olarak Harry S. Truman tarafından 20 Ocak 1949 tarihinde başkan seçildikten sonra çevre (azgelişmiş) coğrafyalar için 'kalkınmamış ülkeler' ifadesini kullanması ile başlamıştır (Esteva, 2007: 18). Truman'ın 'kalkınmamış ülkeler' ifadesini kullandığı bu tarihsel döneme 'kalkınma çağı' adı verilmiştir (Sachs, 2007: 9). Kalkınma, hükümet programlarından siyasi propaganda faaliyetlerine kadar egemen bir söylem olarak tezahür etmiştir. Özellikle, 1929 Buhranı ile birlikte bölüşüm ve tüketim kriziyle zayıflayan liberal iktisadi paradigma yerine Keynesyen-refah devleti politikalarının uygulandığı dönemde kalkınma hegemonik söylemdi. Kalkınma, yeni ekonomik düzenin meşrulaştırıcı kavramı olmuştur. Başkaya'ya (2005) göre kalkınma kavramı özünde retoriktir; yeni düzeni meşrulaştırma aracıdır. Keynesyen-refah devleti politikalarının uygulanması, yeni sömürgeci paradigma ve iktisat bilimine duyulan güven kalkınma söylemini hegemonik kılmıştır. Kalkınma çevre ülkeler için modernleşme, ilerleme, gelişme, uygarlaşma anlamına gelmekteydi.

'Kalkınma çağı', 1970'li yılların sonunda Keynesyen-refah politikalarının girdiği birikim krizi (Başkaya, 2005: 35-36; Kazgan, 2006) ve 1990'lı yılların ekolojik-çevresel sorunların tartışılmasıyla birlikte sorgulanmaya başlandı. Kalkınma sürecinde merkez ve çevre ülkelerde yaşanan çevresel felaketler ve ekolojik örselenme, toplumsal eşitsizliklerin artması, çevre ülkelerin bağımlılığının artması kalkınma kavramının sorgulanmasına neden oldu. Dolayısıyla kalkınma bir paradigma krizi yaşadı ve yeni bir söylemin ortaya çıkmasına olanak sağladı. Bu kavramsal söylem 'sürdürülebilir kalkınma' olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk defa, Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUNC) tarafından hazırlanan 'Dünya Koruma Stratejisi'nde, daha sonra Birleşmiş Milletler (BM) Çevre ve Kalkınma Kurulu tarafından 1987 yılında yayımlanan Ortak Geleceğimiz adlı yazıdan sonra yaygın biçimde kullanılmaya başlandı (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 246). İlgili literatürde Brundtland Raporu olarak ifade edilen bu raporda kalkınma kavramının içeriği genişletilerek çevresel/ekolojik konulara yer verilmiştir (Sachs, 2007: 57). Kalkınma kavramının anlam-bilimsel açıdan genişlemesi tarihsel ve toplumsal gelişmelerin bir sonucudur. Bu gelişmelerin etkisi siyasi alanda da görülmüştür.

Kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma söylemi, 1960'lı yıllardan sonra hemen her siyasi yapılanmanın temel argümanlarından biri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirgin ideolojik ayrıma karşılık gelen sağ ve sol siyasette kalkınma kavramı, düşünce ve söylem düzleminde egemendi. Merkez ve çevre ülkelerin siyasi partileri ve devlet politikalarında kalkınma kavramına sıklıkla yer verilmiştir. Türkiye'de 1960'lı yılların sonunda siyasi hareket olarak beliren Millî Görüş hareketini temsil eden siyasi partilerde kalkınma kavramı, egemen bir söylem olarak yer almıştır.

2. Millî Görüş Hareketi ve Kalkınmacılık

Millî Görüş Hareketi'nin siyasi tarihte yer edinmesi 1970 yılında Millî Nizam Partisi (MNP)'nin kurulmasıyla başlar. Millî Görüş Hareketi lideri Necmettin Erbakan siyasi aktör olmaya başladığı 1960'lı yılların sonunda çevresinde milliyetçi-muhafazakârlar ve bazı tarikatlar (Süleymancılar, Nurcular, Kadiriler vd. gibi) yer alıyordu (Özdalga, 2007: 107). Millî Görüş Hareketi'nin toplumsal dayanakları İslamî-dini oluşumlar, muhafazakâr kentli nüfus ve sağ

siyasette yer almış kişilerin temsil ettiği küçük ve orta sınıf burjuvazidir. Ruşen Çakır (2005: 545), Millî Görüş Hareketi'nin toplumsal dayanaklarını üç kategoriye ayırır; taşra kökenli okumuş dindarlar, taşrada sanayi ve ticaretle uğraşan girişimciler ve hem taşrada hem büyük kentlerde yaşayan alt gelir grubuna ait Sünni dindarlar. Bu nedenle Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik oluşumu kompleks/karmaşık bir yapıda tezahür etmiştir. Bu durum, Millî Görüş hareketinin ideolojik söylemlerini tarihsel olarak sürekli biçimde etkilemiştir. Tanıl Bora'ya (2017: 470) göre Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik çerçevesini milliyetçi-muhafazakâr İslamcı bir hareket olarak Millî Görüş geleneğinin kompleks ideolojik yapısı, aynı zamanda cumhuriyetin ilanı ile benimsenen de-islamizasyon² politikasıyla da ilintilidir. Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan modernizasyon, cumhuriyetin ilanı sonrası Saltanat ve Halifelik gibi geleneksel yapıların kaldırılması ve laikliğin devlet politikası haline gelmesi, Millî Görüş Hareketi'nin eleştirel argümanlarının tarihsel dayanaklarıdır. Yasin Aktay'a (2005: 69) göre Halifelik kurumunun ilgası, İslami düşüncüyü özümsemiş kitlenin siyasal inisiyatiflerinden yoksun bırakılması ve bu olguların yaratmış olduğu temsiliyet sorunu toplum üzerinde travmatik etkileri olmuştur. Bu nedenle Millî Görüş Hareketi bir ideoloji olarak inşa edilirken ve ideolojik argümanlarını ifade ederken ihtiyatlı davranılmıştır. Millî Görüş Hareketi'nin ihtiyatlı davranmasının nedeni Kemalist modernizasyonun laiklik ilkesini politik düzlemde benimsemesiydi. Laiklik ilkesi çok yönlü amaçlar içermekteydi; toplumun dini konularda seküler ve tarafsız davranmasını sağlamak, rasyonel ve geleneksel değerlerden arınmış birey tipi yaratmak ve toplumsal alanda dinsel baskıları tasfiye etmek (Karpat, 2010: 349; Brockett, 2022: 86). Cumhuriyet'in ilanı sonrası süreç, İslamcı düşünce için bir 'Fetret Devri' olarak adlandırmak mümkün (Bulaç, 2005: 49) ve bu durum 1950'li yıllara kadar devam etti (Mert, 2005: 413). Bu nedenle Kemalist modernizasyonun aşılına çalışılması Millî Görüş Hareketi'nin amacı ve ideolojik amaçlarından biriydi. MNP'nin Kuruluş Beyannamesi'nde çok partili siyasal sisteme geçişin önemli tarihsel olgular olduğu belirtilir. Millî Görüş Hareketi, 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelişini olumlu bir gelişme olarak görür. Çok partili siyasal sisteme geçiş, Millî Görüş Hareketi'nin siyasal alanda varlık göstermesine olanak sağlaması açısından olumludur. Bununla birlikte Millî Görüş Hareketi'nde, Kemalist modernizasyonun doğurduğu sonuçlar olumsuzlanır (Sarıbay, 1985: 100) ve negatif yönlü bir ideolojik reaksiyon gösterilir.

1960'lı yılların sonunda³ siyasi parti olarak kurumsallaşan Millî Görüş 1970'li yıllarda etkin bir siyasi oluşum haline gelmiştir. Bu nedenle Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik inşa sürecinde 1970'li yılların sosyo-politik ve iktisadi olguların etkili olduğu söylenebilir. Toplumsal anlamda Nakşibendî Tarikatı'na bağlı İskenderpaşa Dergâhı'na bağlı olan Millî Görüş'ün düşünsel temellerini İskenderpaşa Dergâhı lideri Mehmed Zahid Kotku atmıştır (Yavuz, 2005: 591). İdeoloji kavramı 'belirli bir dünya görüşü' (Aytaç: 2015) olarak referans alındığında Millî Görüş'ün de bir ideoloji olduğu kabul edilebilir. Işıl Arpacı, Millî Görüş'ün ideolojik yapısını dört temel kategoride açıklar. Arpacı'ya (2017: 151) göre Millî Görüş, ilk olarak sistem içerisinde demokratik siyaseti benimsemiş ve ideolojik argümanlarını tarihsel olgular çerçevesinde İslami referanslara göre inşa etmiştir. Millî Görüş ideolojisinin değişmeyen iki argümanı ise 'millî'lik ve İslami değerlere yapılan vurgudur. Necmettin Erbakan'a (1973: 45) göre Türkiye'de üç egemen ideoloji vardır: Liberal, Sol ve Sağ. Erbakan, liberal ve sol düşüncüyü kendi deyiimiyle 'taklitçi' ve 'ecnebi' olarak ifade eder. Erbakan'a göre asıl benimsenmesi gereken düşünce Millî Görüş'tür. Millî Görüş, sağ bir düşüncedir ve tarihsel olarak toplumun kültür kodlarına işlenmiştir

² Kemalizm İslamofobik midir? (gazeteduvar.com.tr) (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

³ Nilüfer Göle (2011: 55), çok partili siyasi hayata geçiş ile beraber demokrat ve liberal-sağ partiler belirlemeye başladığını ifade eder. Demokrat ve liberal-sağ partiler içerisinde İslami kimlik ve söylem, Millî Görüş Hareketi'nden önce meşruluk zemini ve ifade alanı bulmuştu.

(Erbakan, 1973: 48). Bu nedenle Millî Görüş Hareketi, geleneği ve tarihsel birikimi esas alır.⁴ Millî Görüş Hareketi lideri Erbakan'ın siyaset yapmaya başladığı dönemde sağ cenapta aynı zamanda Süleyman Demirel ve Alparslan Türkeş de yer alıyordu ve Millî Görüş'ü diğerlerinden ayıran nokta İslami değerlere yapılan vurguydu (Yavaşca, 2020: 495). Bu nedenle MNP ve MSP'nin ideolojik argümanları 'millî'lik kavramı etrafında şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Dönemin siyasi oluşumları olan AP "sermaye taraftarı" ve "renksiz/liberal", ve CHP ise "devletçi" olmakla eleştirilir (Bora, 2017: 470). Dolayısıyla İslamcı bir hareket olarak Millî Görüş'ün ideolojik eleştirileri modernite, liberalizm, Kemalizm ve Batı medeniyetçiliği oldu (Duran, 2005: 129). Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik konumlanması ise daha çok muhafazakâr ve İslami ümmet anlayışına dayalı milliyetçiliktir.

Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik örüntüsünü oluşturan bir diğer olgu da Türkiye'nin tarihsel ekonomi-politik deneyimi ve içinde bulunduğu konjonktürel durumdur. 1960'lı yıllardan sonra Türkiye'de 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu demokratik siyasal alan, kalkınmacı devlet politikası ve kırdan kente göç eden toplumsal kesimlerin kentin modern yapısında karşı göstermiş oldukları muhafazakâr-gelenekçi reaksiyondur. Ali Bulaç (2009), Millî Görüş Hareketi'nin partileşme sürecinden sonra en geniş desteği kentsel mekâna göç etmiş eski kırsal nüfusun oluşturduğunu belirtir. Millî Görüş ideolojisi merkezinde kurulan siyasi partilerin siyasi söylemlerinde tarihsel hamaset ve geleneğe yapılan vurgu bu durumun en açık örneğidir.⁵ Örneğin Millî Görüş geleneğine bağlı kurulan ilk siyasi parti MNP'nin Kuruluş Beyannamesi'nde "tarihin en büyük milleti, örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, dünyanın nizamını tanzim ve idare etmiş olan Milletimiz, uzun asırlar dünyanın nizamını sağlamak hususunda kendisini mesul görmüş" ifadesiyle tarihsel geçmişe vurgu yapılmaktadır. Metinde, 'dünyanın nizamını sağlama, tanzim etme' ifadeleriyle kast edilen Osmanlı İmparatorluğu dönemidir. Benzer açıklamalar MNP'nin Parti Program ve Tüzük metninde de yer alır. MNP Parti Programı ve Tüzüğü'nde 'partinin, milletin geçirdiği büyük tarihi tecrübeler ve kazandığı olgunluk' durumuna vurgu yapılmaktadır. Benzer ifadeler daha sonra kurulacak olan diğer parti programlarında da yer almıştır. Sarıbay'a (1985) göre MNP ve MSP'yi doğuran koşullar parti programlarına da yansımıştır. Özellikle maddi ve manevi kalkınma söylemi, siyasal, iktisadi ve toplumsal talepler realitesiyle ilintilidir. Bu anlamda Millî Görüş ideolojisi çerçevesinde kurulan siyasi partiler, Adalet Partisi (AP) gibi merkez sağ parti(ler)in bıraktığı boşlukları doldurmayı amaçlamıştı. 1970'li yılların iktisadi krizi, Kemalist-laik modernizasyonun gelenekleri yıkıcı etkisi ve ulusal kalkınmacı paradigmanın iflasi, Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma söylemini şekillendiren bir diğer etmenlerdir (Keyder, 2014: 255).

2.1. Kalkınmanın Ahlaki Temellendirmesi: Manevi Kalkınma

Türkiye'de siyasal hareketlerin kalkınma stratejisinde Millî Görüş Hareketi'nin manevi kalkınma söylemi ayrıksı bir yere sahiptir. Maneviyata yapılan vurgu Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik omurgasıdır. Erbakan'a (2017: 32) göre Millî Görüş'çü olmak maneviyatçı olmak demektir. Maneviyat ise İslami ahlaka içkin bir kavramdır. Millî Görüş Hareketi'nin İslami değerlerden biri olan 'ahlaklı olmak', manevi kalkınmanın ontolojisidir. İslamcı bir hareket olarak Millî Görüş ahlak kavramını özümsemiş ve manevi kalkınmanın temelini oluşturmasına olanak sağlamıştır. Manevi kalkınmanın ikinci kökeni ise tarihseldir. Osmanlı-Türk modernleşmesi eleştirisi bağlamında manevi kalkınma söylemi inşa edilmiştir. Millî Görüş Hareketi'nin siyasi söylemlerinde modernizasyonun ahlaki ve manevi açıdan toplumu zayıflattığı yönünde bir düşünce egemendir. Dolayısıyla genelde İslamcı ideolojide özelde ise Millî Görüş Hareketi'nde kalkınma düşüncesi kültüralist idi (Çınar, 2005: 174).

⁴ Millî Görüş Hareketi'nin geleneği ve tarihsel birikimi esas alması ideolojik anlamda muhafazakarlıkla ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Ancak Millî Görüş, geleneğin yanı sıra kalkınma söylemi ile modernleşme ve değişimi de benimser. Özellikle teknolojik ve iktisadi anlamda ilerleme düşüncesi Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik argümanları arasındadır.

⁵ Millî Görüş Hareketinin ideolojik kavram ve aksiyonları hakkında geniş tartışma için bkz. (Arpacı, 2020).

Millî Görüş Hareketi'nin ilk siyasi partisi olan Millî Nizam Partisi (MNP)'nin Kuruluş Beyannamesi'nde Türkiye'nin içinde bulunduğu manevi durum hakkında "...Asırlarca bütün insanlığa ışık tutmuş bir millet için; gittikçe kendi manevi çıkmazları içinde bunalan ve imdat isteyen Batının yetersiz dünya görüşünü gaye imiş gibi göstermeye özenen şahsiyetsiz, mukallit, cüce sun-'i hedefler... Yabancı kültürlerin komünist ve kozmopolit zihniyeti halinde gelen iki başlı manevi istila hareketlerine karşı alabildiğine başıboş ve sahipsiz bırakılmış manevi bir alem, mana hırsızlarının kendilerinin ev sahibi olduklarını rahatlıkla iddia edebildikleri ve hakiki ev sahibinin ise kendi evinde yerleşememesi için her türlü tertibatın alındığı tek memleket' vurgusu yapılır. MNP'nin Kuruluş Beyannamesi'nden hareketle Millî Görüş Hareketi için manevi kalkınma ilk olarak kültürel ve sosyal temalar çerçevesinde şekillenmiştir. MNP'nin Kuruluş Beyannamesi irdelendiğinde manevi kalkınmanın önündeki ilk engel 'yanlış Batılılaşma'dır. Osmanlı-Türk modernizasyonu toplumun geleneksel değerlerini 'yanlış' biçimde yönlendirildiği düşüncesi egemendir. Modernizasyon, toplumsal alanda kültürel ve ahlaki yozlaşmaya neden olduğu düşüncesi Millî Görüş geleneğinde egemen bir söylemdir. Manevi kalkınma söyleminde ahlak ve maneviyat kavramları sıklıkla vurgulanır. Çünkü ahlak ve maneviyat, maddi kalkınmanın önkoşulu olarak görülür ve bu anlamda Batılılaşmaya karşı İslami değerlere dayalı kültürel kalkınma amaçlanır (Çınar, 2005: 174). Batı medeniyeti ve uzantıları olan modernleşme pratikleri, Millî Görüş Hareketi tarafından olumsuzlanır ve 'öteki' olmakla itham edilir. Bu bağlamda Millî Görüş, siyasal söylemlerini sıklıkla 'öteki'lik mefhumu üzerinden inşa etmektedir (Dağı, 1998: 45).

Ahlak ve maneviyat gibi geleneksel olanı çağrıştıran kavramlar, Millî Görüş Hareketi'nin muhafazakâr ideolojik söylemlerinin başında gelir. Yine muhafazakâr ideolojinin tarihsel değerleri esas alması gibi Millî Görüş Hareketi'ne bağlı partilerde de geleneksel değerlere bağlılık esas alınmıştır. MNP'nin Kuruluş Beyannamesi örneğinde yer alan maddeler oldukça açıklayıcı bir örnek sunmaktadır:

"Bugün; bundan bin sene önce şahlanıp haçlı ordularını göğsünde söndüren, beş yüz sene önce gemileri karadan yürüten, dört yüz sene önce Viyana kapılarını zorlayan, yarım asır önce Çanakkale ve İstiklal Harbimizin şaheserini meydana getiren Millî ruh yeniden şahlanıyor, koşuyor ve MİLLÎ NİZAM PARTİSİ'ni kuruyor.

... Milletimizin fitratındaki yüksek ahlak ve fazilet... Millî Nizam Partisinin muntazam kanallarından dört yana dağılarak bütün yurt sathında, her tarafa; refah, saadet ve selamet götürmeye başlayacaktır."

Ahlak, maneviyat, millîlik gibi kavramlar, Millî Görüş Hareketi'nin manevi kalkınma söyleminin ontolojik değer taşıyıcılarıdır. Ahlaki ve geleneksel değerlerin yozlaşması manevi kalkınmanın gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Hatta Millî Görüş geleneğine göre manevi kalkınma olmadan maddi kalkınmanın gerçekleşmesi imkânsız veya eksiktir. Bu bağlamda manevi kalkınma bir zorunluluk olarak görülmektedir. Manevi kalkınma milli bilinç, insan hak ve özgürlükleri, demokratik düzen içerisinde barış ve devlet-millet birlikteliğinin sağlanması, insanın manevi varlığının gelişmesi, maneviyatçı ve ahlakçı değerlerin esas alınmasını gibi temaları içerir.

Manevi kalkınmanın sağlanması, çağdaş muasır medeniyetleri seviyesine ulaşma ve örnek bir uygarlık kurulabilmenin önkoşuludur. Erbakan' a (2018: 188) göre 'kalkınmada ahlak ve maneviyat esastır'. Manevi kalkınma ontolojik anlamda geçmişe dayanan, gelenek ve göreneklere bağlı ve bunu muhafaza eden, özgün, milli bilincin egemen, inançlı bireylerin yetişmesidir. Erbakan, manevi kalkınmada eğitim, aile, basın ve medya ile kamu kurumlarının işlevselliğine dikkat çekmektedir. Millî Görüş Hareketi ve lideri Erbakan için maddi kalkınmanın inşası sürecinde eğitim kurumu önemli bir yapıdır. Buna göre ülkenin muasır medeniyetler seviyesi ne ulaşmasının temel şartı, başarılı bir eğitim politikasının uygulanmasıyla mümkün olacaktır (Millî Selamet Partisi Seçim Beyannamesi, 1973: 25). Millî Görüş'ün eğitim nosyonu ahlak ve maneviyata dayanır (Erbakan, 2018: 185). Eğitim kurumunun birinci işlevi kalkınmayı

gerçekleştirecek ve hizmet edecek insan yetiştirmek, ikincisi; manevi değerlere bağlı bireylerin yetişmesini sağlamaktır (Erbakan, 1977: 23-25). Eğitim kurumunun Millî Görüş için önemi oldukça büyüktür. Manevi kalkınmanın gerçekleşmesi için eğitim kurumunun millileştirilmesi gerektiği sıklıkla vurgulanmıştır. MSP'nin İnanç ve Hamle (1977) başlıklı seçim bildirisi bu bağlamda açıklayıcı ifadeler içermektedir:

“... evlatlarımızın milli ve manevi değerlerimize bağlı maneviyatçı, inançlı ve ahlakı bilen ve iyi ahlaka özenen evlatlar yetiştirilmeleri, Batı taklitçiliğinin terk edilmesi, sanat ve meslek okullarının geliştirilmesi, bütün çocuklarımızın sanat sahasında yetişmesine paralel olarak okullarda muntazam eğitime tabi tutulması. Bu öğretimde mesleki bilgiler yanında, manevi eğitim yapılması ve milli hedeflerin öğretilmesi gerekir.”

Millî Görüş geleneğinde manevi kalkınma, sosyal ve kültürel temalar içerir. Bu nedenle eğitim kurumu manevi kalkınmanın ideolojik aygıtı olarak tasavvur edilir. Manevi kalkınmanın öznesi de inançlı bireylerdir. Erbakan (2018: 189), manevi kalkınmada insan unsurunun önemli olduğunu, inançlı ve ahlaklı bireylerin zorunlu olduğunu savunur.

Manevi kalkınmanın ikinci unsuru ise aile kurumudur. Millî Görüş hareketi ve siyasi geleneğinde aile, toplumun temelidir. Millî Görüş Hareketi'nin aile ahlaki, dini, manevi ve geleneksel değerlerin yaşatıldığı kurumlardır. Aile kurumu geleneksel değerlerin yaşatılmasını ve nesilden nesle aktarılmasını sağlar. Bu nedenle Erbakan (2007: 36), toplumun en küçük yapısı olan aile kurumunun korunması gerektiğini şiddetle savunur. Bu bağlamda manevi kalkınmanın inşa edilmesi için aile kurumunun geleneksel değerler etrafında korunması gerekir.⁶

Millî Görüş Hareketi'nin manevi kalkınmanın üçüncü unsuru basın ve medyadır. Millî Görüş hareketinde basın ve medya, manevi kalkınmanın birer araçlarıdır. Manevi alanda kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için basın ve medyanın toplumun eğitilmesinde kullanılması gereken araçlardır (Millî Nizam Partisi Program ve Tüzük, 1970: 34). Basın ve medya, milli ve manevi değerlere bağlı olması gerekir (Millî Selamet Partisi Seçim Beyanname, 1973: 65-66). Bu bağlamda basın ve medyanın Millî Görüş ideolojisinin hegemonya sürecinde kritik bir aygıt olarak tasavvur edilmiştir.

Manevi kalkınmanın son unsuru ise devlet yönetimine ilişkin ilkelerden oluşur. Bir üst-yapı kurumu olarak yönetim, idari yapı ve hukuk gibi kurumsal yapılardan meydana gelir. Devlet ve devletin yönetilmesine ilişkin söz konusu kavramlar manevi kalkınmanın gerçekleşmesinde hem araçsallaştırılmış hem de bir amaç olduğu belirlenmiştir. Ahlaklı ve manevi değerlere bağlı bir devlet yönetimi, manevi kalkınmanın inşa edilmesine olanak sağlayacağı düşünülür. Özetle Millî Görüş Hareketi'nin manevi kalkınma söylemi bireyi veya toplumu İslami ahlaki değerlerle yetiştirme, toplumu bu değerler etrafında homojen hale getirme ve farklılıkları Millî Görüş ideolojisi altında maddî kalkınmanın gerçekleştirilmesine olanak sağlayacak biçimde dizayn etmeyi amaçlamıştır. Manevi kalkınma maddî kalkınmanın vazgeçilmezi olarak düşünülmüştür. Maddî kalkınma bu bağlamda Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma söyleminde manevi kalkınmanın tamamlayıcı unsurudur.

2.2.Maddî Kalkınma ve Ağır Sanayi Hamlesi

Maddî kalkınma, Millî Görüş Hareketi'nin en çok kullandığı söylemlerden biridir. Kalkınmacı paradigmanın izlerinin en fazla görüldüğü kavram da yine maddî kalkınmadır. Nitekim maddî kalkınma manevi kalkınmanın tamamlayıcı unsuru ve Millî Görüş ideolojisinin somutlaşmasıdır. Daha önce belirtildiği gibi Millî Görüş'ün ortaya çıkış nedeni iktisadi-politik olgulardır. Kalkınma söylemi de bu olgular etrafında şekillenmiştir. Millî Görüş hareketinin ortaya çıktığı tarihsel süreçte Türkiye'de planlı kalkınma modeli uygulanmaktaydı. Türkiye gibi kapitalist sisteme geç dönemde eklenilen ülkelerde -yani çevre ülkelerde- kalkınmanın birincil

⁶ Aile, muhafazakâr ideolojide temel kavramlardan biridir. Muhafazakâr ideolojinin ana temalarından biri olan aile, (Heywood, 2013) sürdürülmesi ve korunması gereken önemli bir geleneksel yapı olarak görülür.

amacı sanayileşmektir. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrası yerel ve uluslararası gelişmeler, Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma söylemini şekillendirdiği söylenebilir.

1950'li yılların kalkınma stratejisi, ağır sanayi teknolojisine dayalı üretim ve büyüme idi. Bu nedenle çevre ülkelere yönelik teknoloji transferi, büyümenin ve dolayısıyla kalkınmanın ilk aşamalarından biriydi. Bu nedenle, 1947'de uluslararası alanda Truman Doktrini ile çevre ülkelere teknoloji transferinin yapılması amaçlanmıştı. Dönemin teknolojisini ağır sanayi üretim araç-gereçleri oluşturmaktaydı. Üretken sermaye ile üretim araçlarının çevre ülkelere transferi ile ithal ikameci sanayileşme modeli, sermaye birikiminin iç pazara doğru genişleme stratejisi İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya sisteminin en belirgin özelliğidir (Gülalp, 1987: 34). Türkiye'de ise dönemin belirgin kalkınma politikası içe dönük-dışa bağımlı iktisadi büyüme modeliydi (Boratav, 2005: 117). 1961-1980 yılları arasında tarımsal üretimin sanayi üretimine oranla düşmeye başlaması, ekonomik dönüşümün ayak izliydi (Sarıbay, 1985: 94). Sanayi üretimine dayalı birikim modeli giderek belirgin olmaya başladı. Türkiye'nin ithal ikameci modeli dayanıklı tüketim mallarına dayalı 'montaj sanayi' idi. Millî Görüş Hareketi'nin kurucu lideri Erbakan ise dışa bağımlı iktisadi büyümenin 'yerli üretim'e dayalı olması gerektiği yönündeydi. Bu durum Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma düşüncesinin oluşumunda etkili olan eleştiri argümanlarından biridir.

İkincisi ise Türkiye'de uygulanan ekonomi politikalarının içeriği ve uygulanma biçimine ilişkin eleştirilerdir. Millî Görüş Hareketi'nin siyasal kuruluşları olan parti program ve seçim beyannameleri ile hareketin lideri Erbakan'a göre Türkiye'de uygulanan kalkınma politikaları Batı merkezli politikalara bağımlıdır. Erbakan, Türkiye'nin Batı uygarlığının etkisinde kalkınmaya çalıştığını ancak bunun taklitçilikten öteye gidemediğini ifade eder. Erbakan'a göre 1970'li yılların hükümet politikaları da yine 'taklitçi'dir. Erbakan, Batı uygarlığı olarak adlandırdığı ileri kapitalist ülkelere ilişkin eleştirel söylemlerini tarihsel süreçte sıklıkla kullanmıştır. Bu bağlamda Millî Görüş Hareketi, maddi kalkınma söyleminde özcü bir yaklaşımı benimsemiş ve 'millilik' kavramını merkez almıştır.

Maddi kalkınmanın birincil koşulu ağır sanayi alanında üretimin yapılmasıdır. Erbakan'a (1973: 87-88) göre ağır sanayide üretim araç ve teknolojileri ithal değil yerli üretime dayalı olmalı ve aynı zamanda bunları üretecek teknolojiye sahip olunmalıdır. Dolayısıyla ağır sanayi teknolojisi üretecek teknolojik araçlara sahip olunması gerektiğini ifade eder. Ağır sanayi, 1970'li yılların üretim teknolojisinde egemen üretim araçlarıydı. Bu bağlamda Millî Görüş hareketinin kalkınma söyleminde ağır sanayi kavramı sıklıkla kullanılmıştır. Erbakan ve liderlik ettiği siyasi partilerin parti program ve seçim beyannamelerinde de yine bu kavram ikilisi sıklıkla kullanılmıştır. MNP'nin Kuruluş Beyannamesi'nde (1970: 5-6) 1960'lı yılların Türkiye'nin az gelişmiş, dışa bağımlı sanayi üretimi, yabancı sermaye etkisinde, zayıf mali yapı ve yüksek bir enflasyonun olduğu vurgulanır. Konjonktürel değerlendirmelerin yoğun biçimde irdelendiği kalkınma söyleminde, liberal-kapitalist ve sosyalist sistemin eleştirisi yapılmaktadır.

Erbakan, maddi kalkınmanın birincil koşulu olan ağır sanayi hamlesini beş kategoriye ayırır: Bunlar sanayi, enerji, madencilik, sulama ve ulaştırma tesisleridir (Erbakan, 2007: 19). MNP Programında (1970: 22-23), Türkiye'de ağır sanayinin kurulması açısından zengin doğal kaynaklara sahip olduğu ve ağır sanayi için gerekliliği vurgulanmıştır. Bu aşamada devlete etkin ve düzenleyici bir rol biçilmektedir. Devlet ağır sanayi hamlesinin gerçekleştirilmesinde ana aktör olarak tasavvur edilir. Özellikle yapılı çevreye yönelik yatırımların devlet aracılığıyla yapılması gerektiği düşüncesi egemendir. Bu bağlamda 1980 öncesi tarihsel süreçte Millî Görüş'ün devletçi bir programa sahip olduğu açıktır. Bununla birlikte özel sektörün de yatırımların genişletilmesinde bir aktör olması gerektiği savunulmuştur (MNP Program ve Tüzük, 1970: 20). Keynesyen birikim modelinin etkili olduğu tarihsel süreçte Millî Görüş, benzer bir birikim stratejisi benimsemiştir.

Millî Görüş hareketi için maddi kalkınma söyleminin temel koşulu olan ağır sanayi hamlesi, MNP'den sonra kurulan siyasi partilerde de sıklıkla kullanılmıştır. Örneğin MSP'nin Seçim Beyannamesi (1977), Sanayide Milli Hamle (1976), İnanç ve Hamle (1977), Milli Selamet Partisi Seçim Sloganları (1977) gibi seçim bildirge ve beyannamelerinde ağır sanayi ve maddi kalkınma söylemine ayrıntılı biçimde yer verilmiştir.

Millî Görüş Hareketi'nin maddi kalkınma söyleminin bir diğer yönü ise önceki kalkınma stratejilerinin eleştirilmesidir. Millî Görüş, sömürgeci karşıtı ve bağımsız bir maddi kalkınma düşüncesini savunur. Bu nedenle önceki kalkınma stratejileri planlı olmasına karşın 'taklitçi', 'montajcı' ve dışa bağımlı olmakla itham edilir. Erbakan'a göre ağır sanayi, 'Batı taklitçiliği'nden uzak ve milli olmalıdır. Millî Görüş Hareketi lideri Erbakan için sanayileşme, "fabrikaları yapacak fabrikalara sahip olmaktır"; kendi insan kaynağını yetiştirmektir; yani bir varlık mücadelesidir (Erbakan, 1973; Erbakan, 2018: 191-192).

Maddi kalkınma söyleminin bir diğer yönü de liberal-kapitalizm ve sosyalizm eleştirisidir. Manevi kalkınmada olduğu gibi maddi kalkınma söyleminde de Necmettin Erbakan, Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik argümanlarını liberal-kapitalizm ve sosyalizmin dışında konumlandırır. Millî Görüş Hareketi'nin Liberal-kapitalist sistem ve sosyalist sistem dünyada hegemonyasını kurmuş iki gelişmiş ideolojiler olarak görülür. Liberal-kapitalist sistem ile sosyalist sistem gelişmiş iktisadi-politik sistem olarak tanımlanır. Ancak hem liberal-kapitalist hem de sosyalist sistemin faydacı, emperyalist ve yozlaşmış sistemlerdir. Her iki ideoloji de gelişmemiş ülkeler üzerinde hegemonya kurmaya çalışır. Bu nedenle kalkınmada her iki sisteme alternatif maddi kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerektiği anlayışı savunulmaktadır. Böylece Türkiye'nin kalkınmada öncü-lider ülke olacağı düşünülmüştür. "Lider Ülke Türkiye", "Yeniden Büyük Türkiye"⁷ gibi sloganların 1970'li yıllarda siyasi propaganda söylemi olarak kullanılması, maddi kalkınmanın amacını gösterir niteliktedir.

3. 28 Şubat, Millî Görüş Hareketi'nde "Değişim" ve Fazilet Partisi

Millî Görüş Hareketi için değişim kavramını kullanmak bir hayli zor olsa da tarihsel gelişmeler Hareket'i değişime zorladı. Siyasal İslam açısından 1990'lı yılların en kritik gelişmelerinden biri 28 Şubat post-modern darbenin yapılmasıydı. 28 Şubat post-modern darbe, siyasetin askeri bürokrasi tarafından yeniden dizayn edilmesi idi (Özipek, 2005: 640). İslamcı bir parti olarak RP, hem koalisyon hükümetinden ayrılmak zorunda kaldı hem de kapatılma davası açılarak siyasi alanda pasifize edilmeye çalışıldı. 1998 yılında ise RP Anayasa Mahkemesi tarafından oybirliği ile kapatıldı.⁸ 28 Şubat süreci ve RP'nin kapatılması, Millî Görüş Hareketi'nde tarihsel ve ideolojik olarak bir kırılmaya yol açtı (Bulaç, 2005: 50; Özipek, 2005: 644). RP kapatılmadan önce kurulan Fazilet Partisi (FP), Millî Görüşçü kadronun yeni adresi oldu. FP, kendisinden önceki siyasi partilerden farklı olarak insan hakları, anayasacılık, Avrupa Birliği, liberalizm, çoğulculuk gibi söylemlere başvurdu (Gülalp, 2003: 13; Bulaç, 2005: 50). Benzer durum kalkınma söylemine de yansdı.

3.1.Fazilet Partisi ve Sürdürülebilir Kalkınma Söylemi

Millî Görüş de her siyasal-toplumsal hareket gibi tarihsel olaylar bağlamında söylem üretmiştir. Örneğin Refah Partisi (RP) kapatıldıktan sonra kurulan Fazilet Partisi (FP), maddi ve manevi kalkınma söyleminin yanı sıra sürdürülebilir kalkınma kavramını kullanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının 1987 yılında Brundtland Raporunda yer almasına karşın Fazilet Partisi ile birlikte 1997 yılında kullanılmaya başlanmasının nedeni 28 Şubat Askeri Darbesi'nin sistemi 'restore' (Kahraman, 2008: 182) etmesidir. 28 Şubat süreci ile birlikte Refah Partisi'nin kapatılması Millî Görüş Hareketi için tarihsel anlamda bir kırılma meydana getirdi. RP'nin kapatılmasından sonra kurulan FP, görece daha liberal ve ılımlı bir siyasal ideolojik çizgiye kayd. Bu durum Millî Görüş Hareketi'nin kalkınma söylemine de yansdı. Örneğin MNP

⁷ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Milli Selamet Partisi Seçim Sloganları (1977).

⁸ RP'nin kapatılmasına ilişkin karara bkz. T.C. Anayasa Mahkemesi.

ile başlayan maddi ve manevi kalkınma söylemi FP'nin kurulmasından sonra yerini sürdürülebilir kalkınma kavramına bıraktı. 28 Şubat sonrası askeri müdahalenin etkisiyle FP, önceki siyasi oluşumlardan farklı olarak maddi ve manevi kalkınma yerine demokrasi, refahın artırılması, çevrenin korunması, insan hakları gibi kavramsal söylemler etrafında siyaset yapmıştır.

FP'nin kalkınmaya ilişkin söylemi, 'çevre' adı altında sürdürülebilir kalkınma kavramıyla açıklanmıştır. FP'nin Çalışma Programı'nda 'Çevre' başlığı ile kalkınma kavramı sürdürülebilirlik bağlamında açıklanmaktadır:

“Bütün dünyadaki sanayileşme süreci içinde insanoğlu doğayı alabildiğine tahrip etmiş, toprak, su, hava ve bu arada ne yazık ki zihinler de alabildiğine kirletilmiştir.

Sürdürülebilir bir kalkınma modeli içinde, insan sağlığını ve doğal dengeyi muhafaza ederek, devamlı bir ekonomik kalkınmaya müsaade edecek şekilde tabii zenginlikleri işleterek, gelecek nesillere, yaşanabilir bir doğal ve sosyal bir çevre bırakmak partimizin çevre politikasının temelini oluşturur” (Fazilet Partisi Çalışma Programı, 1998: 13).

Sürdürülebilir kalkınma, uluslararası kuruluşlarla entegre bir siyasal-iktisadi sistemi öngörür. Kalkınmacı politikaların merkez-çevre ilişkisinde yaratmış olduğu eşitsiz gelişim ve çevresel-ekolojik örselenme sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin temel eleştiri noktalarıdır. FP örneğinde Millî Görüş'ün 28 Şubat sürecinden sonra uluslararası sisteme entegre olmaya çalıştığı görülür. Daha önce sosyalizm ve liberalizmin dışında ideolojik çizgisini kuran Erbakan'ın liderliğindeki Millî Görüş, FP'nin kuruluşundan itibaren daha liberal bir siyasi dil kullanmıştır. FP'nin Seçim Beyannamesi'nde (1999: 56) “serbest piyasaya şartlarına uygun, özel mülkiyete ve teşebbüs hürriyetine dayalı, dışa açık, üretim ve rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir kalkınma modeli geliştirilmeli” ifadesi yer alır. FP Seçim Beyannamesi, Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik değişimi hakkında bazı ipuçları verir. Millî Görüş'ün maddi ve manevi kalkınma yerine sürdürülebilir kalkınmayı ve neoliberal ideolojiyi benimsediği açıktır. Bu bağlamda FP'nin Millî Görüş hareketinde hem ideolojik hem de kalkınma söyleminde bir 'kopuş' olarak değerlendirilmek mümkündür.

Sonuç

Bu makalede, Millî Görüş Hareketi'nde kalkınma söyleminin tarihsel ve ideolojik bağlamı tartışılmıştır. Kalkınma kavramının tarihsel arka planında ilerleme, gelişme ve büyüme gibi sosyal ve iktisadi süreçler yer alır. Dolayısıyla kalkınmanın özünde Aydınlanma ve modernizmin bir ürünü olduğu açıktır. Modernleşmenin politik ve iktisadi etkisi dönüştürücü olmuştur. Politik ve iktisadi olduğu kadar sosyal yapıda da değiştirici etkisi olmuştur. Modern bir hareket olarak Millî Görüş, tarihselliği ve ideolojik örüntüleri itibarıyla bu dönüşümden etkilendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Millî Görüş Hareketi'ni ortaya çıkaran olgular tarihseldir. Benzer biçimde Millî Görüş Hareketi'nin ideolojik aksiyonları da eklektiktir ve bunun nedeni yine tarihselliktir.

Millî Görüş Hareketi'nin ortaya çıktığı tarihsel koşullar, kalkınma çağı olarak adlandırılır. Türkiye'de kalkınmacı ekonomi dönemi 1960'lı yıllarda başladı. Kırsal bölgeden kentsel mekâna göçün yoğun olduğu bu dönemde Millî Görüş, MNP ile siyasi alanda varlık göstermiştir. MNP'nin kalkınma söylemi sırasıyla MSP ve RP'de de benzer biçimde devam etmiştir. Maddi ve manevi kalkınma söylemi ile kalkınmacı-modernist bir anlayış benimseyen Millî Görüş, manevi kalkınma söylemi ile İslami-muhafazakâr aksiyonlar üretmiştir. İslami-muhafazakâr söylemlerin yer alması, Millî Görüş Hareketi'nin çevreden inşa etmiş olduğu siyasal stratejinin ürünü olduğu görülmüştür. Çevreden inşa edilen siyasi söylem kırsal bölgelerde ve merkezi burjuvazi tarafından sistem dışına itilen küçük ve orta ölçekli üreticiden destek almasına olanak sağlamıştır. Millî Görüş için söylem ve ideoloji bağlamında esas kırılma noktası 28 Şubat sonrası RP'nin kapatılması oldu. RP'nin kapatılmasından sonra kurulan FP'de sürdürülebilir kalkınma söylemi egemendi. FP aynı zamanda kendisinde öncesi Millî Görüşçü partilere göre uluslararası sisteme

entegre olmuş ve liberal bir çizgide siyasi söylem üretmiştir. Millî Görüş Hareketi'nin FP özelinde sürdürülebilir kalkınma söylemini kullanması, liberal ideolojinin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Millî Görüş Hareketi, MSP'den FP'ye kadar süregelen kalkınma söylemi tarihsel olgular ve ideoloji bağlamında şekillendiği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Aktay, Y. (2005). Modernleşme ve gelenek bağlamında dini bilgi ve otoritenin dönüşümü. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce*, (6), 345-393.
- Arpacı, I., (2017). Türk siyasetinde Erbakan. *Kopernik yayınları*.
- Arpacı, I., (2020). Söylemden ideolojiye Erbakan ve Millî Görüş. *Uluslararası sosyal ve beşerî bilimler dergisi*. 3(1), 16-37.
- Aytaç, A. M., (2015). Dünya görüşü ve ideoloji. *Siyaset: Kavramlar, kurumlar, süreçler*. 105-138.
- Aytaç, A. M., (2019). Kemalizm islamofobik midir?. *Url: Kemalizm İslamofobik midir? (gazeteduvar.com.tr)*, Erişim tarihi: 20.04.2019.
- Başkaya, F., (2005). Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü. *Türkiye ve ortadoğu forumu vakfı yayınları*.
- Bora, T., (2017). *Cereyanlar. İletişim yayınları*.
- Boratav, K., (2005). *Türkiye iktisat tarihi (1908-2002). İmge kitabevi*.
- Brockett, G. D., (2022). Ne mutlu Türk'üm diyene (Türk-Müslüman kimliğinin müzakeresi). *Çev: Özgür Balkılıç, Fol yayınları*.
- Bulaç, A., (2005). İslâm'ın üç siyaset tarzı veya İslâmcıların üç nesli. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce*, (6), 48-69.
- Bulaç, A., (2009). *Göçün ve kentın siyaseti (MNP'den SP'ye Millî Görüş partileri). Çıra yayınları*.
- Çakır, R., (2005). Millî Görüş Hareketi. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce*, (6), 544-603.
- Çınar, M., (2005). Kemalist cumhuriyetçilik ve İslâmcı Kemalizm. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce*, (6), 157-177.
- Dağı, İ. D., (1998). *Kimlik, söylem ve siyaset: Doğu-Batı ayrımında Refah Partisi geleneği, İmge kitabevi*.
- Duran, B., (2005). Cumhuriyet dönemi İslâmcılığı. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce*, (6), 129-156.
- Erbakan, N., (1973). *Millî Görüş ve 3. beş yıllık plan. Furkan yayınları*.
- Erbakan, N., (1977). *Erbakan diyor ki... Millî Selamet Partisi*.
- Erbakan, N., (2007). "Manevi kalkınma". *Milli kurtuluş konferansları*.
- Erbakan, N., (2017). *Millî Görüş iktidarı (niçin ve nasıl). Millî Görüş vakfı yayınları*.
- Erbakan, N., (2018). *Davam. Alan Özyurt yayınları*.
- Esteva, G., (2007). *Kalkınma. Kalkınma sözlüğü. Türkiye ve ortadoğu forumu vakfı yayınları, 17-51*.
- Fazilet Partisi çalışma programı, (1998).
- Fazilet Partisi seçim beyannamesi, (1999).

- Göle, N., (2011). Melez desenler: İslam ve modernlik üzerine. Metis yayınları.
- Gülalp, H., (1987). Gelişme stratejileri ve gelişme ideolojileri. Yurt yayınları.
- Gülalp, H., (2003). Kimlikler siyaseti: Türkiye’de siyasal İslam’ın temelleri. Metis yayınları.
- Heywood, A., (2013). Siyasi ideolojiler. Adres yayınları.
- Kahraman, H. B., (2008). Türk siyasetinin yapısal analizi. Agora kitaplığı.
- Karpat, K. H., (2010). Türk demokrasi tarihi. Timaş yayınları.
- Kazgan, G., (2006). Tanzimat’tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi. İstanbul bilgi üniversitesi yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A., (2012). Çevre politikası. İmge kitabevi.
- Keyder, Ç., (2014). Türkiye’de devlet ve sınıflar. İletişim Yayınları.
- Koselleck, R., (2007). Kavramlar tarihi. İletişim Yayınları.
- Mert, N., (2005). Türkiye İslâmcılığına tarihsel bir bakış. Modern Türkiye’de siyasi düşünce, (6), 411-419.
- Millî Nizam Partisi kuruluş beyannamesi, (1973).
- Millî Nizam Partisi program ve tüzük, (1970).
- Milli Selamet Partisi inanç ve hamle, (1977).
- Millî Selamet Partisi inanç ve hamle, (1977).
- Millî Selamet Partisi sanayide millî hamle, (1976).
- Millî Selamet Partisi seçim beyannamesi, (1973).
- Millî Selamet Partisi seçim sloganları, (1977).
- Özdalga, E., (2007). İslâmcılığın Türkiye seyri (Sosyolojik Bir Perspektif). İletişim yayınları.
- Özipek, B. B., (2005). İrtica nedir?. Modern Türkiye’de siyasi düşünce, (6), 236-263.
- Refah Partisi’nin kapatılmasına dair Anayasa Mahkemesi kararı, T.C. Anayasa Mahkemesi, Erişim Tarihi: 04.06.2024.
- Sachs, W., (2007). Çevre. Kalkınma sözlüğü. Türkiye ve ortadoğu forumu vakfı yayınları, 7-17.
- Sarıbay, A. Y., (1985). Türkiye’de modernleşme, din ve parti politikası (MSP örnek olayı). Alan yayıncılık.
- Yavaşca, K., (2020). Necmettin Erbakan: Lider, hoca, mücahit. Türkiye’nin 1970’li yılları, 495-500.
- Yavuz, M. H., (2005). Millî Görüş hareketi: muhalif ve modernist bir gelenek. Modern Türkiye’de siyasi düşünce, (6), 591-603.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:
Birinci yazar /First author % 100
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).